

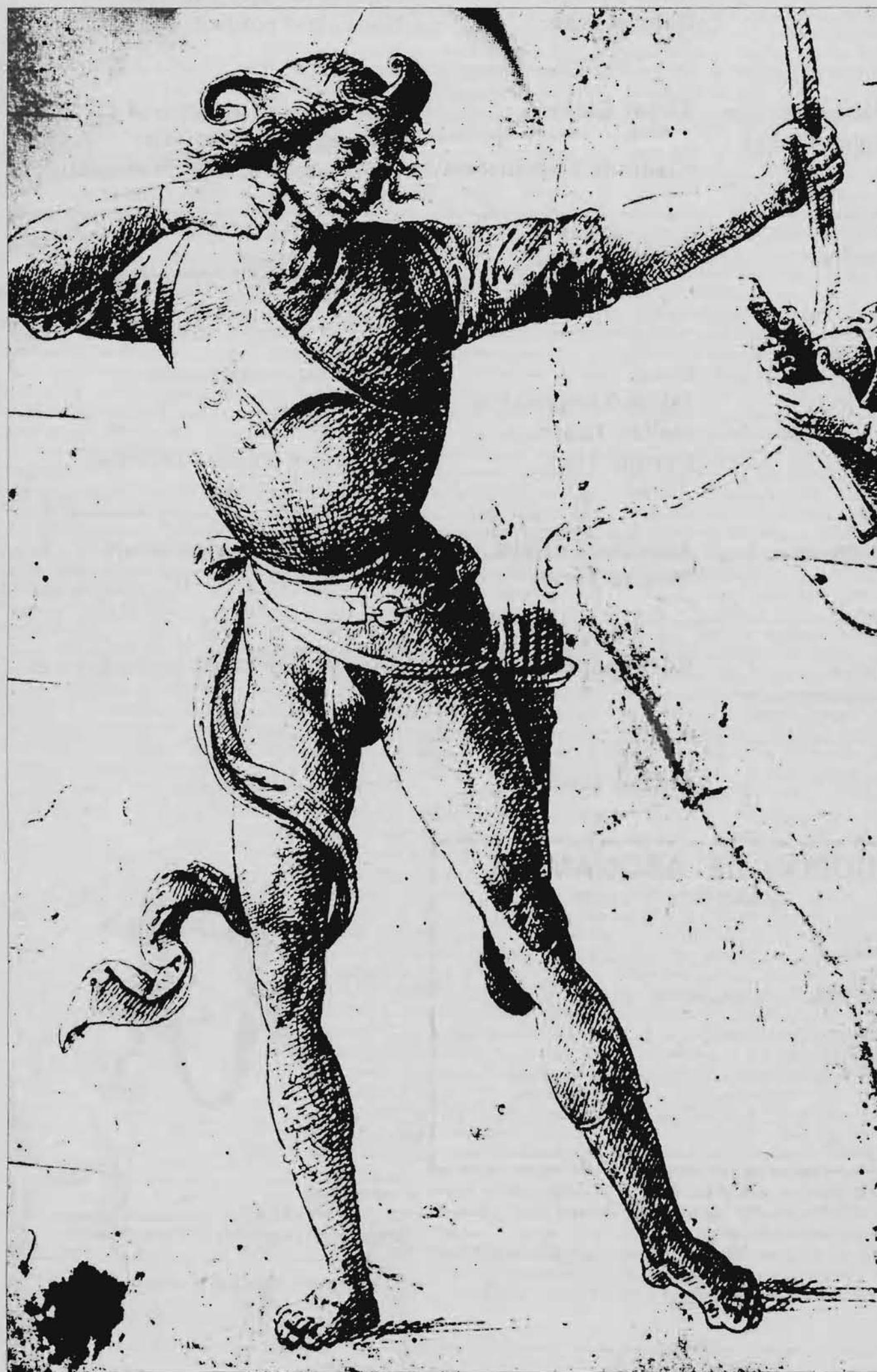

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDАȚIA „SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul I — Nr. 4 Martie 1993

32 pagini 100 lei

Partidele în mișcare

Aspecte ale tranzitiei

VARUJAN VOSGANIAN
CĂLIN ANASTASIU
ALINA MUNGIU
GABRIEL IVAN

Intelectualii și politica

Dialog
IAKUB KARPINSKI —
STELIAN TÂNASE

Anatomia comunismului

Texte fundamentale

KARL POPPER — Societatea
deschisă și dușmanii ei

Cuprins

Editorial Board

GHIȚĂ IONESCU
VLADIMIR TISMĂNEANU
CĂLIN ANASTASIU
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (*Editor*)
DORIN TUDORAN

Fundatia Societatea Civilă

Președinte: DAN GRIGORE

Redacția: Aurelian CRĂIUTU,
Costea MUNTEANU,
Liviu ANTONESCU,
Dan PAVEL (redactor șef adjunct),
Ion Andrei POPESCU

Assistant Managing Editor:
Niculae Rădulescu-Dobrogea
Graphics:
Comunitatea Românească

Desktop Publishing:
MORETTI & GALL SRL

Acest număr este ilustrat cu lucrări din catalogul „SPORT ED ARTE“ publicație a consiliului de organizare al Jocurilor Olimpice - ediția a XVII-a

SFERA POLITICII încearcă să fie un spațiu al dialogului între diferite puncte de vedere, uneori diametral opuse. În consecință, articolele inserate în paginile noastre implică exclusiv pe autorii lor.

* Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

* Ultima zi de primire a materialelor colaboratorilor noștri este data de 10 (zece) a fiecărei luni. Rugăm pe cei interesați să însoțească articolele de un scurt „curriculum vitae“ și un rezumat, ambele în limba engleză.

* În abonament anual costă 50\$ sau, echivalentul în valută al acestei sume, pentru cititorii din străinătate; pentru cei din țară, valoarea anuală a unui abonament este de 1 200 lei plus cheltuielile de expediere. Ne rezervăm dreptul ca în cazul modificării prețului de cost al revistei — datorat inflației sau modificării cursului leu/dolar — să comunicăm din timp nou preț.

* Conturile fundației SOCIETATEA CIVILĂ la care se pot face abonamente sunt:
BankCoop SA-SMB 402466026422;
hard currency:
BankCoop SA-SMB 402466022840.

3. Partidele în mișcare	Radu Blendea	Amurgul liderului charismatic
4.	Toma Roman	P.N.T.C.D. o viitoare „a treia cale“?
7.	Romulus Brâncoveanu	Războiul ștampilelor a luat sfîrșit
8.	George Voicu	Complexul identității
9.	Liviu Antonescu	P.A.C., clasele, massele și elitele sociale
11. Aspecte ale tranzitiei	Varujan Vosganian	În actualitate — contradicțiile
12.	Călin Anastasiu	Societatea civilă și instituțiile politice
14.	Alina Mungiu	Masa și tentația totalitară
16.	Gabriel Ivan	Noua clasă politică
18. Anatomia comunismului	Victor Giosan	Eșecul socialismului real și modelul teoretic marxist
21.	Vladimir Tismăneanu	Splendoarea și mizeria revoluțiilor
22. Puterea	Vladimir Pasti	Rolul miturilor în revoluțiile est-europene
24. Intelectualii și politica	Dialog Jakub Karpinski — Stelian Tănase	Ce a uitat <i>intelligentsia</i>
26.	Lavinia Stan	Les neiges d'antan, tovarăși?
27. Doctrine	Aurelian Crăițu	O pagină de istorie liberală
28.	Nicolae Tăran	Economie și Libertate
30. Texte fundamentale	Karl Popper	Societatea deschisă și dușmanii ei
32. Eseu	Stelian Tănase	Pseudopolitica

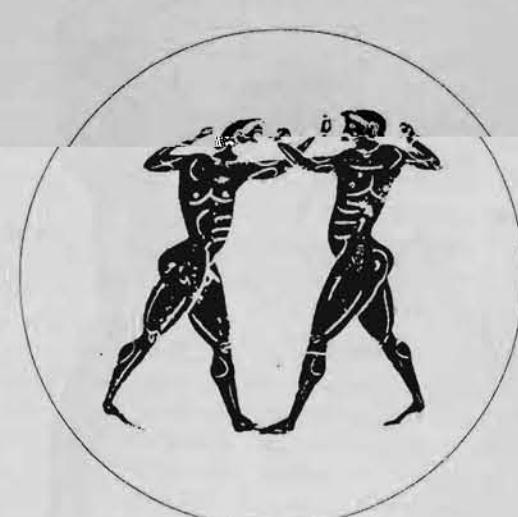
CUPON DE ABONAMENT

SUBSCRIPTION CARD

Numele _____
Prenumele _____
Adresa _____
Orașul _____
Țara _____
Cod poștal _____

În cazul în care dorîți să faceți un abonament la revista noastră, SFERA POLITICII, vă rugăm decupați acest cupon de abonament și trimiteți-l pe adresa redacției:

Str. dr. Grigore Mora nr. 13, sector 1, București,
ROMÂNIA

VÎNZĂRILE publicației noastre se fac la toate librăriile „HUMANITAS“.

Tipărit la PROGRESUL ROMÂNESC S.A.

AMURGUL LIDERULUI CHARISMATIC

PAUL BLENDEA

Motto:

„Does it, thinks't thee, stand
me now upon—
He that hath kill'd my king
ana'ñored my mother,
Popp'd in between the election
and my hopes,
Thrown out his angle for my
proper life,
And with such cozenage — is't
not perfect conscience
To quit him with this arm?”

Shakespeare, Hamlet , V, 2

De-a lungul existenței sale, specia umană a produs două tipuri paradigmatici de regimuri politice: autoritar și democratic. Ele își au obârșia în natura acestei *specii schizofrene*, cum o numea Koestler, care pendulează între rațional și irațional. Regimul autoritar are drept trăsături caracteristice competiția eliminatorie bazată pe violență și dominația unui grup condus de un lider charismatic asupra celorlalte grupuri, în timp ce regimul democratic se caracterizează prin competiția neeliminatorie, non-violență, cooperare și primatul instituției asupra liderului. Dictatura și democrația parlamentară sunt formele cele mai cunoscute sub care s-au manifestat cele două tipuri de regimuri.

Puterea charismatice, spun sociologii, este o forță misterioasă ce sălăslujește în adâncul ființei umane. Ea se manifestă în comportamentul unor persoane care n-o pot nici înțelege, nici controla. Această forță irațională se opune raționalității, universalității și ordinii. Apariția Tătăcului, Cârmaciuilui etc. pe scena politică semnifică saptul că națiunea din sânul căreia s-a ivit este incapabil să-și rezolve problemele pe cale rațională și prin acțiune pur politică. Incapabil de acțiune politică, liderul charismatic rezolvă problemele prin violență. Urmează o perioadă de aparentă pace socială și, cind societatea intră în criză, un nou lider îl elimină pe cel vechi

Two forces confront each other in human nature: the rational and the irrational ones. These forces appear in the political life of society as authoritarian and democratic regimes.

After 1945, Western Europe returned to democracy and nowadays it's the turn of Eastern European countries to face this problem. In Romania's case, it is the Opposition who tries to direct the country towards democracy.

prin forță și-a. Acest mecanism este înfățișat de Shakespeare în *Hamlet*. Eroul exiță să acioneze nu din pricina firii sale de intelectual, ci pentru că a descoperit modul în care funcționează mecanismul puterii. Hamlet știa că dacă îl va ucide pe usurator, va fi la rândul lui răpus de un alt pretendent la tron. Mitologia și istoria sunt pline de astfel de personaje din pricina că vreme îndelungată societatea nu a produs un alt tip de mecanism de exercitare a puterii, iar atunci cind el a apărut s-a dovedit a fi mult prea fragil în fața voinei de putere. Este meritul emigranților europeni care s-au stabilit acum două veacuri în America de Nord de a fi produs acolo modelul clasic al regimului democratic, care a fost descris de A. de Tocqueville.

Din preistorie și pînă în epoca modernă, liderii charismatici și regimurile autoritare au dominat viața socială. O dată cu apariția partidelor politice moderne se pare că a fost eliminat pericolul confiscarii puterii de către un grup condus de un lider charismatic. După primul război mondial, cind democrația parlamentară a început să funcționeze în unele țări europene, printre acestea aflindu-se și România, adeptii regimului autoritar au contraatacat în forță. Democrația a fost asaltată din două părți. Anarhiștii vorau să distrugă atât mecanismul democratic, cât și statul. Sarcina pe care și-o asumaseră s-a dovedit a fi imposibil de înăplinit, de vreme ce nu bătuse ora dispariției statului și în plus anarhiștii au intrat în competiție cu un grup mult mai puternic: comuniștii. Doctrinari mult mai fini decât anarhiștii, marxist-leniniștii nu au invitat la distrugerea statului. Ei au înțeles că statul dispunea de o serie de mecanisme de exercitare a violenței și constrangerii asupra cetățenilor, mecanisme ce permiteau celui care le acapara să se mențină la putere cât dorește. Calea urmată de comuniști a fost aceea a absorberii sau distrugerii partidelor concurente. În acest fel, mecanismul democratic a fost transformat într-unul autoritar. Șeful partidului unic conducea în mod discreționar statul ajutat de o camarilă formată din activiști, securiști și militari. Analiștii sistemului comunist au fost frapăți de două lucruri, și anume: uciderea propriilor adepti și luptele săngeroase de succesiune. Așa-numiții deviaționiști au fost vânăți cu aceeași ferocitate ca și nemembrii de partid. Ei făceau parte din alte grupuri de interes din interiorul partidului. Natura irațională a puterii charismatice explică eșecul comuniștilor de a găsi modalități non-violente de armonizare a intereselor diferitelor grupuri din partid, și de transmitere a puterii.

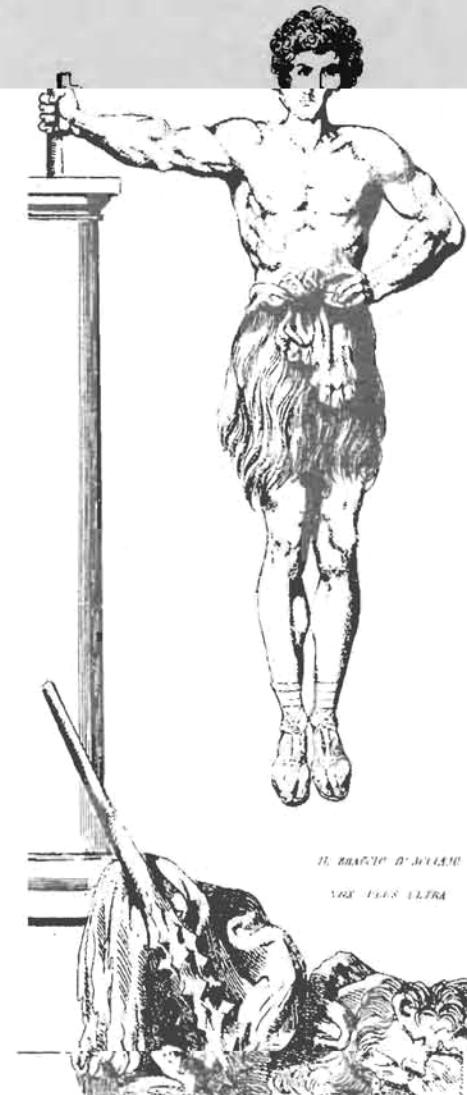
Partide totalitare, conduse de lideri charismatice — Lenin și Hitler — au preluat puterea în Rusia și Germania, care au

redevenit în scurt timp mari puteri. Aceste state au impus cu forță regimuri autoritare în statele vecine și au aruncat lumea în al doilea război mondial. După război, sub supravegherea S.U.A., statele din **Europa Occidentală** au revenit la regimul democratic. Statele respective au reconstruit un mecanism de exercitare a puterii (*leadership*) care a eliminat pericolul reapariției liderului charismatic. Natura extrem de complexă a societății occidentale moderne, importanța raționalizării și a birocrației au dus la diminuarea puterii decizionale, de organizare și previziune a liderului. În schimb, a căpătat o importanță deosebită aspectul retoric al exercitării puterii. A ținut un discurs convingător echivalează astăzi cu luarea unei decizii corecte.

România a împărțit după 1945 soarta celorlalte state din **Europa de Răsărit**. Modelul sovietic, adică regimul autoritar, a fost implantat cu forță. Rezultatele introducerii acestui regim le simțim din plin astăzi. Țara trece prin cea mai grea criză economico-morală de la înțemeierea sa. Lipsește pâinea într-o țară care înainte de război era supranumită grânarul **Europei**, în schimb avem din belșug politicieni, miniștri și directori care fură zi de zi, ceas de ceas și în proporție de masă din avuția națională și din veniturile mizerale ale angajaților.

După prăbușirea sistemului comunist, noi conduceri ai statului român au încercat să continue pe linia puterii charismatice: Ion Iliescu și compau fost prezentați ca emanăt din revoluție. Agenții de influență au răspândit imediat zvonul privind calitățile excepționale ale nouui lider, charisma sa etc. Un fost ideolog al P.C.R., Silviu Brucan, devenit peste noapte ideolog al F.S.N., a repus în circulație teoria partidului unic. Precum magazinul Victoria, F.S.N. urma să cuprindă cincizeci de partide într-unul singur, cu alte cuvinte întregul spectru politic românesc. Din fericire, viața politică s-a dezvoltat într-o altă direcție. Au reapărut partidele istorice și alături de ele o serie de partide noi. Nereușind să împiedice apariția partidelor, comuniștii au schimbat strategia. Ei au început să manipuleze din interior partidele în așa fel încât să le facă să adopte o linie politică evazi-identică cu a F.S.N. Operațiunea a reușit numai cu P.N.L. În această situație limită partidele nesatelizate de comuniști său văzut silite să adopte o structură hibridă, între aceea a unui partid unic și cea a unui partid democratic. Procesul de democratizare a vieții politice a fost frânat.

În urma eșecului înregistrat la ultimele alegeri partidele aflate în opozitie au decis să reia cursul democratizării depline a propriilor structuri. Acest proces a început în cadrul **Partidului Liberal**. Noul mecanism de conducere a P. L. este de tip

democratic fiind similar cu cele din Occident. Partidul este condus prin rotație de câțiva lideri aleși cu minimum 20% din voturi. Bineînțeles că liderii respectivi reprezintă, în mare, diferențe grupuri de interese din partid. Celelalte partide din opozitie vor merge și ele pe această cale. Declarațiile liderilor P.A.C. și P.N.T.C.D. sugerează o asemenea evoluție. Dr. N. Manolescu afirmă într-un recent interviu că nici un membru al P.A.C. nu se opune elaborării unui statut democratic al partidului, iar un colaborator apropiat al lui C. Coposu își exprima convingerea că generația vârstnică din P.N.T.C.D. și-a încheiat conturile. Eliminând sursele de conflict intern aceste partide se vor putea concentra asupra luptei politice cu adversarul comun. Pentru ca acțiunea lor să aibă eficiență maximă trebuie ca și **Convenția Democratică** să fie supusă unui proces de completă democratizare.

Theoretic vorbind, partidele din **Convenția Democratică** merg în direcția cea bună. În această zonă suntem la ora amurgului liderului charismatic. Practic însă, situația **României** depinde și de modul în care vor evolua partidele aflate sub puterea de tip charismatic. □

Paul BLENDEA, born in 1955. Graduated the University of Bucharest, the Faculty of Philosophy and History. Presently, researcher at the Institute for Educational Sciences. He published articles in „Contra punct”, „Convorbiri Literare” etc.

P.N.T.C.D.: o viitoare „a treia cale”

TOMA ROMAN

Reconstituirea celui mai mare partid „istoric” interbelic, P.N.T.-ul, a stîrnit din primele momente o reacție de netă adversitate a structurilor de putere formate după răsturnarea lui Ceaușescu. Reacția era previzibilă, șiindu-se că evenimentele din decembrie 1989 nu au făcut decât să elimine eșalonul înalt al nomenclaturii (corupt prin aservirea totală față de *clanul* ceaușist), lăsind loc eșalonului secund, birocrației medii de partid și administrative. Virulența replicii — concretizată într-un evantai de acțiuni mergind de la demolarea ideologică pînă la agresiunea fizică — era motivată aparent prin cel puțin două proiecții. Una de natură ideologică, avînd un pronunțat caracter resentimentar, și, cea de-a doua, de natură organizatorică, de concurență în *construcția de partid*, ca să folosim terminologia proprie comuniștilor. Ambele proiecții izvorau dintr-o experiență istorică, reală pentru activiștii de vîrstă d-nilor Al. Bîrlădeanu și L. Iliescu, cultivată constant pentru generația a doua.

Reacția resentimentara a fost motivată de spația confruntării ideologice cu programul și doctrina unui partid afirmat între cele două război mondiale ca un partid de *centru-stînga*. Doctrina național-agrarienilor, formulată de Maniu și Mihalache, răspunde condițiilor de atunci ale României, impactul ei fiind cu atît mai puternic cu cît, după moartea lui I.C. Brătianu, P.N.L.-ul se degringolase. Masa țărănilor improprietăți după primul război mondial avea prin definiție un spirit conservator, anticapitalist (în sensul opunerii la capitalizarea *sauvage* a terenurilor și a mijloacelor productive), puțin permisiv la proiectele individualiste liberale. Apelind la formule ca *democrația țărănească, stat organic, primatul agriculturii în dezvoltarea economiei naționale*, național-țărăniștii ofereau alternativa unei intervenții etatiste în sprijinul proprietății particulare și a inițiativei personale pentru a le încadra în *disciplina interesului general de stat* al cărui scop trebuia să fie de a înlătura exploatarea capitalistă, fie sub formă de clasă, fie sub formă internațională. Ideologia național-țărăniștă convergea spre aplicarea esenței principiului democrației: *libertate cetățenească și egalitate în punctul de plecare, cu rectificarea nedreptății făcute celor rămași în urmă din cauza vicisitudinilor istorice*, apropiindu-se astfel de partidele de stînga necomuniste din Europa de sud-est și centrală. Impactul ei propagandistic explică într-o anume măsură lipsa de aderență a doctrinei comuniste în epocă și justifică victoria morală (și reală) a țărăniștilor în alegerile din 1946. Comuniștii au trebuit, după falsificarea în forță a acestor alegeri și după preluarea puterii, să ducă o luptă ideologică acerbă pentru impuncarea principiilor *democrației socialiste*, o falsificare a democrației reale, dur resimțită de ansamblul societății. Etatismul țărănișt, conceput ca un dirigism compensatoriu și moderator, ei i-au opus etatismul totalitar și suprimarea „libertăților cetățenești”. Cooperativismul consensual promovat de P.N.T., ca o cale de mijloc între monopolismul capitalist și monopolismul etatist, comuniștii i-au alternat ultima direcție prin naționalizare și cooperativizarea socialistă

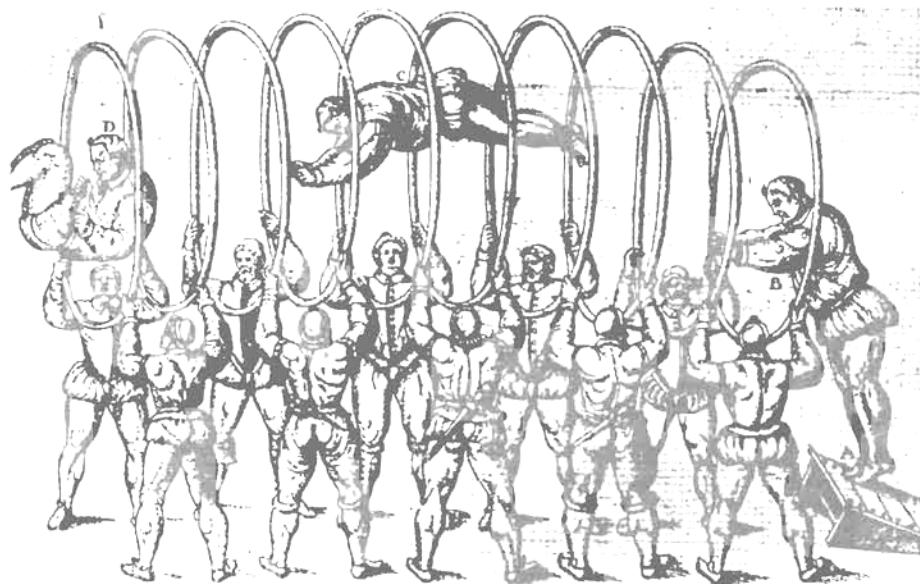
The National Peasant Christian Democratic Party (P.N.T.C.D.) has been re-organised. During Romania's transition to Socialism, it had been the communists' strongest enemy. Therefore, its re-emergence triggered a strong reaction from top-ranking neo-communists.

The reaction was generated by the competition coming from the national peasant ideology (centre-left) and the party's central organisation.

In fact, PNT was transforming itself (becoming a Christian-Democratic Party) and of reorganising in the competition between the elder and younger generations.

The social situation of Romania changed under communist rule. The peasants grew older and their number was reduced by 50%. So, the party lost its social base.

In alliance with other opposition parties within the Democratic Convention, the PNT had to become a right wing party. It hopes to regain its initial concepts when the civil society is established.

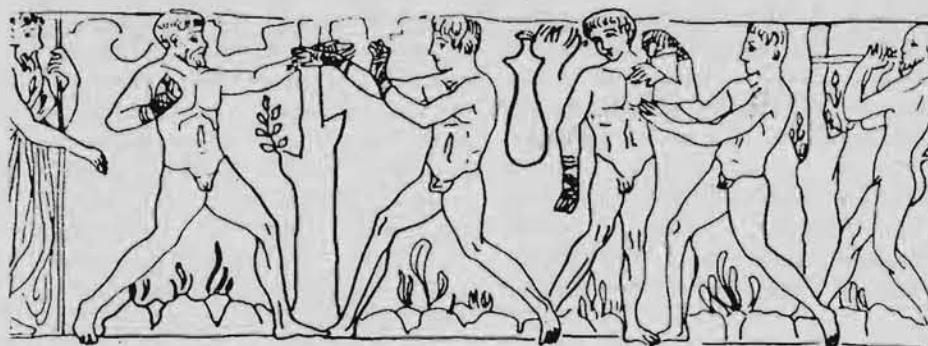
a agriculturii. Consecințele acțiunilor comuniste au generat inevitabil o radicalizare nostalgică a mentalului colectiv, cu influențe deloc neglijabile în creșterea prestigiului ideologic al doctrinei țărănișt. Faptul că, spre deosebire de liberali, conduceră centrală a P.N.T. nu a acceptat — în perioada tranziției spre dictatura comunistă — nici un fel de compromis cu guvernările impuși de Moscova (dizidența dr. N. Lupu și agrarismul lui P. Groza fiind diversioniste) a întărit și mai mult propensiunea spre o doctrină ce oferea — cel puțin pentru perioada dată — un ideal realizabil. Reprimarea ei a mers, de aceea, de la exterminarea *cadrelor* țărănișt și a simpatizanților pînă la demolarea axiologică a lumii rurale. Industrializarea forțată și *urbanizarea*, aplicate cu accente draconice sub Ceaușescu, au fost, din această perspectivă, mai mult decît o aplicare a tezelor leninist-staliniste privind drumul estului spre socialism.

Fără a genera un vid ideologic (cei peste patruzeci de ani de indoctrinare absolută nepuñind să se brusc din conștiință comunității), răsturnarea dictaturii ceaușiste a marcat, momentan, pe acest plan, un bruijaj, sloganile și tezele propagandei oficiale fiind (cu excepția filionului naționalist, neconfruntat cu

nou arc politic, polar, la stînga aşezîndu-se partidele neototalitare, iar la dreapta partidele democratice. Această perspectivă dicotomică a avut consecințe nebunite pentru regăsirea societății civile, segmentul de dreapta grupînd partide cu orientări doctrinare divergente într-o evoluție normală, dar reprezentînd proporțional suprafața de reconstituire civică a ansamblului societății, dinamica ei spre normalitate. Apariția Alianței Civice, ca lant bazal al diversității ideologice și programatice, de dreapta, a fost un efect necesar, tot așa cum predominarea — ca unică direcție de ieșire din marasmul economic programat de noii administratori — a unei orientări practice marcat-liberaliste a devenit, în ciuda deosebirilor doctrinale, de neevitat. Alianța Civica avea rolul (asumat în continuare) de a netezi asperitățile și divergențele ideologice proprii acestui segment, armonizînd pe fondul constatării impactului lor superficial în sectoarele sociale tradiționale — programele decurgînd din ele. Atât țărănișmea clasică (suportul interbelic al național-țărăniștilor), cât și proletariatul urban format treptat (client al social-democrației) au dispărut în fapt, lăsînd locul unei mase urbanizate, fără tradiție și atitudini consecvente înstructurate. Pentru această *multime însingurată*, formulele ideologice agrariene și chiar social-democratice sunau la fel de străine ca un mesaj extraterestru. Conturarea liberalismului ca superideologie a opoziției a apărut — în contextul epuizării rapide a populismului puterii — drept modalitatea unică de *recivilizare* a societății, de re-formare a ei prin stimularea activismului individual, a competiției productive (materiale și spirituale) reale.

Cealaltă proiecție, motivantă pentru reacția structurilor puterii împotriva renăscutului P.N.T., a fost temerea față de refacerea lui organizatorică. Organizarea funcțională a P.N.T.-ului fusese, în perioada interbelică, extrem de eficientă, concretizată într-un *feed-back* informativ și decizional ce antrena totalitatea aderenților. Raporturile dintre organizațiile bazale (*statul local*) și cele centrale erau rigurose prescrise, forurile zonale (Comitetul județean și Delegația Permanentă) avînd misiunea de a prelucra și transmite deciziile conducerii centrale și — după Congresele lor — de a formula propunerile pentru acțiunea la nivel statal a acestuia. Organizarea P.N.T. era similară — prin dinamică și soliditate — celor mai puternice partide ale lumii necomuniste. Spre deosebire de mentalitatea *celulară* și conspirativă a P.C.R., P.N.T. avea o deschidere democratică vigilentă, selectivă, fermă, conform idealurilor morale și religioase subsumate doctrinei sale. Era normal ca, pe fondul exploziei celulelor P.C.R. în decembrie 1989, P.N.T.-ul reconstituit să apară drept singura grupare partinică organizată, acest partid, dizolvat cu forță în 1947, regăsindu-se extrem de repede, în ciuda decimării necruătoare a conducerii și cadrelor sale. Prilejul ofertei alternativă a formei sale de organizare părea absolut favorabil. Mitingul desfășurat în București la 28 ianuarie 1990 a întărit impresia unei forțe prezente, capabile să debordeze palierile guvernamentale în constituire (sau

(continuare în pagina 5)

LEXICON

Anarhism

Ideea centrală a anarchismului este că societatea poate și trebuie să fie organizată fără autoritatea constrângătoare a **Statului**. Găsim fără îndoială tendințe anarhistice la unii gânditori, din Antichitate. Este însă **Godwin**, care, într-o carte publicată în 1793 a preconizat primul, fără echivoc, o societate fără **Stat**. Primul autor care se califică singur anarchist a fost **Proudhon**. Anarchismul, ca ideologie, a avut o mare influență la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX cind mișcările revoluționare inspirîndu-se din această doctrină au apărut în numeroase țări occidentale. Impactul său a diminuat în zilele noastre, cu toate că mulți se reclamă individual de anarchism, și că acesta reapare sporadic atunci cind apar evenimente sau dezbateri politice și sociale.

Gânditorii anarhiști nu formează un grup omogen și, frecvent, singura lor trăsătură comună pare a fi fost recunoașterea inamicului unic, **Statul**. Ei sunt divergenți înainte de toate asupra organizării economice care ar trebui să prevaleze într-o societate fără **Stat**. Punctele de vedere sunt foarte variate, de la apărătorii proprietății private și libera concurență pe piață, pînă la avocații comunității binelui total, a muncii cooperative, și a repartisiei în funcție de nevoi. Aceste divergențe reflectă atitudini diferite cu privire la **JUSTIȚIE**, **LIBERTATE** și posibilitățile **NATURII UMANE**.

Toți anarhiștii, cu toate acestea, convin că formele **AUTORITĂȚII** pentru care puterea **Statului** este forma cea mai desăvîrșită trebuie să fie restrînsă sau suprimată, ei nu refuză, totuși, toate formele de autoritate. Cea mai mare parte a anarhiștilor recunosc autoritatea experților, savanți și doctori de exemplu. Mulți recunosc autoritatea morală a deciziilor colective luate cu

adversarii adveratice. *Ei resping* autoritatea fără fundament, autoritate care privește orice existență umană, depășind un cîmp de acțiune și de tehnicitate specifică; și în special, ei critică autoritatea care vrea să impună prin coercibilitate. **Statul** este deci triplu vinovat. Cătiva anarhiști se întind de asemenea la alte forme anarhice de autoritate — Biserica, armata, întreprinderile conduse de capitaliști, și birocrații impersonabili din epoca noastră. *Ei reproșează* acestor instituții de a exercita o constrîngere a victimelor lor și de a exploata storcînd banul lor sau servicii prin amenințări sau prin îndoctrinare.

Anarhiștii resping două justificări frecvente ale **Statului**, care îi conferă funcții sociale utile și că autoritatea sa este legislativă prin consumămintul subiecților săi. Pentru anarhiști, numeroase sarcini de care se încarcă **Statul** nu sunt profitabile decât pentru **Stat**. El se ocupă de exemplu de apărarea națională, însă nu apără de fapt decât suveranitatea sa personală contra altor **State**. Alte funcții, acelea ca protecția individuală, ar putea fi asigurate prin comunități locale sau prin particulari. Cu privire la consumămint, anarhiștii cer în ce moment se presupune a fi acordat, și ce se va întîmpla cu indivizii care caută să-l retragă. *Ei resping* ideea că alegerile constituie un mijloc veritabil prin care se acceptă de a fi guvernări. Din contră, este ocazia de a întinde o cursă poporului care se vede obligat de a susține pe unul sau alt membru al clasei conduceătoare.

Anarchismul dorește o societate unde libertatea individuală să fie cea mai mare posibilă, unde bunurile materiale să fie echitabil distribuite și unde sarcinile comune să fie executate în acord comun. Există totuși divergențe de opinii asupra metodelor pentru realizarea acestor obiective. Se pot distinge patru curente principale: individualismul, mutualismul, colectivismul și comunismul. □

(urmare din pagina 5)

arsenalul național-țărăniștilor, ascunde în fapt ideea întovărășirilor agricole, preludiul colectivizării socialiste a agriculturii. Sușinerea — în contrabalanșare — de către **P.N.T.C.D.** a intervenției statale în sprijinirea dezvoltării proprietății private țărănești a rămas în plan pur teoretic în contextul aplicării legii fondului funciar de către putere, interesată ca lucrurile să evolueze în sensul dorit de ea. În aceeași ordine a reacțiilor perverse intră și problema raporturilor inter-etnice. Formula democrat-creștină prevede un grad înalt de autonomie a autoritatilor locale față de puterea centrală. În condițiile prezenței unei puternice minorități maghiare în **Transilvania**, acest principiu înseamnă dreptul de autoadministrare autonomă a zonelor compacte ale etniei minoritare. Naționalismul ceaușist exacerbat nu a lăsat minoritarilor, ca reacție reflexă după căderea regimului, decât șansa constituirii într-un partid etnic. În ciuda nuanțelor ideologice diferite (liberale, social-democrate și creștin-democrate), **U.D.M.R.** s-a prezentat în concertul opoziției ca un partid unitar. Reacțiile șovine nu au întîrziat să apară, alimentate de declarații revanșarde ale unor extremiști din **Budapesta**, de comportamente irresponsabile ale unor reprezentanți ai minorității, dar și de apelurile la memoria colectivă ale puterii. Cu toate că **P.N.T.C.D.** a afirmat clar teza statului național unitar, reversul colaborării cu **U.D.M.R.-ul** (proces necesar și de dorit în condițiile în care partidul maghiar a acceptat necondiționat **Constituția României** și a dezamorsat incitările diversioniste ale extremiștilor și ale puterii) s-a concretizat în pierderea altui segment electoral tradițional, care a votat în masă cu **P.U.N.R.-ul**.

liniindu-se ideologiei democrat-creștine, **P.N.T.** și-a regăsit concretizat filonul etic inițial: pentru creștin-democrați problema socială, înainte de toate, este o problemă morală.⁴ Contextul social actual implică realmente o reconstrucție morală, fundament al refacerii orizontului axiologic al societății. Alternativa creștină presupune însă un rol social activ, autonom și constant al instituțiilor religioase, al bisericii. Or, democrația-creștină în România nu se poate realiza actualmente cu sprijinul bisericii ortodoxe naționale, ba chiar, se poate spune, trebuie uneori propagată împotriva ei. Biserica ortodoxă autocefală din România a fost, în toată perioada comunistă, subordonată direct statului totalitar, obedientă față de acesta. Schimbarea de regim din decembrie 1989 nu a modificat această situație. Aproape în ansamblul său biserică a rămas un instrument al puterii. Re-legalizarea cultelor interzise sub comuniști a apropiat și mai mult instituția de stat, a impulsat o sinteză conjuncturală de interes. Fără sprijin temeinic din partea actualei conduceri a bisericii, democrația creștină a național-țărăniștilor a rămas o formulă nuanțată de ideologie politică lipsită de dimensiunea impactuală, psihosociologică generată de propagarea idealului creștin. Remorcarea bisericii la putere aduce grave deservicii proiectului moral propus de țărăniști și bisericii însăși.

Situatia complexă a societății românești ar fi impuls dezghețarea rapidă a tuturor perspectivelor programatice ale ideologiei național-țărăniști, asezată cu infuziile ideologice democrat-creștine și flexibilizată în funcție de noua configurație a societății românești. Iluzia paseistă și o anume — inițială — lipsă de mobilitate

politică au costat scump. Polarizarea șanselor societății române a momentului nu lasă loc altor opțiuni strategice între dirigismul neototalitar și liberalism. **P.N.T.C.D.** a fost obligat să devină un partid de *centru-dreapta* îngheșindu-și proiectul ideologic în reconstrucție. Marca sa este susținută actualmente prin intransigență morală și fermitatea critică față de actele puterii.⁵ Ceea ce nu este suficient.

Pregătirea unui viitor normal impune **P.N.T.C.D.-ului** acceptarea *jocului între egali* în cadrul Convenției Democrațice, timpul său sunind, paradoxal, abia după eliminarea totală a vestigiilor comuniste, șopâră împăcharea societății cu sine. Abia atunci vocația lui de centru, de moderator între stînga și dreapta se va împlini. □

¹ Cuvântarea lui I. Mihalache, președintele **P.N.T.** la Congresul **P.N.T.** din aprilie 1935, în Programul **P.N.T.**, Institutul de arte grafice, **Bucovina**, I.E. Torouțiu, București, 1935, p. 97 și urm.

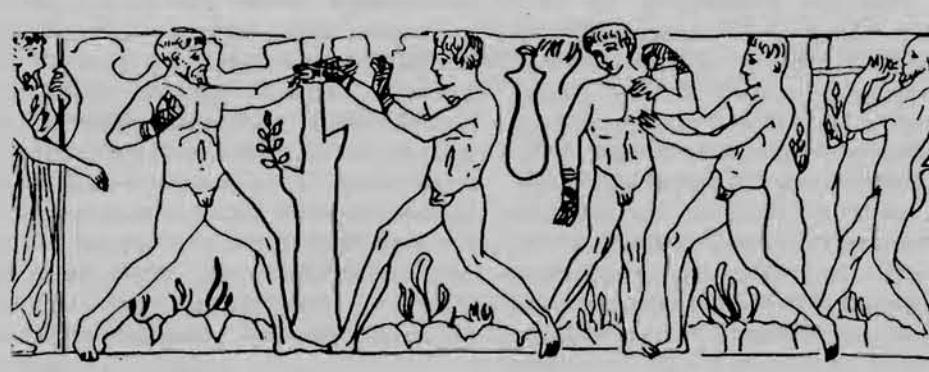
² Recent, d-l Cornelius Coposu, președintele **P.N.T.C.D.** a dezvăluit — în *România liberă* — că, în ianuarie și februarie 1990, țărăniștii erau într-adevăr capabili să măture grupul nomenclaturist autoinscăunat la putere. **P.N.T.C.D.** ar fi abdicat însă astfel de la principiile jocului democratic pe care îl respectă. **P.N.T.C.D.** a ales calea mai dificilă a convingerii populației de bunele sale intenții comunitare. Si în acest caz **P.N.T.C.D.-ul** a demonstrat că nu răspunde violenței cu violență, chiar dacă ea ar fi fost — în acest caz — legitimă. Violența a rămas — cum s-a văzut și în 13-15 iunie 1990 — arma guvernărilor.

³ Rafael Caldera, Specificitatea Democrației Creștine, Editura Progresul Românesc S.A., Buc., 1992, p. 45

⁴ Ibid., p. 61.

⁵ În *România liberă* din 16 febr. 1993, d-l Cornelius Coposu declară: *Nu vom participa la un guvern de coaliție cu formațiunile cripto-comuniste, decât în condițiile în care vom dispune de pîrghiile puterii pentru a aplica programul Convenției Democrațice, prin care să scoatem țara din criză. (...) Ar fi ridicol să facem act de față și să ocupăm niște scaune de pe care să nu putem acționa și să nu ne putem pune în aplicare programul. Avem experiență tristă a participării liberalilor (P.N.L.-n.) la guvern, cind miniștrii n-au fost în stare de nimic și cind prezența lor s-a soldat cu numai cîteva vile, cîteva mașini la scară și cu onorarii de miniștri.* Admirabilă verticalitate morală, sintetizată în formulele d-lui Coposu, trebuie însă însoțită de acțiuni dinamice, eficiente. Celelalte componente principale ale C.D.R. dau, din această perspectivă, impresia unui activism mult mai marcat.

Toma ROMAN (born on 1949) is Professor of Sociology at the Academy of Economic Studies. Ph. D in Philosophy 1980, University of Bucharest. Writer. He published three essays of cultural Sociology ("Art și valoare", Univers 1981, "Metamorfozele realului", Meridiane 1984, "Micarea realist și realitatea", Meridiane 1988). Journalist at the review "Formula AS". Founder member of Civic Alliance.

RĂZBOIUL ȘTAMPILELOR A LUAT SFÎRȘIT

ROMULUS BRÂNCOVEANU

Motto:

România Mare și-a făcut partid. De ce nu-și face și Evenimentul Zilei, căci are cititori mai mulți?

Din Evenimentul Zilei

In opiniiile curente ale oamenilor politici, gazetarilor și publicului larg, existența zecilor și zecilor de partide de la noi este interpretată ca un aspect al sub dezvoltării politice specific incepurilor democrației, situației actuale fiindu-i opusă ideea unui sistem democratic bazat pe cîteva partide mari și puternice, după modelul tradiției politice a țărilor occidentale. Această idee pornește de la presupoziția că în dezvoltarea lor sistemele democratice se îndreaptă spre o stare de maturitate caracterizată de agregarea voinei politice prin intermediul cîtorii partide. În ce măsură o asemenea presupozitie e consistentă cu tradiția istorică a democrațiilor apusene ar necesita o discuție aparte. În orice caz, ideea excelenței sistemelor politice dominate de cîteva partide mari și puternice satisfac condițiile economiei și simplității, pe care rationalizarea le impune desenelor empirice și imperitative ale realității sociale. Datorită acestei intemeieri în schemele subiective ale deconstrucției și reconstrucției realității sociale, generale sau numai caracteristice felului nostru de astăzi de a o proiecta, judecata opusă, care afiră posibilitatea unui sistem democratic matur și eficient bazat pe funcționarea unui număr mare de partide, e admisă cel mult ca o speculație (dacă nu e catalogată printre afirmațiile menite să acopere intenții subversive).

Să acceptăm, căndă, evidența că numărul mare de partide, inclusiv în ceea ce privește reprezentarea în Parlament, exprimă o situație precară și tranzitorie dintr-o evoluție de durată și consecință acesteia că soluția ratională pentru grabirea procesului de maturizare a vieții politice o constituie întărirea selecției partidelor. Deocamdată partidele cu acces la decizie au optat pentru un sistem de admiteme și repartizare a locurilor în parlament mai puțin restricțiv. Ne putem întreba însă dacă, pe viitor, în urma crizelor sau a unor calcule obscure, soluția administrativă relațiilor politice în direcția unui sistem dominat de cîteva partide „importante” nu se va impune ca o necesitate. Dacă da, care ar putea fi consecințele asupra proceselor de agregare a voinei sociale și deci ale evoluției democrației în general.

Un exemplu de ce s-ar petrece (nu neapărat) într-o asemenea situație îl constituie viața politică interbelică. Legea electorală din 1926 instituia așa-numita primă majoritară pentru partidul cîștigător în alegeri cu cel puțin 40% din voturi. Aceasta beneficia de 50% din mandate, restul de 50% fiind împărțit cu celelalte partide reprezentate în parlament. Legea electorală discrimina astfel currențele voinei sociale, cu scopul de a asigura bazele unei guvernări stabile. În plus, vocea politică era constrinsă de către stat sau chiar înlocuită cu vocea acestuia. Regele stabilea prin rotativă guvernamentală succesiunea la putere, guvernul desemnat formându-și în urma alegerilor propria sa majoritate. Prin regulile legii electorale și ale succesiunii la putere, partidele ajunsese să, în fapt, să funcționeze ca niște instituții ale statului, care se folosea de ele în guvernare. Acest mecanism a dus la accentuarea inconistenței proceselor de formare a voinei politice, lucru ce apare cu claritate în criza declanșată în urma alegerilor din decembrie 1937, cînd nici un partid n-a reușit să obțină 40% din voturi. Sistemul electoral interbelic a impiedicat partidele să-și dezvolte funcția lor (esențială) în agregarea voinei sociale. În acest fenomen trebuie căutată și baza politicianismului. Socialul, problemele și interesele

In Romania there are over 100 political parties. Twelve of them are represented in Parliament. A mature democracy implies big and powerful political parties.

Slow development will have as a result a renewed link between the social/economic and political systems.

The paper focuses on the main explanatory paradigms of the liberal economic doctrine, based on the prevalence of the individual actions in relation to the ones which result through aggregation; the ownership right; the relations between the individual and labour, society and free initiative on the market.

In the end, there is a description of the principal measures and instruments of State's interference in economy, accepted by the liberal doctrine.

grupurilor erau numai prețele pentru a masca adevărata luptă politică: aceea de a obține favoarea statului sau de a-l constrînge în distribuirea puterii.

Funcționarea partidelor politice ca instituții ale statului a devenit astfel una dintre tradițiile politice românești. Rolul atotputernic atribuit statului de către intersubiectivitatea socială, tendința de a vota cu guvernul, retinența față de instituția opozitiei politice sunt forme reziduale ale acestei tradiții. Puterea instaurată la 22 decembrie 1989 a recurs la un proiect asemănător pe care a grefat toate învățărările experienței comuniste. Ea a conceput FSN ca pe o instituție de stat destinată să funcționeze și sub forma unui partid. Cei care au hotărât transformarea FSN-ului inițial în partid și participarea să-l alegeri precum și cea mai mare parte a opiniei publice n-au văzut nici o contradicție cu definițiile regimului democratic. Actualul sistem pluripartit a fost în intenția lui un apendice al statului, partidele având rolul de a servi voinei emanante de către stat. Condiția eficienței sistemului a fost identificată în *consensul național*, opozitia fiind admisă numai în măsura obținerii unei delegații de legitimitate din partea statului, adică doar sub forma *opozitiei constructive*. Totuși, în perioada interbelică, statul era intruchipat de rege și, între anumite limite, vocea acestuia avea un caracter impersonal și autonom. Astăzi, ar fi greșit să vedem în stat un subiect de voce în sine. Vocea statului nu este altceva decât vocea nucleului tare al grupului care deține puterea. Aceasta nu va accepta succesiunea în guvernare, decât poate atunci cînd își va își asigura condițiile unei autoconservări de lungă durată. La ultimele alegeri, rămas fără partid, dl. Iliescu în calitatea sa de șef al statului și-a fabricat la repezecă unul care să-i asigure perpetuarea majorității

complici la cele deja constituite. De toată această efervescentă numai inteligență să a păstrat deosebită. Refuzul ei de a se înregistra în partide a provenit, fără îndoială, din iluziile momentului, din scrupul moral, din lipsă de experiență și de viziune politică, dar și din faptul că a priceput cu greu că menținerea prestigiuului său social avea nevoie de un suport politic.

Puterea a încercat să nege politicului funcția mobilității sociale. În discursul ei, apelul la experiența politică, la delimitarea competențelor a constituit o temă aparte. Tinta preferată a constituit-o intelectualitatea, despre care s-a spus că nu are ce căuta în politică și trebuie să-și vadă de treburile ei. Politica, trebuie să rămână, o afacere a vechii clase conducătoare.

Produse ale acestor fenomene de mobilitate socială, cele mai multe dintre partidele apărute după decembrie 1989 au fost destinate procurării de resurse pentru susținerea pretențiilor de ascensiune a șefilor lor. Lipsite de audiență s-au transformat însă în mafii comerciale de cartier și probabil nu vom mai auzi vreodată de ele. Ciudat, totuși, toate aceste partide care făceau fală CPNU n-au reușit să lanseze un om politic cînd de cît important.

Stelian Tănase observa chiar în paginile acestei reviste că noua clasă politică începe să se sudeze, să capete o anume solidaritate și conștiință unor interese comune. Fenomenul poate fi pus pe seamă faptului că mobilitatea socială asigurată prin politică s-a stabilizat și că este în curs de regularizare prin mecanisme din interiorul partidelor și ale vieții politice. De asemenea, pozițiile liderilor charismatici, cei care făceau sau desfăceau peste noapte partide, s-au degradat. Reducerea interesului publicului pentru spectacolul vieții politice, mediatisarea pe sponzi a confruntărilor intestinе, reducerea presiunilor dinspre bază după alegeri, obosalea sau normalizarea currenței partide care în actuala stagiușie parlamentară, Războiul ștampilelor a luat sfîrșit și îodață cu el o întreagă perioadă din evoluția fragile noastre democrații.

Sudarea atât de rapidă a noii noastre clase politice nu trebuie să ne mire. La virf, aproape în totalitate ea este produsul reproducării establishmentului vechii societăți. Prima care și-a recuperat (păstrat) pozițiile trecind în noua administrație, în politică și în afaceri, a fost birocrația de partid pe care mecanismele puterii comuniste îl înuseră în anonimat. I-a urmat elita intelectuală, sau cel puțin o parte a ei, care s-a metamorfozat furnizind parlamentari, cadre de partid, tecnoșraci, capitaliști, lideri ai currențelor de opinie și chiar numărul de radicali și de marginali necesari oricarei clase politice. Ultimul val în reproducărea establishmentului vechiului regim îl-a adus la suprafață vieții politice și sociale pe mari șefi ai partidului comunist și pe cei mai devotați slujitori ai lor și ai lui Nicolae Ceaușescu. Domnii Ilie Verdeț, Adrian Păunescu și Corneliu Vadim Tudor fac și dinși parte din noua clasă politică. Partidele cele mai semnificative ale zilei corespund astfel, aproape punctual, segmentelor revitalizate ale

establishmentului vechii societăți. Dacă aceste procese sunt cu adevărat și rețele de determinare mai departe oferă politică se va reduce pe măsura recupării sistemului economic și social, în transformare, la cel politic.

Căutind să descopere modalitățile de cuplării politiciei lor cu sistemul economic și social majoritatea partidelor își pun problema bazei lor sociale. Așa cum odată PCR și-a creat propria sa clasă politică — clasa muncitoare —, multe partide au înscris la loc de cinste în programul lor idealul formării unei puternice clase de mijloc. De asemenea problema reprezentării intereselor revine obsesiv în reflecțiile pe care oamenii politici le fac pe marginea propriei lor activități și al activității politice în general. După revoluție însă, numai partidele de stînga vorbeau de interese. Ele se prezintă și se prezintă ca partide ale celor mulți, ale clasei muncitoare, ale țărănimii sau ale săracilor. Partidele pe care le numim convențional de dreapta s-au dorit promotoarele unor idei și principii cu valoare universală — democrație, stat de drept, libertate, economie de piață, — solicitând legitimitatea politică în numele competenței de care dispuneau pentru punerea lor în practică. Cine-a învățat la ruși nu poate gîndi ca Bush, zicea un slogan.

In ultima vreme se produce însă o schimbare în solicitarea legitimității. Dacă pînă acum aceasta era solicitată în numele anti-comunismului, al unui proiect general sau în numele celor de bună credință, astăzi toate partidele încearcă să și-o procure prin raportarea la o bază socială, definită printr-o rețea de interese. Este o problemă (totuși) în ce măsură, în momentul de față, interesele — cele mai diverse — se exprimă în comportamente stable și tipice care că creză pentru un număr oarecare de indivizi o orientare subiectivă de grup cu referință politică. Sau altfel spus, au grupurile capacitatea de a-și proiecta abstract interesele sub forma acțiunii politice? După părerea mea, nu încă. Experiența indivizilor și a grupurilor în funcție de noile represe sociale rămîne extrem de redusă. Chiar aceste represe nu sunt bine configurate. Indivizii și grupurile își selecționează în continuare comportamentele din vechiul lor stoc de cunoștințe și scheme de experiență pe care încearcă să le folosească adaptativ. Corupția, de pildă, este fără îndoială un rezultat al reciclerii mafiei comuniste și al lipsei de autoritate a legii, dar, din punctul de vedere al experienței, ea nu este altceva decât rezultatul selecției și valorificării unui stoc de cunoștințe și scheme de acțiune, mai familiară decât cele numai propuse de noul proiect al democrației și economiei de piață.

La fel, experiența directă a satisfacerii contractuale de către stat a nevoilor de bază — hrana, locuință, educație — constituie o referință mai puternică decât experiența indirectă, propusă prin demonstrație logică sau prin exemplificare cu abundență din ţările occidentale. Abia cînd societatea va dispune de suficiente cunoștințe și experiențe transformate în modele tacite de acțiune, interesele vor căpăta evidență necesară rationalizării lor politice. Cuplarea sistemului de interese cu sistemul politic va fi ultimul pas în maturizarea democrației românești.

Romulus BRÂNCOVEANU

(born in 1957), he graduated the Faculty of Philosophy and History (University of Bucharest); senior researcher at the Institute for Educational Sciences; he publishes articles and political analyses in *România liberă*, *Contrapunct*, 22 etc.

COMPLEXUL IDENTITĂȚII

GEORGE VOICU

După un început nebulos, sub aspect doctrinal, al partidelor în România, asistăm de la un timp — din partea unora, cel puțin — la adjudecări tranșante de doctrină politică. Social-democrația și liberalismul, dar și creștin-democrația sunt revendicate de către partide într-o manieră apăsat doctrinară și polemică. Dacă disputa inter-doctrinală este de înțeles pînă la un punct, deși — în treacăt lie vorba — relația dintre aceste curente este mai degrabă de complementaritate decât de excludere, disputa intra-doctrinală, cu pretenția de puritate doctrinală a unui partid și, implicit, cu pretenția acestuia de a fi unicul posesor al respectivei doctrine, cade pur și simplu în ideologie. Dar, aspect simptomatic, acest ultim termen este evitat în mod sistematic. Preferințele de limbaj sunt explicabile: doctrina are încă onorabilitate, are prestigiul, are ținută, la un standard academic, în vreme ce ideologia a fost literalmente compromisă. Numai că partidele nu sunt academii și doctrinele lor *pure* se maculează repede în exercițiul politic. Devin, cu alte cuvinte, ideologii. Programele partidelor în chestiune sunt edificatoare: ele sunt indeajuns de contradictorii sau de inconsistente pentru a face superfluo acoperirea doctrinală asumată. Senzația observatorului este că aceste concepții politice se flutură retoric, declarativ și, cum spunecam, fatalmente ideologic. Nu exclud, firește, pentru anumite cazuri personale ale unor politicieni, motivele absolut oneste, care ţin de convingerile lor politice. Dar acestea nu explică fenomenul global de definire doctrinală a partidelor. Dacă social-democrația a fost mai de timpuriu și mai zgomotos asumată, liberalismul cunoaște abia în timpul din urmă revendicări exclusiviste. Democrația creștină manifestă și ea tresări de orgoliu doctrinal (privind, bunăoară, conceptul de economie socială de piață), iar ecologismul — sănătatea semne în acest sens — va intra curind în arena dezbatelor teoretice. Care să fie oare rațiunea acestei ofensive a doctrinelor în cîmpul nostru politic? Părerea mea este că această generalizare a apropiierilor de doctrină este în primul rînd manifestarea unui complex și, totodată, o încercare de a-l rezolva. El poate fi numit complexul identității politice a partidelor românești. După trei ani de pluripartitism, acuza lipsei de identitate politică a partidelor — a cărei justificare nu mai necesită argumente — a generat acest

Soon after the sudden resurrection of pluralism in East European countries, the issue of the political parties identity was raised.

Lacking a historic dimension, several parties among which the democratic ones, par excellence, have been developing a sort of inferiority complex and consequently attempted to solve the problem by taking on reputable democratic, classical political doctrines such as liberalism, christian-democracy, social-democracy etc.

Besides its benefits, that approach acting as a catalyst of political ideas is fraught with a certain political volunteering and is particularly risky, because the doctrinaire subordination of a party might prove highly prejudicial.

With Western democracies the relationship between political parties and political doctrines is quite optional, which appears to be an argument solid enough to temper the doctrinaire zeal of several Romanian political parties.

Political pragmatism subordinated to democratic principles is the only approach that — in the author's view — might provide political parties with the specific instruments required by the successful run of the reform. Their identity will emerge out at the effectiveness of the solutions they put forward.

Dezbaterile actuale din cadrul Partidului Liberal și din cadrul Partidului Alianței Civice, chiar dacă se desfășoară și pe alte coordonate, esențializează cumva această chestiune, în sensul că relevă cu claritate încercarea de autodefinire.

Ește evident că o doctrină politică conferă unui partid identitate. Problema însă este dacă această caale, a însușirii cu strășnicie a unei concepții politice date (gata făcute, mi-aș permite să spun), este singura modalitate a unui partid de a-și dobîndi identitatea și, mai ales, dacă ea este cu adevărat dezirabilă. Chestiunea aceasta se poate pune atât principial, adică vizând oportunitatea și viabilitatea în general a unor partide doctrinale/doctrinare într-o democrație, cât și particular, cu referință expresă la situația politică aparte a țărilor est-europene.

Din prima perspectivă, răspunsul ar părea afirmativ, judecind după reputația democratică a doctrinelor invocate mai înainte. (Faptul că geneza lor este legată de regimul democratic nu este însă relevant pentru legitimitatea lor democratică; doctrinele totalitare au în definitiv aceeași geneză.) Dar această reputație nu a fost întotdeauna și pretutindeni neșirbită, în sensul că nu toate partidele în cauză au probat automat valorile democrației. De nu ar fi decât astăzi, și tot ar trebui să introducem un dubiu asupra omnipotenței doctrinale a unui partid. Dar mai este ceva, aparent indirect, dar totuși nu fără legătură cu chestiunea doctrinei: falimentul ideologiei. Cu alte cuvinte, după *sfîrșitul ideologiei*, nu putem să nu ne întrebăm dacă mai este astăzi de urmat o cale doctrinală/doctrinară de către un partid. Mai poate astăzi o teorie politică — după două experiențe totalitare, amândouă de maximă intensitate doctrinală și doctrinară — să aibă pretenții modelatoare în plan societal? Altfel spus, mai poate cineva să aibă astăzi dreptul moral de a ținti la *schimbarea lumii* după un model teoretic, ignorând organicitatea unei societăți, dezvoltarea ei esențialmente naturală? Răspunsul imediat n-ar fi decât unul singur: teoria trebuie să rămână la interpretare și — cel mult — la predictii.

Impresia mea este că experiențele politice traumaticе ale veacului nostru, toate cu o certă sorginte doctrinală, au introdus o rezervă masivă față de orice doctrină politică în general. (Deși, recunosc, un micalit mi-ar putea arăta unele exemple contrare, cum ar fi de pildă faptul că astăzi, pe malurile Senei, neoliberalismul este mai la modă decât postmodernismul...).

Desigur, mi s-ar putea răspunde că doctrinele politice amintite mai sus sunt dovedit democratice, că riscul ideologizării lor într-o direcție totalitară este completamente exclus. Mărturisesc că nu aș avea obiecții istorice solide la această observație (deși unele exemple de utilizare anti-democratică a acestora s-ar putea da), ceea ce nu mi-ar anula însă orice aprehensiune. Am în vedere faptul că situația politică precară a unora din țările est-europene ar putea converti doctrine democratice de notorietate într-un sens non-democratic. Mă gîndesc, bunăoară, la social-democrație, cu dimensiunea ei teleologică mai accentuată, plantată pe realități economice astăzi de misere: ea ar putea naște un hibrid politic monstruos. Un liberal m-ar confirma bucuros, arătind — în plus — că monstrul s-a și născut, și în consecință ar pleda pentru doctrina sa, care, mi-ar spune, nu comportă nicidincă acest risc, pentru că ea este eminentamente instrumentală, nu teleologică, și, ca atare, de departe cea mai imună la virusul ideologiei. Nu l-aș contrazice dacă prin liberalism ar înțelege mai mult decât o doctrină politică oarecare, adică un set de valori transpartinic; altminteri, unele exemple de liberalism nu tocmai s-ar fi decât latino-americane, n-ar fi greu de găsit.

Recunosc că discuția rămîne spinoasă pe acest plan și că îndoilelele mele îñ mai mult de temeri decât de argumente. Dar scepticismul meu are în vedere și cîteva observații concrete privitoare la raportul

cel puțin — una de coabitare forțată. O doctrină vine astăzi dinafara partidului, ea este mai mereu împrumutată. Identitatea dobîndită astfel are ceea ce natural, dacă nu este complet artificială. Dovada o găsim în faptul că sunt în țările democratice partide — și încă redutabile — care nu au doctrină. Exemplul celor două mari partide americane, **Partidul Democrat** și **Partidul Republican**, este absolut edificator.

În al doilea rînd, doctrinele politice — cele reputat democratice, bineînțele — nu sunt precis delimitate, avînd întinse zone de interferență, așa că obstinația unui partid de a-și însuși o anume doctrină este în bună măsură nemotivată. Merită observat, din acest punct de vedere, că numai doctrinele totalitare au hotare precise, ca niște ziduri încă, înăuntru cărora și păstrează *puritatea* și intoleranța. Va fi greu, adesea chiar imposibil, de a găsi o doctrină politică pentru multe din partidele care acionează în democrațiile occidentale. Are **CPRC**, de pildă, o doctrină oiectoare? Dacă răspundem afirmativ, ceea ce e foarte riscant, atunci trebuie să facem cu o mulțime de precauții. Dar chiar în cazul unor partide aparent mai bine așezate ideologic, cum ar fi — să zicem — **Partidul Laborist**, un răspuns net afirmativ este certamente deformant; acest partid britanic rămîne — în ciuda aparenței — prea puțin doctrinal și încă și mai puțin doctrinar, căci, deși stipulează în statutele sale (clauza a IV-a) un gen de socialism, vizând apropierea colectivă a mijloacelor de producție într-un viitor indefinit, această referință este contrazisă de numeroase alte texte statutare care acceptă o societate mixtă, adică una semi-capitalistă și semi-socialistă. A fi socialist în **Marea Britanie** nu comportă atât o doctrină cât un stil, foarte diferit de stilul **Tory** (conservator). Mai mult, partidele evoluează nu numai în timp (cazul **Partidului Laborist**), ci și în spațiu, adică de la țară la țară. Socialismul **Partidului Laborist** nu este identic cu cel al **Partidului Socialist Francez** și nici cu cel al **Partidului Social Democrat German**. Chiar atunci cînd se declară că facînd parte dintr-o același familie doctrinală (internăționale de tot felul), partidele au — pe lîngă afinițățile firești — diferențe sensibile de concepție politică. Și nici nu poate fi altfel din moment ce problemele politice sunt diferențiale.

Ce poate deci afirma că doctrinele politice în chestiune, adică,

P.A.C., CLASELE, MASSELE ȘI ELITELE SOCIALE

Însemnări pe marginea studiului d-lui Stelian Tănase

LIVIU ANTONESCU

1. Un acord de principiu

Am citit cu interes studiul d-lui Stelian Tănase *Un partid la răscruce — PAC din Sfera politică*, 3, 1993 și, în linii mari, sunt de acord cu considerațiile istorice, structurale și strategice pe care d-sa le face asupra acestui partid. Sunt, în primul rînd, de acord că *PAC* se află la răscruce, într-un proces de autoclarificare organizatorică și ideologică, de depășire a unei baze de susținere nebuloase și, deci, de fixare pe un segment social propriu. Nu voi intra în amănunte în chestiunile cu care sunt de acord — n-ar avea nici un rost să repet niște lucruri care deja s-au spus. Mă voi limita la cîteva intervenții în punctele în care, socotesc, sunt necesare unele precizări sau nuanțări ori cu care nu sunt de acord. Pe scurt, consensul dintre dl. Tănase și propriile mele opinii se realizează asupra următoarelor teze susținute de domnia sa:

— *PAC* nu trebuie să fie un partid de masse;

— *PAC* trebuie să-și precizeze propria bază socială de susținere și, prin urmare, de reprezentare;

— *PAC* trebuie să decidă în ceea ce privește o formulă organizatorică și de conducere dinamică și modernă;

— *PAC* trebuie să-și definească și să afirme deschis propria sa opțiune ideologică.

Acesta fiind *sensul consensului*, voi încerca să analizez pe scurt punctele

This essay tries to define the social segment and the ideology of the Civic Alliance Party in the context of the liberal movement in Romania. CAP is described — in the spirit of the theory of the extensive and potential elites — like a party of the different social elites opened to a civic-liberal ideology.

civile. Din această mișcare a apărut *PAC*, conceput inițial drept departament politic al *AC*, autonomizat ulterior datorită supunerii la *jocul politic*. Nu e nimeni vinovat că relațiile dintre *AC* și *PAC* n-au rămas întotdeauna cele mai cordiale — fiind structuri diferite ele se mișcă după logici diferite. Deosebirile nu se manifestă la nivelul opțiunilor fundamentale, ci la cel al evaluărilor tactice și strategice, care nu pot fi identice în cazul unui partid și al unei organizații cetățenești nepartinice.

Oamenii care au creat *AC* și ulterior *PAC* pot fi cuprinși într-un fel de *elite a schimbării*, alcătuită din elitele tuturor grupurilor sociale care i-au *mandatat* să le reprezinte. Pentru că, în orice societate, *elitele sunt multiple* și diversificate. Cu cît o societate e mai evoluată, cu atât elitele sunt mai numeroase. În opinia mea, *PAC* trebuie să păstreze acest segment social elitar și să încearcă să-l amplifice. Fixarea numai pe *elita întreprinzătorilor* nu mi se pare oportună. Pe de o parte, această elită incipientă e încă redusă numeric și nu reprezintă ea singură, deci, un potențial suficient pentru schimbare. Pe de altă parte, această elită nu aparține obligatoriu *PAC*, ea este împărțită cu alte partide cel puțin la fel de puternice în momentul de râsa. Mai târziu, în primul rînd la partidele de doctrină liberală precum, *PL*, *PNL*, dar și la *FSN*. În același timp, nu pot să uit că, în recenta campanie electorală, au existat firme private care au donat susținerei d-lui Băescu sume la nivelul zecilor de milioane de lei. Prin întreprinzătorii este, deci, extrem de stratificată, iar opțiunile lor politice sunt strict dependente de interesul

economic imediat. Aș putea adăuga *din păcate*, dar cu asta nu aș schimba cu nimic situația de fapt. Că e necesară o mai bună propagandă pentru aceste elite economice din partea *PAC* și a partidelor liberale e adevărat, nu înțeleg de ce această propagandă nu se face!

3. Există și elite potențiale

Pe lîngă *elitele reale* — culturale, economice, civice etc. —, în orice societate există și un întreg evantai de *elite potențiale*. Din rezultatele sondajului *CIS* și din analiza d-lui Tănase, rezultă că *PAC* este simpatizat de majoritatea tinerilor elevi, studenți, chiar muncitorii. În opinia mea, aceste *elite potențiale* pot fi un rezervor de noi aderenți și sprijinitori ai partidului. *PAC* este — și este receptat, ceea ce e mai important — ca un partid nou, fără rădăcini înainte de 1989, ceea ce pare mai degrabă un avantaj. Pare limpede că astfel de tineri vor să se simtă marginalizați în partid. *PAC* va trebui să evite ca, în structurile sale, tinerii să fie tratați cum s-a întîmplat în interiorul altor partide. Nu e necesară, de pildă, inventarea unor organizații *de tineret* ale partidului. În alte partide, ceea ce părea o ofertă pînă la urmă să-a dovedit a fi mai degrabă principalul mijloc de marginalizare. În schimb, cred că tinerii trebuie propoziți în organizațile de conducere ale partidului la toate nivelele acestuia. În

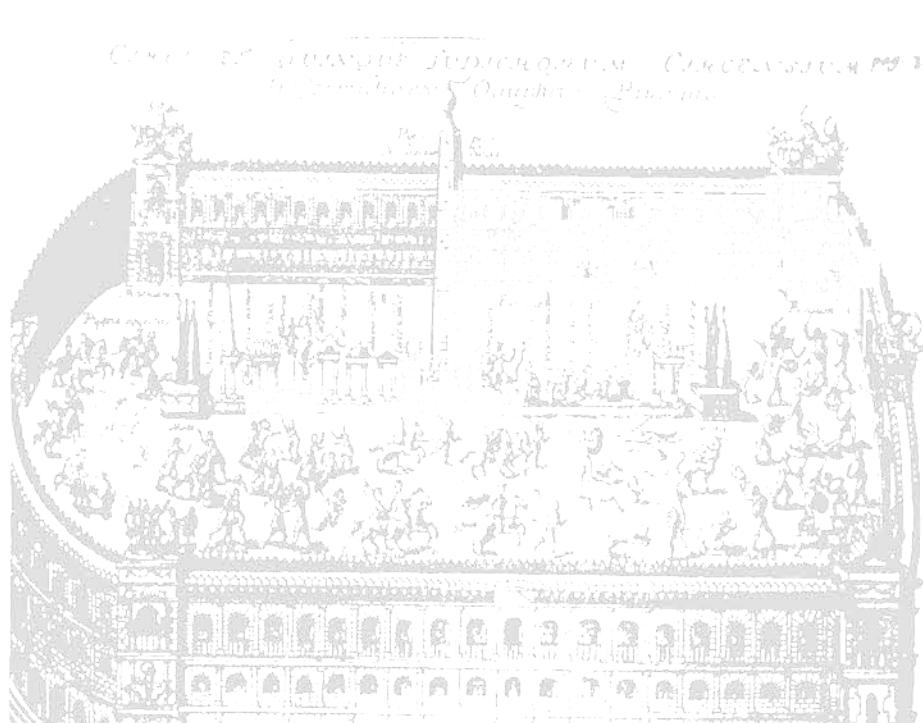
fond, nu am creat un partid pentru prezent și, cu atît mai puțin, unul pentru trecut. Iar dacă în vederile noastre intră viitorul, e imposibil de gîndit acest viitor fără participarea tinerilor.

Criteriul vîrstei e, însă, unul între altele. Există *elite reale* sau *potențiale* și dacă ne situăm la nivelul grupurilor profesionale. Pînă acum, nici un partid de opozitie n-a reușit să atragă elitele muncitorești, nici pe cele rurale. Acestea fie că s-au îndreptat spre sindicate — cele muncitorești —, fie au rămas în afara jocului politic efectiv și, simțindu-se părăsite, au sprijinit pur și simplu puterea. Grupurile masive de muncitori și țărani nu vor retrage sprijinul — mai ales electoral — partidelor *Restaurației* atîta vreme cît opozitia democratică nu va ajunge cu adevărat în mijlocul lor. Iar cea mai bună strategie de pătrundere mi se pare a fi atragerea elitelor profesionale din aceste domenii. În măsura în care *PNCD* pare a fi uitat că are cuvîntul *țărănesc* chiar în titlu, iar *PSDR* nu reușește să depășească stadiul de partid-personalitate, e limpede că *PAC*-ului îi revine această sarcină întrucît are deja *antene* în aceste medii sociale. E limpede că și *elitele țărănești* și cele *muncitorești* sunt favorabile schimbării, sunt direct motivate în renașterea capitalismului în România. E păcat ca ele să rămână în afara jocului politic. Mai ales că, în jurul lor, se poate constituî și un semnificativ potențial electoral. Și, atunci, dacă noi nu, cine? Dacă nu acum, cînd există un magazin electoral, cînd?

4. Ce fel de partid?

ace segmentul social al *PAC*

Dătate a se contara ca fiind cel al *elitelor multiple* și *potențiale*, rămîne să ne mai întrebăm cum trebuie să arate partidul în cîte privește structurile sale organizaționale și de conducere. Suntem de acord că *PAC* trebuie să fie un partid descentralizat, în care filialele să aibă un grad sporit de autonomie funcțională. La rîndul lor, însă, filialele trebuie să arăbe în vedere că această autonomie nu e un scop în sine, ci un factor de creștere a eficienței politice. O astfel de filială este, de fapt, o structură concentrică, distribuită pe unitățile de păiere, de conducere, de cadre, de experții, membrii, simpatizanți și votanți. Prin aceste categorii sunt membrii programului *PAC* și ele nu pot fi extinse nelimitat. Și din motive obiective, însă și din altele de ordin strategic. Extinderea printr-o altă categorie, de pildă, peste o anumită limită poate fi principalul factor de ineficiență întrucît nu face altceva decît să stimuleze apariția unei *burocratii de partid* ce poate devine un factor al conservatorismului. În același timp, e limpede că ultimele două categorii sunt, teoretic, nelimitate. Chiar

(urmare din pagina 8)

impune partidelor — oricăr de deceptiună ar fi acest lucru pentru unii teoreticieni — un melanj doctrinal, o amestecătură de concepții, o împerechere ideologică, un eclectism filosofic. Ceea ce — mai trebuie oare să arătăm? — nu echivalează nicidcum cu haosul conceptual; nu numai pentru că democrația presupune un decalog politic pe care toate partidele trebuie să-l respecte, ci și pentru că, de fapt, aceste dezvoltări eclectice de concepție în de mobilitatea răspunsurilor politice concrete care trebuie să se dovedească înainte de toate viabile. Pure și canonice sunt doar doctrinele totalitare, care au soluții de-a gata la toate și la orice. Dacă lucrurile stau astfel, am putea sesiza o regulă în această privință: cu cît o doctrină este mai definită, mai organizată, mai delimitată, cu atât ea este mai rigidă și mai intolerantă, mai anchilozată și mai tentată de a administra ideologic realitatea. O doctrină totală, omniscientă și omnipotentă în propriile ei reprezentări, dată ca instrument agenților politici, adioarne gîndirea sau o lenevențe; sau dacă o stimulează, o face într-un perimetru extrem de strîmt prin euforizare și fanatizare, provocând astfel nu reflecția politică, ci afectele. Vedem astăzi cu toții cîtă dreptate avea Raymond Aron cînd aprecia marxismul ca fiind *opiu* *intellectualilor*.

Evident, la rigoare teoretică, nu întîlnim coerență internă genuină decît în liberalismul democratic; coerența internă a doctrinelor totalitare este de fapt înșelătoare, pentru că articularea ideilor și construcția teoretică ale acestora sunt deficitare chiar și în plan logic. Roy Macridis face în acest sens o pertinente analiză a ideologiilor contemporane, luînd în calcul patru indicatori (coerența, cuprinderea, extensia și intensitatea) și constatănd că toate ideologiile (inclusiv fascismul, naționalismul, fundamentalismul religios, feminismul etc.) sunt carente într-o privință sau alta; dar din punct de vedere al coerenței, numai liberalismul democratic — arată politologul american — răspunde superlativ.

Dacă aceasta este relația între partide și doctrine în țările cu tradiție democratică, în societățile post-comuniste lucrurile sunt — din acest punct de vedere — și mai precare. Cu alte cuvinte, dacă un partid redutabil dintr-o țară occidentală are o identitate politică dincolo de prezența caracterului doctrinal, identitate cîștigată istoric, partidele est-europene sunt private de această ultimă dimensiune (cu excepția partidelor de filiație comună și a celor istorice, specifice României) fondatoare de identitate. Căutarea unei doctrine politice răspunde deci unei nevoi imperioase. Ea poate fi însă deopotrivă o capcană. Căci pe lîngă inconvenientele arătate mai înainte, valabile pentru partidele care acționează într-un regim democratic, apar cîteva inconveniente specifice țărilor foste socialiste.

Am în vedere, în primul rînd, un factor de psihologie socială care nu agreează ideea în sine de doctrină politică. Venim după o îndelungată presiune ideologică exercitată asupra noastră și care, prin forța lucrurilor, a creat o stare de alegorie la tot ceea ce se cantonează într-un rit doctrinal. Doctrina, ca și partidul, suferă de satanizare în percepția socială. În reprezentările comune, doctrina sugerează mai degrabă sectă decît biserică. Ar fi nerealist ca un partid să nu țină seama de acest factor.

În al doilea rînd, am în vedere situația socio-economică a țărilor est-europene, cu totul inedită, care pune sub un mare semn de întrebare validitatea doctrinelor politice clasice pe acest teren. Doctrinile democratice sunt doctrine care rationalizează statu-quo-ul, nu schimbarea; dacă totuși există o doctrină (și) a schimbării, aceasta este cea liberală, dar termenii complet noi ai problemei tranziției de la comunism la capitalism antrenăză inevitabil un coefficient de incertitudine care îndeamnă la prudență. Doctrinile clasice nu prezintă deci automat garanții că ar fi în stare să împingă o economie planificată și hiper-centralizată într-o economie de piață autentică într-un timp scurt și fără costuri exorbitante, fie și pentru considerentul că lipsește un precedent istoric.

Totuși acestea invită la rezervă față de doctrinele politice luat *ad litteram*. De unde ar trebui atunci să vină identitatea politică a partidelor? Răspunsul mi se pare la îndemnă: din soluțiile politice propuse, care se vor organiza inevitabil într-un set. După trei ani, un proces de developare a identității unor partide este deja vizibil. Desigur, sunt dezirabile cîteva principii liberale, aşa cum sunt, și cîteva principii social-democrate, dar mobilitatea și inventivitatea soluțiilor nu pot fi asigurate printr-o subordonare doctrinală totală. Mai mult, erorile și tatonările, inevitabile în procesul reformei, au astfel drept de existență și pot fi luate ca o metodă plină de onestitate politică; în definitiv, nimici nu știe dinainte rețeta reușitei reforme, și în consecință nu văd nici un motiv logic și moral de a refuza această metodă. Identitatea nu va mai fi astfel o problemă de voluntariat politic, iar chestiunea doctrinei devine secundară și derivată; căci, dacă se va întîmpla ca acest set de soluții să conțină un ingredient doctrinal mai puternic, faptul va ține de sensul și organizarea răspunsurilor partidului respectiv, de proiectul politic care se degajă în cele din urmă; doctrina, de va fi, va fi deci posterioară soluțiilor, nu anterioară. Aș numi *pragmatism politic* această modalitate lipsită de prejudecăți de a concepe arhitectura și construcția unui partid.

George VOICU (born in 1950) graduated in 1974 from the Sociology Department of the Faculty of Philosophy of the University of Bucharest. Then he worked as a research fellow in the sociology of law and criminology. He has published a number of political essays in independent weeklies (22, *Epoca*, *Astra*, *Contrapunct*). In 1991 he received a NATO grant (Democratic Institutions Fellowship).

(urmare din pagina 9)

a lor. Această tendință este direct dependentă de imaginea partidului, de performanțele sale politice, de calitatea mediatică și a propagandei care, toate, îi pot mări sau reduce atraktivitatea. De pildă, e limpede că, în momentul de față, slabele prestații — motivate obiectiv de absența unei legislații corespunzătoare — a primarilor și consilierilor *PAC* a determinat o scădere a atraktivității partidului în zonele urbane. La Iași, acest moment a putut fi depășit numai printr-o inteligentă utilizare a presei și prin bunele relații stabilite recent cu sindicatele și cu *Federatia patronilor*. Însă menținerea bunelor relații în interiorul urbei este direct dependentă de eficacitatea parlamentarilor *PAC*, de rapiditatea cu care vor reuși să impună adoptarea legislației absolut necesare funcționării administrațiilor locale și liberei întreprinderi.

Bineînțeles că structura concentrică a partidului nu trebuie să fie rigidă, nu e vorba de niște caste, ci de structuri mobile. Între *leadership* și *membership* e necesară o bună comunicare, precum și posibilități nelimitate de *circulație*. Elitele sunt eficiente atât timp cât au posibilitatea să se reinnoiască. Pentru a se evita ceea ce Pareto numea *transformarea elitei leilor în vulpi conservatoare*. De asemenea, nu e absolut necesar ca *experti* să rămână în afara *leadership-ului*, deși specializarea este cel mai adesea soluția cea mai eficace. În concluzie, un partid bine structurat pe orizontală și verticală, dinamic, capabil să se reorganizeze ori de câte ori împrejurările o cer. Trebuie evitat centralismul și autoritarismul fără a uită că liderii au rolul lor. În momentul de față, trebuie totuși să se țină seama că, la noi, personalizarea puterii e un fapt peste care nu se poate trece. De aceea, cel puțin, pentru moment, e absolut necesar un compromis intelligent între personalități și structuri. Nu ne putem încă dispensa de funcția de reprezentare și de calitățile charismatice ale personalităților cu priză asupra electoratului.

5. Ce fel de ideologie?

Se pare că ne-am înșelat cînd am crezut că e posibilă funcționarea unui partid fără ideologie. De altfel, ideologiile nu mor, ele se degradează sau se metamorfozează. Avînd în vedere segmentul social aproximativ, ideologia *PAC* nu poate fi decît una de factură liberală cu pronunțate accente civile, deci o *ideologie civic-liberală*. O mulțime de argumente istorice, economice, strategice și logice vin în sprijinul unei astfel de opțiuni.

De ce un partid liberal? Pentru că soluțiile economice, politice și chiar psihologice ale problemelor cu care se confruntă România sunt de natură liberală. Tara noastră se află într-un moment decisiv al istoriei sale, momentul în care regăsește civilizația capitalistă. Or, oriunde și oricînd, capitalismul a început prin liberalism, liberalismul fiind și *motorul* capitalismului în întreaga sa istorie. În același timp, segmentul social definit și estimat este liberal în mod spontan, natural. Intelectualii, întreprinzătorii, tinerii, elitele țărănești și muncitoarești sunt motivate de o politică liberală. Unii din motive economice, alții din motive culturale, politice, chiar etice. Să nu uităm

că, pentru liberalism, *libertatea* — economică și politică — este valoarea centrală în jurul căreia se rotesc toate celelalte valori: proprietatea, egalitatea în fața legii, fraternitatea.

De ce un partid civic? Mai întîi, pentru a nu-și pierde rădăcinile și suportul politic inițial. Nu ar fi nici moral și nici pragmatic ca *PAC* să uite că s-a născut din cea mai importantă organizație cetățenească din România. Apoi, pentru a nu-și pierde identitatea în cuprinsul vastei *mișcări liberale* ce pare a se contura.

Astfel definit ideologic și organizat în funcție de aceste opțiuni, *PAC* poate deveni unul din cele mai importante partide ale momentului, cu un electorat stabil între 8 și 14-15 procente și cu unul conjunctural ce poate ajunge pînă la 20-22%. Am luat în calcul datele din sondajul *CIS* pentru limita minimă și o strategie de *promotion* intelligentă pentru cea maximă. Alianțele sale firești ar fi cele cu partidele reformiste din *CDR*, iar în cazul dispariției acesteia, cu cele de orientare liberală, *PNL*, *PL*, eventual cu *FSN*. În aceste condiții, într-o conjunctură politică normală, care se va naște în cele din urmă, ar putea fi un partid inevitabil la guvernare și foarte puternic în opoziție. În opinia mea, chiar astfel trebuie să fie un partid tînăr, dinamic și modern, creat și condus de oameni inteligenți și onești.

Liviu ANTONESEI (born in 1953). B.A. in Psychology-Sociology (1976). Writer, journalist, researcher. After 1989, lecturer at the University of Iași. Interested in cultural and political typologies, mentalities, sociology of culture and education. Founder member of the Civic Alliance, member of the Civic Alliance Party (*PAC*).

În actualitate — CONTRADIȚIILE

VARUJAN VOSGANIAN

When working out a realistic and pragmatic governance program, one should start by estimating the main contradictions which occur in the Romanian society.

In the area of ownership relations the contradictions between the state owned economic sector and the private one, in the area of privatization between the monopolist socialist sector and the emerging free market, in inflation, as well as the contradictions in foreign investments and other antagonistic aspects will necessarily have to be analyzed. It is important to note that the conflicting relations between the social segments should not prevail over the operational ones.

Alcătuirea unui program realist și pragmatic de guvernare trebuie să pornească de la evaluarea principalelor contradicții care se manifestă astăzi în societatea românească. Aceste contradicții, în majoritatea lor, sunt consecințele unor situații atipice, din punctul de vedere al experienței istorice, apărute ca urmare a accelerării, comprimării sau chiar inversării unor faze din evoluția firească a societății, ca urmare a trecerii de la organizarea de tip socialist-centralizat la cea de tip democratic. Cea mai mare parte a acestor contradicții își au originea în realitățile românești dinainte de decembrie 1989. Criza unora dintre ele — cum ar fi de pildă contradicțiile din domeniul relațiilor de proprietate — s-a manifestat încă de atunci, atele, cum ar fi inflația sau șomajul, se aflau în stare de tensiune, criza izbucnind o dată cu încercarea de a șeza societatea și, cu deosebire, raporturile dintre partenerii sociali, pe baze firești. Articolul nostru își propune să evidențieze cîteva dintre aceste contradicții, cu precădere în domeniul economic.

1. Contradicțiile din sfera relațiilor de proprietate. Ele sunt importante deoarece:

— mutațiile în cadrul relațiilor de proprietate constituie unul din obiectivele prioritare ale tranzitiei;

— contradicțiile din acest domeniu îngreiază desfășurarea tranzitiei și acutizează celelalte contradicții.

Formele contradicțiilor din cadrul relațiilor de proprietate, ajunse la stadiul de criză, sunt cel puțin patru (primele trei tipuri de criză au fost detaliate de autor în „Sfera politică” nr. 3/1993):

a) criza legislativă a proprietății. Rezolvarea acesteia presupune completarea sistemului constituțional cu o seamă de legi organice și, în primul rînd, legea privind regimul general al proprietății.

b) criza operațională a proprietății. Pentru ca dreptul de proprietate să devină operațional este necesar ca:

— în condițiile în care Legea privatizării nu mai poate fi modificată în sensul retragerii certificatelor de proprietate din sistemul Fondurilor Proprietății Private, transformarea certificatelor în acțiuni trebuie să se petreacă cu rapiditate;

— titlurile de proprietate trebuie acordate potrivit prevederilor Legii fondului funciar, astfel încât dreptul de proprietate asupra terenurilor să fie real;

— să se creeze legislația cu privire la circulația și arenda terenurilor;

— în general să existe preocupare pentru coagularea proprietății, urmînd ca, ulterior, mișcările centrifuge și centripete ale proprietății să se petreacă în condițiile legilor pieței;

c) criza decizională a proprietății. Este legată de realizarea obiectivelor de la punctul b). Apariția și consolidarea proprietății private productive creează posibilitatea privatizării deciziei economice. Astăzi decizia economică aparține, aproape în exclusivitate, autorităților centrale.

d) criza morală a proprietății. Este generată de contradicția dintre definirea pozitivă a proprietății, ca acces al titularului la posesia și uzul ei, și definirea negativă, ca non-proprietate, adică lipsa de acces la proprietate a non-proprietarilor. Această criză a fost accentuată de încurajarea, din partea forțelor politice conducerătoare, a opților ce opun inițiativa privată, catalogată drept parazitară și speculativă, maselor largi ale populației salariale. Un program de guvernare trebuie să aibă în vedere acțiuni sistematice de îndepărtare a acestui tip de mentalitate, populistă, demagogică și conservatoare.

2. Contradicțiile dintre sectorul economic de stat și sectorul economic privat. Formele de manifestare sunt multiple.

Cea mai gravă este transferarea sistematică a puterii de cumpărare de la sectorul privat către cel de stat și alimetarea ineficienței acestuia din urmă. Iată și cîteva din metodele folosite:

a) politica fiscală. Actualul proiect de modificare a Legii impozitelor constituie un apogeu al discriminării sectorului privat.

b) politica bugetară. Sistemul de subvenționare a industriei și agriculturii de stat constituie o formă de concurență neloială. De altfel bugetul este destinat numai sectorului socio-economic de stat, deși este constituit și din vîrșaminte ale sectorului economic privat.

c) politica bancară. Tolerarea blocajelor financiare, de pildă, și asanarea, în cîteva rînduri, a datorilor societăților comerciale cu capital de stat constituie o favorizare a sectorului de stat în dauna celui privat unde falimentul acționează necruțător.

d) politica monetară. Inflația este folosită ca o redistribuire a puterii de cumpărare de la consum către producție și de la sectorul privat către cel de stat. Voi reveni asupra acestui aspect.

3. Contradicțiile din sfera privatizării.

Procesul de privatizare, analizat prin punere între paranteze, are contradicții sale interne, dintre care amintim:

a) contradicțiile dintre privatizarea privată ca dez-etatizare și privatizarea privată ca apariție a noului sector privat. Guvernul trebuie să corecteze disproportia dintre acțiunile sale din prima categorie și cele, mai reduse, din cea de-a doua. Privatizarea, sub cele două componente, trebuie privată în mod unitar.

b) contradicțiile ce decurg din conceperea unilaterală a procesului de privatizare, numai sub aspect economic. Privatizarea economică nu se poate desfășura fără o concepere globală a privatizării, cu măsuri simultane în domeniile privatizării instituționale, informaționale, decizionale.

Un rol important trebuie să-l joace privatizarea politică. Politica de tip etatist a fost una din caracteristicile acestor trei ani. Ea a apărut o dată cu înlocuirea, în decembrie 1989 - ianuarie 1990, a structurilor Partidului Comunist cu Comitete ale Frontului Salvării Naționale formate pînă la verigile de bază. În clipa declarării Frontului Salvării Naționale ca partid politic, la sfîrșitul lui ianuarie 1990, procesul era în linii mari încheiat, FSN controla legislativul (CPUN începînd din luna februarie 1990), executivul și administrația de stat centrală și locală. Astfel încît, sub o formă superficial ameliorată, manifestarea partidului unic a continuat. Așa se explică situația paradoxală cînd, în perioada de pînă la 20 mai 1990, în România exista opozitie politică fără să fi avut loc alegeri. În prezent, politica de tip etatist se manifestă flagrant prin controlul politic abuziv al structurilor puterilor statului, centrale și locale.

4. O altă contradicție rezultă din

4. bivalența funcțiilor Guvernului. El constituie, pe de o parte, puterea executivă, iar pe de alta este administrator al proprietății de stat. Contradicția se manifestă prin aceea că Guvernul folosește pînă la abuz puterea executivă pentru a pune concurență dintre proprietatea de stat și proprietatea privată pe baze neloiale (vezi, de pildă, exemplele de la punctul 2).

Un guvern interesat în desfășurarea eficientă a tranzitiei trebuie să fie al tuturor românilor, guvernând, fără părținire, raporturile dintre formele de proprietate. Statul trebuie să se comporte ca un agent

economic care să se supună — el în primul rînd — regulilor economiei de piață. Înțelegînd aceasta, Guvernul trebuie să fie promotorul unei etici a economiei de piață.

5. O contradicție gravă, rezultînd din

caracterul atipic al perioadei, se manifestă între caracterul monopolist-socialist al economiei, în ansamblul ei, și instituirea pieței libere. Monopolul a apărut ca o tendință centripetă a capitalurilor în stadiul consolidării capitalismului. Într-o situație inversă, capitalurile trebuie să se formeze în România printr-o centrifugare a monopolurilor. Problema îmbracă și aspecte tehnice, legate de dimensionalizarea corectă a actualelor concentrări productive.

Nici un guvern de pînă acum nu a alcătuit un program de demonopolizare a economiei românești. Fără acesta, disfuncționalitățile, neloialitatea și rigiditatea nu vor dispare din economie.

6. Una din consecințele contradicției

de la punctul 5 este contradicția ce se manifestă în domeniul prejurilor și anume între liberalizarea și controlul prejurilor. Deși, începînd cu 1 noiembrie 1990, au avut loc etape succesive de liberalizare a prejurilor iar la 1 mai a.c., odată cu stoparea subvențiilor, procesul se va considera încheiat, eu afirm că în domeniul prejurilor, nu numai că nu a avut loc o liberalizare legală reală dar este unul din domeniile unde dictatura continuă să se manifeste. Mai întîi, prejurile continuă să fie distorsionate. Apoi, ele sunt stabilite prin arbitriu de stat. Prejurile sunt folosite pentru a acoperi, pe termen scurt, ineficiența economică de stat. Sursele de sporire a prejurilor sunt, aproape exclusiv, în sferă productivă. Această dictatură a producătorilor de stat este tolerată, dacă nu chiar încurajată, de Guvern.

7. Aceasta creează premisele adâncirii contradicțiilor prin evoluția procesului inflaționist. Inflația are cel puțin două forme de manifestare:

I. de fond, legat de

a) raporturile dintre resurse și nevoi;

b) condițiile interne și externe;

c) raporturile dintre producție,

repartiție, schimb și consum.

II. corectivă, care ține de folosirea inflației ca măsură de politică economică.

Excepînd problemele legate de normalizarea cursului de schimb, se poate afirma că inflația de fond este destul de scăzută. Preponderentă este inflația

(continuare în pagina 13)

Societatea civilă și instituțiile politice

CĂLIN ANASTASIU

Societatea civilă a devenit sloganul disidenților est-europeni în anii '70 și '80. Pentru aceștia, crearea unei rețele viabile de asociații voluntare în afara structurilor statului reprezenta cea mai adecvată strategie democratică. Mulți dintre foști disidenți au devenit politicieni după 1989 și au rămas capturați de magia acestui concept.

În Europa de est accentul pus pe societatea civilă s-a dovedit nu numai o puternică armă teoretică pentru critica comunismului, ci și o strategie eficientă pentru subminarea acestuia. În egală măsură, reactualizarea problematicii societății civile a oferit noi deschideri pentru teoria democrației în general. A devenit mai clar că democrația înseamnă ceva mai mult decât alegeri libere: ea presupune faptul că cetățenii unei societăți democratice simt nevoie unei rețele de asociații care să le asigure posibilitatea de a participa la modelarea vieții publice. Această imagine mai complexă și mai bogată a constituit un bun antidot pentru insistența rituală a administrației Reagan asupra alegerilor libere ca o condiție suficientă a democrației și a furnizat, încelași timp, o bază pentru critica imperfecțiunilor democrațiilor occidentale.

Dar o teorie politică centrată exclusiv pe societatea civilă tinde să ignore rolul crucial al instituțiilor politice tradiționale — cum sunt partidele, parlamentele și guvernele — în construirea și stabilizarea unei ordini democratice. Se trece cu vederea faptul că societatea civilă însăși are nevoie de o anumită ordine legală și politică în cadrul căreia să se poată dezvolta. Pe de altă parte, această abordare tinde să romantizeze societatea civilă, ignorând diviziunile ei interne, tendințele sale uneori antidemocratice, precum și rolul guvernelor de a vegheea pentru ca unele asociații nonguvernamentale să nu pună în pericol funcționarea democrației.

Europa de est se dovedește extrem de vulnerabilă în fața acestui dispreț pentru instituțiile politice tradiționale, și astăzi intr-un moment în care ea are nevoie desperată de acestea pentru a dezarticula vechea ordine și a construi una nouă. Disidenții est-europeni au adoptat un sistem de valori și o retorică derivată din experiența comunismului sovietic al ultimelor patru decenii. Dar respingerea fermă a etatismului comunist s-a prelungit într-o atitudine antietatistă lipsită de nuanțe și parțial inadecvată în condițiile postcomunismului.

În societățile comuniste, partidul-stat a reușit să monopolizeze întreaga sfără publică, să controleze economia, politica, mijloacele de comunicație în masă, viața academică, culturală și religioasă. Pe măsură ce și-au consolidat puterea în anii '40, comuniștii au distrus sistematic sau au cooptat toate asociațiile autonome, partidele politice, sindicatele, biserică, organizațiile științifice și culturale etc. Acest proces, pe care sociologul maghiar E. Hankiss l-a numit *demobilizarea societății*, a avut efecte covîrșitoare pe termen lung. Populația a rămas total lipsită de posibilitățile de a-și formula și apăra propriile interese.

The resurrection of the civil society was the main theoretical background as well as the key strategy of the opponents to the communist regime in most East-European societies. Nevertheless, postcommunism makes counterproductive both the rhetoric and the practice of civil society centered policies. The transition to democracy also depends on traditional political institutions: parties, parliaments, governments. The new political actors' lasting in an illusory civil society consensus could impede the structuring of parties and other political institutions which are a sine qua non condition of the democratic transition in Eastern Europe.

Un alt factor care a influențat atitudinea disidenților est-europeni a fost trauma evenimentelor din 1956 și 1968. Intervenția forței militare sovietice pentru a înăbuși revoluția ungăreană și primăvara de la Praga i-a convins pe oponenți sistemului că o confruntare directă cu partidul comunist, sau chiar o tentativă de a-l schimba radical din interior, nu vor fi tolerate de Uniunea Sovietică. Alături de conștiința faptului că Occidentul nu poate sau nu vrea să-i ajute, aceasta i-a obligat să adopte un realism geopolitic extrem de acut. Pe de altă parte, aceste evenimente au grăbit procesul diluirii credinței ideologice printre membrii elitei comuniste. Ca urmare, unii dintre aceștia au optat pentru obiective mai

mobilizare a societății civile. Ea a impulsionat apariția unei rețele de organizații autonome, care au creat un spațiu social mai degrabă paralel decât opus în mod direct celui dominat sau controlat de statul comunist. În această acceptiune, societatea civilă includea un spectru larg de activități, de la cele culturale, religioase, în domeniul drepturilor omului și al mișcărilor pacifice până la inițierea unor sindicate independente și a unor întreprinderi particulare.

Opoziția dintre societate și stat a fost axa centrală a strategiei inițiate de intelectualii est-europeni. După cum declara Kuron, *societatea trebuie să se organizeze ea însăși ca o mișcare democratică și să devină activă în afara cadrului instituțional*

pragmatice, pe care le-au considerat benefice pentru țările lor și, în același timp, acceptabile pentru sovietici. Un exemplu tipic în acest sens l-a constituit *contractul social implicit* care a funcționat în Ungaria kadaristă, în virtutea căruia legitimitatea politică a regimului era asigurată în schimbul unei relative prosperități economice. Printre efectele comunismului de tip gulaș s-a numărat și apariția, nu numai în Ungaria de altfel, a unei noi generații de lideri comuniști, mult mai pragmatici în domeniul economic și profund preocupăți de deteriorarea situației economice a țărilor comuniste începută în anii '70 și accelerată în decenii următori.

În aceste condiții a apărut strategia disidenților est-europeni de dezvoltare și

al statului totalitar. Ideea *societății contra statului* sau a *societății paralele* a furnizat baza teoretică pentru multe inițiativer ale opoziției democratice, cea mai cunoscută fiind *strategia „revoluției auto-limitate”* lansată de Solidaritatea în anii 1980—1981. După reculul temporar din perioada legii martiale, liderii opoziției poloneze au reușit să activeze un front larg de instituții autonome: cîteva sute de periodice, cîteva zeci de agenții de știri, teatre și galerii de artă neoficiale, *universitatea zburătoare*, sindicate independente și a. Deși mai puțin extinsă ca în Polonia, Ungaria a dezvoltat propria ei *societate paralelă*. Centrată inițial pe grupurile de publiciști în *samizdat*, aceasta s-a extins până la apariția unor mișcări ecologiste sau de protecție a

minorităților maghiare din țările vecine. În Cehoslovacia, disidenții au reușit să activeze societatea civilă printr-o serie de inițiativer, între care cele mai cunoscute au fost *Carta '77* și *Comitetul de Autoapărare ale Cetățenilor*.

Cu toate acestea, au existat și vocile care au pledat pentru considerarea societății civile ca o strategie conjuncturală și tranzitorie, susținând că democrația pluralistă trebuie să rămână obiectivul final al opoziției anticomuniste. Încă din 1977 J. Kiss și G. Bence au criticat ideea că o democrație pluripartidistă ar fi o opțiune impracticabilă sau irealizabilă pentru Europa de est. Ei au arătat că funcționarea unor organizații autonome în cadrul unui sistem monopartid nu poate înlocui reprezentarea democratică a intereselor și funcțiile de soluționare a conflictelor dintre acestea pe care le îndeplinește partidele politice. Cei mai mulți dintre disidenți au rămas însă atașați ideii de societate civilă ca model al democrației. Această viziune antipolitică asupra democrației își avea originea atât în asocierea explicabilă a politicii cu modelul stalinist de funcționare a acesteia, cît și în impresia că parlamentarismul pluripartidist occidental nu reușește să asigure progresul democrației. Aspirațiile democratice nu puteau fi satisfăcute, după cum afirmă Havel, de un sistem static de partide de masă, năclăite din punct de vedere conceptual și pragmatic din punct de vedere politic, conduse de un aparat profesionalizat care îndepărtează populația de la asumarea oricărei forme de responsabilitate personală și concretă.

Această critică transparentă a democrației de tip occidental, alimentată cu antietatismul generat în mod firesc de funcționarea regimului comunist, au condus la o viziune în care orice tip de politică asociată cu ideea de partid sau de stat era incompatibilă cu o democrație autentică (vezi V. Havel, *Puterea celor fără de putere* sau G. Konrad, *Antipolitică*). În această viziune, politica de partid este funciarmente grevată de machiavelsmul obținerii și prezervării puterii, în timp ce strategia societății civile este animată de dorința de a trăi în adevar. Antipolitică imaginată de G. Konrad era definită ca *activitatea politică a celor care nu doresc să devină politicieni și refuză să participe la putere*. În același spirit, V. Havel vorbește despre o societate caracterizată printr-o politică nonpolitică, fără partide, dar având la bază o multitudine de asociații spontane și efemere cu caracter postdemocratic, despre faptul că *partidele n-ar trebui să ia parte la alegeri și n-ar trebui să participe direct la putere*. În această viziune societatea civilă începează de a fi o contraponere a puterii pentru a deveni un scop în sine.

Fără îndoială, cuvîntul de ordine *societatea civilă împotriva statului* a avut un rol psihologic decisiv în coagularea unității celor care se opuneau regimului comunist. Identificarea societății civile cu democrația a creat un sentiment puternic al identității

(continuare în pagina 13)

Aspecte ale tranziției

(urmăre din pagina 12)

colective: noi însemna societatea, ei reprezentau puterea și autoritatea statului. De aceea, în piețele și pe străzile resurrecției est-europene din decembrie '89 s-a scandat aceeași lozincă: *Noi nu suntem ca Ei.*

Pentru cei mai mulți disidenți, colapsul rapid al regimului comunist și propulsarea lor spectaculoasă la vîrful puterii a constituit o imensă surpriză. Dacă retorica *Noi împotriva Lor* se dovedise o puternică armă anticomunistă, acum, în noile condiții, nu mai apără foarte clar ce înseamnă *Noi și Ei*, de vreme ce *Noi* se aflau pe pozițiile deținute înainte de *Ei*. Cu toate acestea, retorica societății civile a continuat să fie folosită în încercarea de a menține consensul și standardele morale instituite anterior. Dar societatea civilă nu poate funcționa ca un substitut pentru instituțiile unui sistem politic pluralist: partide, parlament, guvern. În ultima instanță, un asemenea model se dovedește contraproductiv pentru institutionalizarea democrației în societățile postcomuniste intrucât supraestimează unitatea societății civile.

Reticențele față de partide și politica de partid au fost nu numai retorice sau de limbaj (a se vedea denumirile noilor actori politici: forumuri, alianțe, comitete etc.). *Solidaritatea, Forumul Civic, Alianța Civică, Comitetele Cetățenești* s-au autoproclamat și au acționat ca alianțe largi reprezentând întreaga societate civilă. Ca urmare, orientările doctrinare și formularea unor programe politice detaliate au fost neglijate. Pentru activiștii acestor organizații spațiul politic urma să fie ocupat în mod nemijlocit de cetățeni. Reținerea față de asemenea programe concrete a fost nu o dată exprimată, apreciindu-se că menirea acestor organizații nu este aceea de a face politică. **R. Dahrendorf** relatează răspunsul unui politician maghiar atunci cînd a fost întrebăt despre programul partidului său: *Aceasta nu este treaba noastră, ci a cetățenilor.* (*Uncaptive Minds*, martie — aprilie 1990).

Persistența în a menține o politică a consensului și neîncrederea în instituțiile tradiționale ale puterii s-au dovedit contraproductive din punct de vedere politic. Ele au întreținut un consens vag și iluzor, întîrziind formularea unor programe de guvernare bazate pe opțiuni politico-ideologice bine definite. Din aceleași motive n-au putut fi puse în acțiune mecanisme formale de articulare și rezolvare a conflictelor de opinii, ceea ce a

făcut ca diferențele politice să ia forma conflictelor personale. Ca urmare, la numai șase luni după primele alegeri din Cehoslovacia, din *Forumul Civic* s-au desprins *Partidul Civic Democrat, Mișcarea Civică și Alianța Civică Democrată*, creind dificultăți proaspătilor parlamentari în a decide cui să se alăture și pe cine să reprezinte. Evoluția Solidarității a creat efecte și mai derutante datorită statutului său confuz — sindicat de masă

transprofesional și de alinăță largă a societății civile cu propensiuni politice tot mai vizibile — datorită faptului că a trebuit să formeze un guvern pus în postură să se acomodeze cu un parlament dominat de comuniști, precum și datorită retragerii inițiale a lui Lech Wałęsa, urmată de revenirea sa în prim planul scenei politice în calitate de critic al proprii sale mișcări. Liderii acestia au trebuit să abandoneze pretenția consensului și s-au lansat în dispunere personală interminabile, ceea ce a sporit confuzia populației și neîncrederea față de politică, cu efecte imediate în rezultatele haotice ale alegerilor din octombrie 1991: participare la vot de 43%, prezență în parlament a nu mai puțin de 29 de formațiuni politice (inclusiv în solitul partid al bătorilor de bere). În România, Alianța Civică s-a născut din nemulțumirea față de prestația partidelor politice, s-a dorit marea forță a opoziției (extrapolitică) față de puterea postdecembristă și a rămas permanent nefierintă față de partidul care să a desprins din rîndurile sale.

Substituirea instituțiilor politice cu societatea civilă în perioada postcomunistă nu trebuie exagerată. Este de înțeles că aceste societăți au mari dificultăți în a reinventa politicul, fenomen vizibil atât la nivelul noilor elite politice cît și în rîndul populației. Impasul în care se găsesc mulți dintre foștii disidenți, sau noii actori politici, puși în situația de a-și redefini vocația și prestația este explicabil. Dar este absolut clar că imaginea societății democratice sub forma comunitară a unei societăți civile nediferențiate nu a fost de natură să stimuleze nici formularea unor programe bine articulate ale partidelor, nici activitatea eficientă a noilor guverne.

De fapt, a pune semnul egalității între societatea civilă și comunitatea politică democratică este în contradicție cu ideea însăși de societate civilă. Căci pentru a se putea manifesta și funcționa neînădit, aceasta din urmă are nevoie de un cadru legal și democratic pe care numai instituțiile politice (stat, guvern, partide) îl pot crea și proteja. Regenerarea societății civile este numai o parte a procesului de democratizare. Avînd în vedere necesitatea presantă de a dezmembra vechile structuri și de a construi altele noi, rolul instituțiilor politice tradiționale este probabil cel mai important în primele etape ale democratizării. Emergența unei noi ordini social-politice în Europa de est, și măsura în care ea va răspunde aspirațiilor democratice, depind în cea mai mare măsură de guverne, parlamente și partide. În măsură covîrșitoare, dezarticularea vechiului sistem revine acestor instituții politice tradiționale. Ele trebuie să decidă, în ultimă instanță, ce se va întîmpla cu imensele proprietăți aflate sub controlul statului și să se asigure un echilibru între eficiență și justiție în procesul redistribuirii acestora într-o formă sau alta. Ele trebuie să construiască un cadrul constituțional care să garanteze separarea puterilor, legalitatea și drepturile cetățenilor. Ele au

de rezolvat problema statutului sindicatelor, a restrukturării sistemelor educaționale, de sănătate și asigurări sociale. Ele trebuie să atragă investiții străine, credite externe și să negocieze alianțe necesare garantării securității naționale. Desigur, toate aceste decizii pot fi influențate de organizațiile nonguvernamentale ale societății civile — mass media independente, sindicate, biserică, grupuri de presiune, mișcări sociale — dar, în ultimă instanță, propunerile legislative vor trebui formulate și votate de politicieni. Iar conținutul și orientarea acestor decizii vor depinde substanțial de dinamica vieții politice, de structurarea și stabilizarea instituțiilor politice ca sistem distinct în funcționarea societăților postcomuniste.

Există și alte motive pentru care prestația politicienilor va avea un impact considerabil asupra viitorului democrației în societățile est-europene. Ei vor trebui să dovedească o mare abilitate în tratarea insatisfației populare generate de scăderea nivelului de trai, lucru absolut necesar pentru a preveni atât cronicizarea unor conflicte sociale destabilizatoare, cît și ascensiunea politicienilor demagogici, gata orișor să speculeze în interes propriu asemenea crize. Măsura în care foștii membri ai birocrației comuniste vor reuși să-și convertească privilegiile în putere economică personală va depinde tot de prestația noii clase politice.

Perpetuarea unei strategii politice centrată pe societatea civilă se dovedește contraproductivă pentru că supraestimează unitatea și natura democratică a acesteia. Organizațiile independente față de guvern nu au, în mod automat, o vocație democratică. Tendința de a reifica societatea civilă duce la neglijarea unor importante diviziuni între grupurile sociale, de pildă între economiștii dedicați creșterii economice și ecologisti. Sufocarea societății civile în regimurile comuniste a făcut ca sindicalele independente și întreprinzătorii economiei paralele să devină parteneri ai opoziției unite în fața omnipotenței partidului-stat. Dar în perioada postcomunistă interesele acestor două grupuri se dovedesc a fi nu tocmai congruente. Exemplul de acest gen sunt extrem de numeroase.

Criticii democrației nu au încetat să sublinieze tendințele sale autodestructive. Nu trebuie uitat că bunele și nobilele intenții, cum sunt aceleia care motivează atașamentul necondiționat față de societatea civilă, nu sunt unica garanție pentru obținerea unor rezultate pozitive pe calea procesului democratic. Instaurarea democrației depinde nu numai de renașterea societății civile, ci și de modul în care sunt construite și funcționează instituțiile politice, de modalitățile de recrutare, autodenire și acțiune ale actorilor politici. Întotdeauna, procesul democratic va avea nevoie de un dialog permanent între societatea civilă și sistemul politic. □

Călin ANASTASIU, (born in 1951), MA in Sociology, Univ. of Bucharest (1974). Former grantee of IREX and WOODROW WILSON CENTER in 1990 and 1991. Presently member of the Romanian Parliament

(urmăre din pagina 11)

corectivă. Guvernul ar trebui să ia un angajament ferm de renunțare la folosirea inflației, cu grave consecințe pe termen mediu, ca instrument de politică economică.

8. Contradicții se manifestă și în cadrul procesului investițional extern. Structura fondurilor bănești ce provin din străinătate este deficitară, căci:

- până în prezent peste 90% din creditele externe au fost alocate consumului, ele necreând surse productive care să conducă la rambursarea ulterioară a datoriei externe;

- împrumuturile de stat sunt preponderente față de investițiile străine. Controlul statului este aproape exclusiv, iar destinația fondurilor sporește concurența neloyală dintre sectorul de stat și cel privat. În mod paradoxal, fondurile din străinătate sporesc rolul statului în economie.

9. O contradicție atipică, cu consecințe greu de evaluat, este cea care apare în aplicarea principiului egalității, pe de o parte, și a principiului eficienței, pe de alta.

Istoria a arătat că cel care a funcționat mai întâi a fost principiul eficienței care, real și conceptual, a stat la baza liberalismului economic al secolelor XVIII-XIX. Principiul egalității, apărut în perioada interbelică, a fost promovat din dorința de a atenua decalajele apărute prin aplicarea neîngrădită a principiului eficienței.

Forțarea principiului egalității dincolo de întinderea eficienței transformă egalitatea în egalitarism și democrația în dictatură. Egalitarismul a constituit ideologia de fond a socialismului românesc. Iată că, altfel decât în logica istorică, de această dată principiul eficienței este cel care trebuie promovat pe fundalul aplicării principiului egalității și încă în forma sa excesivă, numită egalitarism.

Un program de guvernare trebuie să și propună luptă împotriva egalitarismului și sprijinirea eficienței, și nu numai în domeniul economic.

10. Egalitarismul a creat o omogenizare forțată a societății. Tendințele de omogenizare, atenuare a dispersiei și întărire a medianei sociale sunt caracteristice pentru capitalismul secolului XX. În România trebuie să se procedeze altfel, stimulîndu-se formarea clasei de mijloc prin dezomogenizare. Vîghera acestui proces de către Guvern este obligatorie, pentru că între segmentele sociale relațiile funcționale să fie precumpăratoare față de cele conflictuale. □

Varujan VOSGANIAN, 34 years. Graduate of the Academy of Economic Studies (Department of Commerce), and of the University of Bucharest (Department of Mathematics). V.Vosganian is currently in a Ph. D. program. He has authored over 200 articles on political economy, politics and various essays.

MASA ȘI TENTAȚIA TOTALITARĂ

ALINA MUNGIU

Starting from the victory of ex-communists in recent Lithuanian elections, the author analyses the so-called restoration which appeared in some Eastern countries, such as already mentioned Lithuania, Moldavia, and Romania. The author concludes that in Romania an authoritarian regime is more likely than for a democracy. The most probable dictatorship would be a nationalist one, which would also promote a market economy. The main supporters of such a regime would be provided by the post-communist mass, which is widely described in the present paper.

De săvîrșirea victoriei partidului comunist devenit social-democrat în Lituanie post-sovietică acutizează brusc chestiunea unei posibile restaurații în Est. Desigur însă că nu e vorba propriu-zis de o restaurație: dimpotrivă, odată ce haosul care a urmat prăbușirii sistemelor totalitare s-a limpeziat, se poate în sfîrșit evalua, de la țară la țară, societatea post-comunistă. Așa-zisa restaurație nu este deci un fenomen nou, ci doar intrarea în spectrul vizibil al realității social-politice a țărilor estice, estompată de exuberanța revoluționară a anului 1989, de euforia primelor alegeri libere și de colapsul sovietic. Odată acestea consumate, fiecare stat a rămas față în față cu realitatea sa economică și social-politică, a cărei structură este dată, firește, de epoca anterioară. În condițiile în care nici o forță exterioară nu a intervenit în mod decisiv (de exemplu pe calea unor investiții importante) pentru Lituanie și Moldova realitatea *determinantă*, din care decurg toate celelalte, a redevenit cea a economiei lor total dependentă de resursele energetice rusești, pentru Polonia hipertrofia centrelor de putere catolice și sindicale, pentru România omogenizarea socială gravă, pentru Iugoslavia și Cehoslovacia diferențele de dezvoltare și de orientare între diferite regiuni etc. Această situație ar fi putut fi evitată doar dacă ar fi existat în Occident voiață politică și resursele financiare necesare unui plan Marshall pentru Europa de Est. Acestea lipsind, cu desăvîrșire, iar integrarea în Consiliul European fiind deocamdată doar un act formal, în 1993 putem contempla deci, practic fără ingerințe externe, taboul real al societății est-europene.

Si acest tabou e absolut sinistru. Conform unui sondaj Gallup de la finele anului trecut, jumătatea din est-europeni consideră că trăiau mai bine pe timpurile societății anterioare, deși numai o treime cred că există pericolul instalării unei noi dictaturi. Această răspunsă urmărește varbare limitată: să ne închipuim un sondaj Gallup în România anului 1980 care ar fi testat publicul pe următoarea chestiune simplă: trăiți într-o dictatură sau într-o democrație? Presupunând că s-ar fi putut răspunde absolut liber, am convingerea că răspunsurile ar fi fost împărțite, dacă nu s-ar fi găsit chiar o majoritate a celor care să afirme că trăiesc într-o democrație. Din această cauză cred că răspunsul la întrebarea fundamentală dacă anul 1993 va însemna o continuare a democratizării sau

o revenire treptată a unor sisteme mai autoritare nu poate fi dat pe baza testării sensibilității publicului din Est, cu totul tocică la agresiunile autoritare (un alt sondaj Gallup mai vechi arăta că în Federația Rusă un procent mai mare decât o treime din public consideră că e necesară cenzura în mass-media), ci numai pe baza unei analize exterioare, care să stabilească în ce măsură există la această oră, mai cu seamă în România — interesul nostru predominant — condiții pentru instalarea unui regim autoritar și ce fel de regim autoritar ar fi mai probabil.

Paradoxul care se evidențiază imediat la o observare chiar sumară este acela că, în orice caz, în România anilor începutului de democratizare (1990-1993) există suportul obiectiv pentru un regim autoritar mult mai dezvoltat decât în România anilor instalării regimului comunist (1945-1948). Aceste condiții sunt: o economie de tipul republicii de la Weimar, după cum spunea V. Bukovski (inflație uriașă, șomaj, sindicate puternice etc.); sechete totalitare ale structurii de stat care au supraviețuit cu succes comunismului (separare numai formală a puterilor în stat; organe superioare ale justiției sub controlul puterii politice); și crearea *masăi* care constituie suportul oricărui sistem totalitar. În rândurile de față ne vom opri doar asupra acesteia.

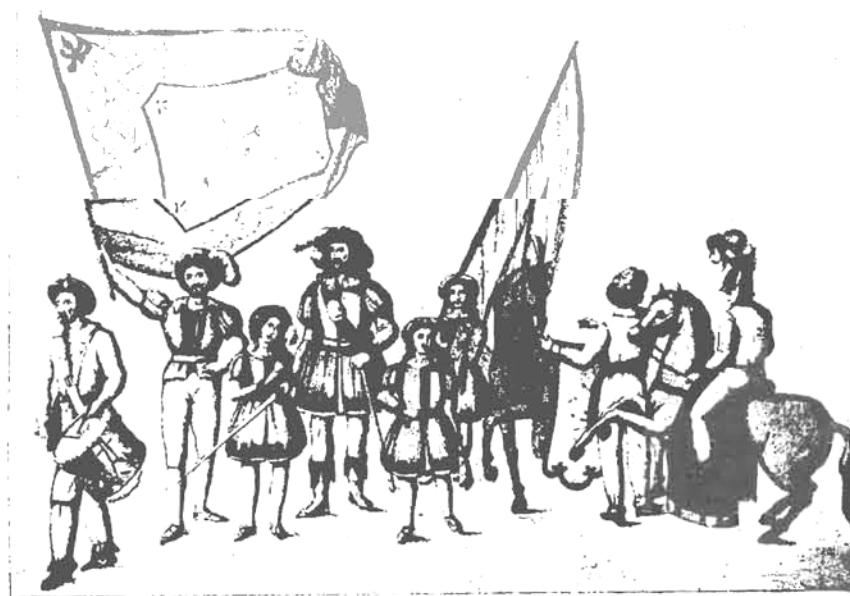
Ce înseamnă masă în primul rînd, și oare populația cu care ne confruntăm noi are aceste caracteristici de *masă*? Termenul desemnează pe acei oameni care nu reușesc să se integreze în nici o organizație având ca fundament interesul comun, fie că e vorba de partide politice, de organizații

locale, profesionale sau sindicale (Arendt, 1951). E vorba de oameni depersonalizați, fără rădăcini și fără un statut social clar. În România acest proces de pierdere a identității unor categorii sociale a fost mult mai profund decât, să spunem, în Ungaria sau Polonia, datorită lichidării totale a micilor proprietari, deopotrivă țărani sau meșteșugari, și a deplasării enorme de populație de la sat la oraș ca urmare a industrializării massive. În fosta Uniune Sovietică, acestei duble depersonalizări prin ruperea de statul social al părinților și de regiunea familială s-a adăugat și depersonalizarea etnică prin strămutarea unor populații întregi. S-a ajuns astfel la crearea reală a unui homo sovieticus, care nu este decât un om de masă tipic și care poate fi întîlnit deopotrivă în Lituanie, în Moldova sau în Kazahstan. Valul naționalist care a urmat eșecului puciului de la Moscova a scos în față mai mult pe ceilalți în căutarea identității naționale decât pe acestia, dar astă numai din cauză că omul de masă, de regulă, nu desfășoară nici un fel de activitate: el contează prin număr și prin inerție, astfel că, *invizibil* în mare parte a timpului, poate conta destul de brusc într-un proces electoral. În Moldova mitinguri în doar unioniștii, nu și ceilalți. În România, președintele Iliescu nu a reușit în ultima să campanie electorală să mobilizeze pe nimeni aproape. La vot însă, toată această masă a contat brusc.

Din ce fel de oameni este compusă masa? Din oameni cu acel tip de personalitate autoritară (Adorno) sau sadomasochistă (Fromm) a cărei descriere abundă în psihologia socială. Asemenea oameni experimentează doar dominarea

sau supunerea, niciodată solidaritatea. Diferențele, fie de sex sau de rasă, sunt pentru el semne necesare de superioritate sau de inferioritate. O diferență care să nu aibă această conotație este de negădit pentru el (E. Fromm, Escape from Freedom). Autoritatea la care sunt sensibili acești oameni nu este neapărat precisa (președintele), ci poate fi la fel de bine anonimă. Acești oameni nu au o judecată proprie: gândirea lor este conformistă și se realizează doar în stereotipuri rudimentare. Sunt apolitici deoarece a avea o atitudine politică înseamnă a face o diferențiere de care nu sunt capabili. Votează cu *statul* pe care îl consideră undeva deasupra politiciei și sunt victime ușoare ale propagandei naționaliste deoarece gândirea stereotipă e veșnic în căutare de țăpi îspășitorii care să plătească propriile ei limite. Nu ar fi capabili să lupte pentru emancipare națională, fie ei cetățeni ucrainieni sau moldoveni, pentru că astă ar însemna o atitudine activă: dimpotrivă, vor sprijini prin vot naționalismul oficial într-un stat suveran deoarece nu își pot preciza identitatea altfel decât identificându-se cu puterea și deoarece nu concep diferențele și caută permanent să le reducă. Naționalismul se potrivește cel mai bine acestui tip de om deoarece el prezintă un clivaj între situația sa economică și ideologia sa (W. Reich, 1946). Acest fapt îl împinge uneori să voteze contrar intercelor sale economice, sacrificându-le în favoarea celor ideologice, nu pentru că n-ar avea capacitatea de a le identifica, ci pentru că *well-being*-ul ideologic, în cazul unei alegeri, îl este mai necesar decât cel economic. Omul de masă provine dintr-o familie conformistă și autoritară. Este nesigur de sine, nu atât din cauza posibilităților intelectuale (nu le conștientizează), ci din cauză că a fost întotdeauna reprimat sexual. Fundamental pentru el este să ajungă să realizeze permanent și prin resurse exterioare (deoarece cele interioare îl lipsesc), această siguranță de sine. Din acest punct de vedere România are o situație udeosebită de patologică: politica demografică a fostului regim nu a însemnat altceva decât reprimare sexuală. Statistici ale asociațiilor de sexologie medicală indicau un grad de nesatisfacție a cuplului catastrofal, la femei mergind pînă la peste 90 la sută. Istoria recentă a arătat femeile mult mai autoritare și decât bărbații, mergind pînă la agresivitate chiar. De vot să nu mai vorbim: și Hitler a fost votat într-un procent mult mai mare de femei decât de bărbați. Reprimarea și insatisfacția

(continuare în pagina 15)

Aspecte ale tranziției

(urmăre din pagina 14)

sexuală care decurg din ea sănătate mortal de periculoase pentru o societate, deși același conformism prostesc face pe români să nu formuleze aceasta ca pe o problemă fundamentală a societății românești de astăzi. Familia autoritară și conformistă, suportul oricărui regim autoritar este o familie în care asocierea sexului cu plăcerea este interzisă, în care o posibilă dezvoltare armonioasă a personalității copilului este distrusă de la început.

Așa arată masa pe care a produs-o societatea anterioară. Evoluează ea însă, și dacă da, cu ce viteză? Părerea noastră

laici este „deșul de sceptică” masă urbașă evoluează lent, iar cea rurală nu evoluează deloc. Tânărul devenit mic-proprietar va avea exact aceeași mentalitate cu cel colectivist, va fi împotriva proprietății mari și a prosperității urbane. Revenim la exemplul național-socialismului (pentru că e și singurul totalitarism care a avansat pe o cale democratică) și ne reamintim că micii proprietari din mediul rural au fost printre principali susținători ai regimului.

Reducerea subvențiilor din luna mai și intensificarea activității revendicative sindicale vor precipita o criză cu sfîrșit incert. Până la acea rediferențiere viitoare a populației românești situația rămîne extrem de delicată și riscul unui regim autoritar care s-ar bucura de aprobația populației considerabil. Realitatea este că instalarea și evoluția simultană a democrației și a economiei de piață într-o societate subdezvoltată constituie o rețetă riscată de succes. Ne îndoim de șansele unei dictaturi de stînga în Est: puciul de la Moscova a constituit un exemplu clar. Realitatea

economică nu poate fi înghețată. Cum ar fi însă privită de către Occident o dictatură a președintelui Elțin? Ne temem că nu în întregime nefavorabil. La urma urmei, o asemenea eventualitate ar elimina riscul alegerilor libere — în care masa sovietică ar legitima pe cei mai răi naționaliști, înțîrzierile pe care birocrația le produce reforme economice și așa mai departe. Pentru a se menține, un asemenea regim ar fi evident naționalist, dar, probabil, mult mai puțin decât dacă la putere ar ajunge un partid naționalist, ar practica, deci un naționalism în limite rezonabile (care nu ar fi deloc rezonabile, vezi situația din

Transnistria). Ce să spunem de România?

Credem că la ora aceasta lipsește doar voința politică pentru realizarea unui regim tip Elțin, cu alte cuvinte naționalist, dar promovând o economie liberală. Cind această voință politică se va sintetiza din elemente preexistente — dacă acest lucru se va întâmpla — democrația românească va fi serios amenințată, mai ales că ineficiența unei prelungite guvernări de stînga va face ca la acel moment forțe din toate zonele spectrului politic să aprecieze aceasta ca singura ieșire posibilă din situația de criză.

Alina MUNGIU is a 29-years old political writer. An ex-psychiatrist and ex-columnist for „22“ magazine, she is now a columnist for „Expres“ magazine and the Bucharest correspondent for „Le Monde“. Also a playwright she is now preparing a PhD in Social Psychology.

Calendar

Semne vizibile, pe parcursul întregului interval, ale valorizării geopolitice a României.

Prima jumătate a lunii marcată de zvonuri cu privire la o viitoare confiscare a valutelor agenților economici (40% din valută să fie schimbată obligatoriu la cursul liber). Motivarea: necesarul de valută provenită din export pentru importuri strategice. În urma convorbirilor guvern — B.N.R., problema se suspendă.

Ultima decadă marcată de discuții aprinse prilejuite de definirea poziției partidelor din opoziție față de programul de guvernare.

● **1 februarie** — semnarea Acordului European de asociere între România și CEE completat cu Acordul interimar de aplicare anticipată a prevederilor privind aspectele economice și comerciale. ● **7 februarie** — s-a încheiat vizita în România a delegației Consultative palestiniene la negocierile de pace arabo-israeliene condusă de Faysal Husseini. Sensul ei: poziția și rolul României în procesul de pace arabo-israelian. ● **9 februarie** — întîlnire Boris Elțin — Mircea Snegur. Semnarea a patru acorduri: relații economice și comerciale, comerț liber, reglementarea datoriilor reciproce pe 1992, crearea reciprocă de reprezentanțe comerciale. Nici un progres în problema Transnistriei și a Armatelor a 14-a. ● **11 — 12 februarie** — vizita la București a ministrului de externe al Turciei, Hilmet Cetin. Declarația diplomatului turc: atitudinea comună a țărilor balcanice este necesară în scopul localizării războului bosniac care să arătă extindere în întreg spațiul fostei Iugoslavii și, ar putea, amorsa chiar un conflict balcanic. Cele două țări sunt apreciate ca pieșe importante în acest efort și, în consecință, relațiile bilaterale trebuie dezvoltate. ● **11 februarie** — MApN anunță măsuri și intenții: civili, independență politică, vor fi secretari de stat în MApN; șeful Marelui Stat Major, al Direcției de logistică și de înzestriare nu vor mai fi secretari de stat, astfel încât conducerea armatei să nu mai depindă de schimbarea guvernelor; pachete de legi privind apărarea sunt dezbatute în Parlament. În ședința camerelor reunite se stabilesc structurile Parlamentului român pentru organismele internaționale. ● **13 — 14 februarie** — vizita la București a ministrului de externe al Greciei, Michaelis Papaconstantinou. Părțile se apreciază ca factori de stabilitate în Balcani, iar relațiile dintre ele ca speciale. Se pronunță împotriva unei intervenții militare în Bosnia. Grecia intenționează să fie prima țară care să ratifice acordul de asociere a României la Comunitatea Europeană. ● **15 februarie** — Adrian Năstase, apreciat ca virf al aripi moderat a FDSN, devine prim-vicepreședinte al partidului. ● **16 februarie** — votarea în Camera Deputaților a Legii investițiilor străine. Pentru prima dată deputații FDSN votează diferit: firmele străine pot deveni proprietare terenului pe care construiesc. ● **17 — 18 februarie** — vizita la Bruxelles a președintelui Ion Iliescu însoțit de parlamentari români. Programul: întrevedere cu secretarul general al NATO, Manfred Woerner; participarea la o reuniune specială a Consiliului Nord-Atlantic; întîlniri cu secretarul general al Uniunii Europene Occidentale, Willem Van Eckelen; președintele Comisiei Comunităților Europene, Jacques Delors; președintele Parlamentului European, Egon Klapsh; prim-ministrul belgian, Jean-Luc Dahaene; președintele Senatului, reprezentanți ai parlamentului și oameni de afaceri belgieni. Ion Iliescu afirma interesul României de a intra în UEO, care ar putea garanta securitatea țării și declară că România își reajustă doctrina militară conform noilor realități din Europa de Est. ● **19 februarie** — primul act din procesul de unificare a liberalilor: Congresul de fuziune a PNL-AT, PNL-CD și Grupul pentru reformă morală din PNL. Președintele noului partid: Horia Rusu. Guvernul a adoptat propunerile guvernamentale elaborat de echipa Mișu Negrițoiu: preunificare cu 1,9 trilioane de lei bugetului. ● **20 februarie** — vizita la București a președintelui Iosif Broz Tito, Dobrota Cioșescu în condiții în care barje iugoslave blochează accesul la clădirea Portile de Fier. S-a discutat problema respectării embargo-ului de către România, forțarea acestuia de către barje iugoslave, blocarea porturilor și sprijinul românesc pentru planul Vance-Wellington, poziția de lider a României în inițiativa balcanică pentru o soluție politică. ● **20 februarie** — Brașov. Alegerea, consenseră și ratificarea surpuțială a domnului Mircea Ionescu Quintus ca președinte al PNL și cedarea spectaculoasă a domnului Radu Câmpeanu.

LEXICON

Totalitarism

Concept apărut cu referire la stat (statele autoritare interbelice) și extins ulterior la partide și ideologii.

Conducătorul să de existență și totodată esența să este asaltul continuu și asimilator împotriva tuturor formelor de existență și manifestare (inclusiv economică) atât ale societății, cit și ale individualului, acesta din urmă fiind percepție ca punctul nevrălgic potențial al sistemului. De aici cele două etape ale asaltului, în linii mari realizabil și relativ facil, unde succesul este semnificativ de dispariția societății civile, și asaltul individualului, devenit obiectiv suprem, dar niciodată inchisat, c. unde

c. tul de efort permanent și continuu al statului precum și eteul să devină tot mai puternic și mai politice în ceea ce privește înțelegerile. În realitate dur dur să c. c. statul și înțelegerile să se transforme într-o astăzi sau dimensiune instrumențială de control, de a și diversifică și rafina modalitățile de

NOUA CLASĂ POLITICĂ

GABRIEL IVAN

Exercitarea funcțiilor guvernării presupune concentrarea puterii în limitele unui anumit cîmp social. Distincția dintre guvernanți și guvernați pare o constantă istorică: ea transcrie saptul individualizării minorității celor care dețin resursele de putere necesare participării la conducere. Sloganul *conducerii poporului de către popor* reprezintă, fie o simplă maniere de *parler*, fie o minciună propagandistică. L-au folosit nu doar conducătorii comuniști (care — în paranteză fie spus — după ce au lichidat fostele elite politice, au alcătuit niște veritabile caste), dar și politicieni perfect stimabili. *Democrația întregului popor* apare, cu aproximativ un secol înaintea celebrelor cuvîntări de la congresele Partidului Comunist din România, în scările radicalilor francezi, socialistilor și anarhiștilor sau în discursurile unuia dintre părinții fondatori ai democrației americane, președintele Abraham Lincoln. O simplă maniere de *parler*, pentru că nici măcar accepțiunea originară a *democrației* (cea care descrie organizarea cetăților grecești) nu exclude existența clasei politice. În epoca modernă, aceasta cuprinde vîrfurile partidelor, administrației, economiei, sindicatelor, armatei și, în general, pe toți cei care participă la conducerea statului — în mod direct sau printr-o mare capacitate de influență. Democratizarea regimului politic va spori posibilitatea celor guvernați de a intimida sau controla puterea și de a se opune abuzurilor acestora. Relativa liberalizare a accesului în interiorul elitei conducătoare nu va anula însă segmentarea corpului societății: cristalizarea minorității care — în virtutea poziției sociale, autorității morale sau financiare și, nu în ultimul rînd, a competenței — se poate implica în mod efectiv în jocul politic: își dispută cu sănse reale de ciștag mizele acestuia.

Succesiunea regimurilor politice este dublată de succesiunea minorităților care dețin atribuțiile gestionării afacerilor externe ale colectivității, arbitrarii conflictelor dintre diferențele grupuri de interes, fixării și susținerii regulilor în interiorul căror se desfășoară competiția sau colaborarea dintre indivizi. *Istoria este un cimitir de aristocrații* — spunea Gaetano Mosca. Revoluțiile sunt vehiculele acestui transfer: ale structurării și restrucțuirii spațiului social al puterii. Nu poate fi vorba despre o adevărată revoluție în absența genezei noii clase politice. Debarcarea fostei clase conducătoare și constituirea altrei elite poate fi considerat cel mai relevant dintre

The democratic regime provides for majority control over the government. It doesn't cancel the society division: the individualization of a minority which has the opportunity to effectively participate in leadership. Political regimes succession takes place simultaneously with the succession of minorities that rule. Which was the destiny of the communist political class? At the beginning of 80's with Ceaușescu dictatorship setting up, this class lost most of the power resources.

The disappearance of the nomenclatura disappearance and the inexistence of another political class make possible a new one. However, is there in Romania a political class evolving? If it is, then this class will have the same structure as the establishment: the anticommunist revolution threw the dominant caste off its balance. The new political class will be the result of a competitive selection process within these hierarchies. The 1989 revolution eliminated some criteria which had barred the access to the political-élite. The political regime stabilization will gently close this gate. At the same time, this élite will change: from an undivided political class typical of totalitarian societies to a divided one typical of democracy.

indicii rupturii.

Atunci cînd au încercat să lămurească natura evenimentelor declanșate în decembrie 1989, majoritatea analiștilor au preferat să utilizeze alte criterii de evaluare: existența unui complot; influența serviciilor secrete; derularea scenariului geo-politic stabilit de către mariile puteri; revigorarea propagandei național-comuniste și pătrunderea unor partide de certă extracție ceaușistă în Parlamentul României. Diagnosticul: că am avut de a face cu o *lovitură de stat* este cel puțin contestabil. Nu în sine. Nici pentru că pe această bază cei care, la Timișoara, București sau Cluj, au avut bunul simț să iasă în stradă, au putut să clasătă drept demenți sau numai stupizi. Contestabile sunt criteriile din perspectiva căror a fost judecată Revoluția română. Promotorii teoriei *loviturii de stat* au omis să răspundă la o întrebare fundamentală: ce schimbări au avut loc în privința componenței și caracteristicilor clasei politice de la noi? Această interogație nu subsumează nici o presupozitie: nici măcar presupozitia că în România ultimilor 3 ani chiar s-au întîmplat ascențe schimbări.

Nu există la ora actuală un studiu de sociologic politică asupra clasei conducătoare din comunism. S-a vorbit cîte ceva pe la mitinguri, în articolele de opinie și în dezbatările televizate din timpul campaniilor electorale. De la ultimul candidat la președinție al Convenției Democratice am aflat că termenul *nomenclatură* provine din limba rusă. De la ceilalți politologi ai Convenției nu am aflat aproape nimic. Foștii activiști de partid, cei care cunosc vechea clasă politică din interior, nu s-au grăbit să scrie cărti — mărturisire, cum sunt cele ale lui Milovan Djilas în Iugoslavia sau Boris Elșin în Rusia. Mai mult, ex-nomenclaturiștii care s-au hotărît să joace un rol în viața politică a momentului au speculat deficitul de cunoștere: identificarea castei cu milioanele de membri de partid a reprezentat unul dintre punctele tarile strategiilor lor electorale. Cu excepția articolelor lui Vladimir Tismăneanu, în

reflecția politologică asupra acestui subiect domnesc ceață, improvizată și invectiva. Nici studiul nostru despre spațiul social al puterii nu se va putea sustrage mărcilor vremii sale.

După 1965, regimul politic de la noi a evoluat dinspre supremația oligarhiei comuniste către autocratie. *Perestroika dimboiveană* viza epurarea *baronilor* stalinismului, aservirea clasei politice și instaurarea puterii personale a lui Ceaușescu. Marea lovitură dată de noul secretar general propriei caste a fost deschiderea acesteia în direcția unei părți a intelectualității — este vorba despre promotorii cultului personalității și despre tehnicienii național-comunismului — și în direcția tinerilor activiști recruitați din rândurile muncitorimii recent urbanizate. Deprecierea pozițiilor *aristocrațimii* de sorginte cominternistă, formată pe parcursul anilor '50, anulează rolul de contrapondere pe care această grupare îl putea juca în raport cu centrul de putere reprezentat de șeful partidului. Pe lîngă așa numiți *foști*, a căror poziție se baza pe locul lor în istoria fictivă a Mișcării, pătrund acum în *pătuța suprapusă* cîteva cohorte de nomenclaturiști care își datorau ascensiunea bunăvoișei sau arbitralului *simistrei familiei*. Reinventarea istoriei comunismului și, în consecință, expulzarea foștilor lideri constituia una dintre strategiile ciștagătoare demarate de viitorul *comandant suprem*: alături de remodelarea instituțiilor de conducere ale partidului.

Discontinuitatea creată explică apariția acestei bizare arătări care este naționalismul comunist. Cu toate paradoxurile sale ideologice: urmării agenturii de spionaj sovietic care a organizat execuția lui Ion Antonescu își permit bunăoară să promoveze cultul personalității Mareșalului; continuatorii unui partid vinovat de ocupația sovietică, de prigoana împotriva bisericii și a valorilor românești și de distrugerea clitei interbelice pot abuza de demagogia patriotardă. O discontinuitate foarte relativă: cele două segmente ale nomenclaturii vor acționa de fiecare dată în mod solidar

atunci cînd sunt în joc *valorile perene ale socialismului*. Colaborarea inițială dintre F.S.N. și organele de presă ale Securității sau actuala alianță dintre F.D.S.N., P.U.N.R., P.S.M. și P.R.M. constituie expresia acestei solidarități. Întreaga clasă, de la ideologii terorii împotriva făuritorilor Marii Uniri, pînă la propagandisti naționalismului anilor '80, are, cel puțin în momentele cheie ale confruntării dintre comunism și democrație, reacții apropriate sau identice.

Lărgirea bazei sociale a nomenclaturii — un fel de proces de masificare a minorității dominante — trebuia să conducă la realizarea modelului ideal al regimului politic autocratic: *un singur popor și un conducător suprem*. Prin disoluția tuturor zonelor de autoritate exteroare curții viitorului dictator, acesta reușește să acapareze quasitotalitatea teritoriului puterii politice. În cartea sa *Vechiul regim și revoluția*, Tocqueville descrie mecanismul instalării monarhiei absolutiste în Franța secolelor XVII și XVIII. Nobili erau doborâți și poporul nu se ridicase încă... au fost atunci o sută cincizeci de ani care au reprezentat vîrstă de aur a principilor. În România anilor '80, ierarhia partidului comunist devenise o simplă anexă. Familia Ceaușescu reușise să exproprieze majoritatea resurselor de putere din statul român: competențele de decizie, monopolul concepției, pîrghiile exercitării constrângerii legitime, charisma luptătorului pentru patrie, popor, pace etc. etc. etc. Nomenclatura nu mai era un loc al puterii, ci o armată de funcționari ai *regelui roșu* și uneori o mafie. Delictele ei, cîte au fost, intră sub incidența dreptului comun. De aici nedumerirea membrilor Comitetului Politic Executiv cînd au fost judecați pentru crimile din decembrie 1989.

Aristocrațile se epuizează pe cîmpul de luptă sau în plăceri; alte minorități cu o vigoare intactă îi alungă pe puternicii de ieri, pe care gustul plăcerilor, scepticismul sau umanismul îi conduc la ruină. (Gaetano Mosca). Nu gustul plăcerilor, umanismul și scepticismul au marcat destinul istoric al clasei tovarășilor Postelnicu, Mănescu sau Iliescu. Ea s-a lăsat istovită de corupție și slugămie; crepuscul nomenclaturii române stă sub semnul pupatului de mîini de pe scară elicopterului prezidențial.

Mai constituie fosta clasă politică un actor al disputei pentru putere? Reprezintă revoluțiile de după 1989 doar

(continuare în pagina 17)

(urmare din pagina 16)

o încercare de împrospătare a păturei conduceătoare, echivalentă celei de după 1965? În ce ne privește, considerăm că, deja la începutul anilor '80, nomenclatura nu mai era un actor social al politicii. Atomizarea și pervertirea societății civile afectase în România însuși grupul social dominant. El subzista ca formă de agregare a unor interese comune: ceea ce l-a determinat să acioneze în bloc pentru reprimarea Revoluției din Decembrie. Dar aceste interese urmăreau conservarea capacitatei de parazitare a corpului societății și nu realizarea unor obiective politice, impunerea unor valori, o imagine proprie asupra viitorului.

Dispariția nomenclaturii și lipsa de consistență a unei alte elite politice ne menține în interstiu istoric care a favorizat constituirea regimului autocrat ceaușist. Această situație conține premisele instaurării unei noi dictaturi. Se spune că dezvoltarea societății civile este o garanție împotriva totalitarismului comunist sau fascist. Nimic mai adevărat: totalitarismele presupun distrugerea celulelor de viață autonomă care alcătuiesc societatea civilă. Clasa politică reprezentă unul dintre aceste celule; ea se structurează în vederea exercitării funcțiilor conducerii colectivității. În regimurile totalitare bazate pe supremătia unei oligarhii, aceasta reprimă celelalte elemente ale societății civile. Orice oligarie (patriciatul, nobilimea, latifundiarii sud-americani sau nomenclatura comunistă) se caracterizează prin monolitism, închidere în raport cu restul societății, privilegii, arbitrar și lipsă de transparență. Anihilarea acestui pol social al puterii nu va conduce însă în mod necesar la instituirea unui regim democratic. În absența unei societăți civile puternice și mai ales în absența unei noi clase politice, se va produce concentrarea întregii puteri în mîna **Principelui**.

Tiranii sau cezarii antichității, regii absolutili, führerii și satrapii comuniști și-au adjudecat întotdeauna monopolul puterii împotriva aristocrației, nobilimii, oligarchiei sau propriei nomenclaturi. De multe ori ei au fost purtați pe culmi de voința poporului: de o societate civilă atomizată, anesteziată și amorfă. Adevărată problemă a tranzitiei spre democrație nu este contracararescerea resurrecției nomenclaturii, ci diminuarea riscului dictaturii personale: ceea ce împreună cu accelerarea proceselor care contribuie la geneza noii clase politice — ca parte a procesului de regenerare a societății civile.

În Polonia lui Walesa, germanii clasei politice democratice apăruseră în interiorul Solidarității și al Bisericii Catolice în plină epocă socialistă. O situație similară se regăsește în cazul Ungariei și Cehiei, datorită preexistenței mișcărilor civice: situație care reduce în mod sensibil

pericolul acapărării întregii puteri de către un personaj enarismat investit cu misiunea salvării națiunii, hrănirii poporului și asigurării linii și ordinii publice. În Rusia țarului Boris ca și în Iugoslavia lui Miloševici, fostele grupuri conduceătoare vor rămâne, pe termen scurt, o forță socială și politică: probabil, datorită caracterului organic al socialismului în

vor reuși să restabilească structurile comunismului ortodox sau dimpotrivă vor suporta un proces de reciclare politică, în vederea adaptării la rigorile regimului democratic (pentru clasa politică din Iugoslavia această reciclare s-a declanșat acum cîteva decenii, după ruptura ei de Moscova, dar a fost întreruptă de izbucnirea războiului civil). Prin transformarea fostului partid comunist într-un partid socialist de tip occidental și prin apariția unor forțe democratice care au reușit să se impună în alegeri, Bulgaria a combinat cu succes cele două modele de restructurare a cîmpului social al puterii: geneza unei noi elite politice și reciclarea nomenclaturii. Spre deosebire de fostele sale colegi de lagăr, România se află în plină vîrstă de aur a principilor. Datorită slăbiciunii noii clase politice, președintele Iliescu pare a deține majoritatea comenziilor vieții politice, economiei, justiției și armatei. Doar un dram de bun simț, timiditatea și dorința de a nu arunca în aer imaginea externă îl împiedică să-și adjudece în mod explicit toate pîrghiile puterii din statul român.

Există totuși o clasă politică în formare în România? Faptul că o parte dintre

afără nucleului puterii: dincolo de cei care dețin pîrghiile conducerii și/sau represiunii în regimul comunist. Fie, incapacitatea de a conceptualiza mecanica răsturnării/ridicării claselor politice. *Cind o elită se epuizează, ea este înlocuită de o altă minoritate plasată destul de aproape de vîrf pentru a nutri ambii de a-l atinge* — spune același **Gaetano Mosca**. Or, categoriile situate destul de aproape de vîrf înaintea revoluției anticomuniste erau tehnocrația, birocracia și elita culturală. Ca atare, ele vor participa la coagularea viitoarei clase conduceătoare: primele două în cadrul partidelor din actuala coaliție guvernamentală, în administrația de stat, economie și armată; a treia, prin intermediul partidelor de opozitie, organizațiilor civice, sindicatelor, mass-mediei și unor instituții non-guvernamentale sau private. Clasa politică în formare nu se găsește — ca entitate socială — într-o legătură de filiație cu fosta nomenclatură, (Cazurile Iliescu, Bîrlădeanu, Marțian etc. indică întrizierea procesului de selecție a noii elite: ele nu pot fi generalizate decât în mod ilicit pentru o judecată a supra

Timișoara trebuiau să urmărească excluderea mărimilor fostului regim din sfera puterii; ele nu pot fi extinse asupra celor care îndeplineau funcții de expertiză sau de execuție. Această extindere ar perturba jocul concurențial care determină selecția clasei conduceătoare. Cu toate variațiile sale conjuncturale, cu foști secretari de partid transformați în miniștri, cu foști profesori de socialism transformați în experți, cu securiști implanțați în partide și în lumea economiei, cu generali și cu poeți, actualul *establishment* reprezintă mediul social al genezei viitoarei elite politice.

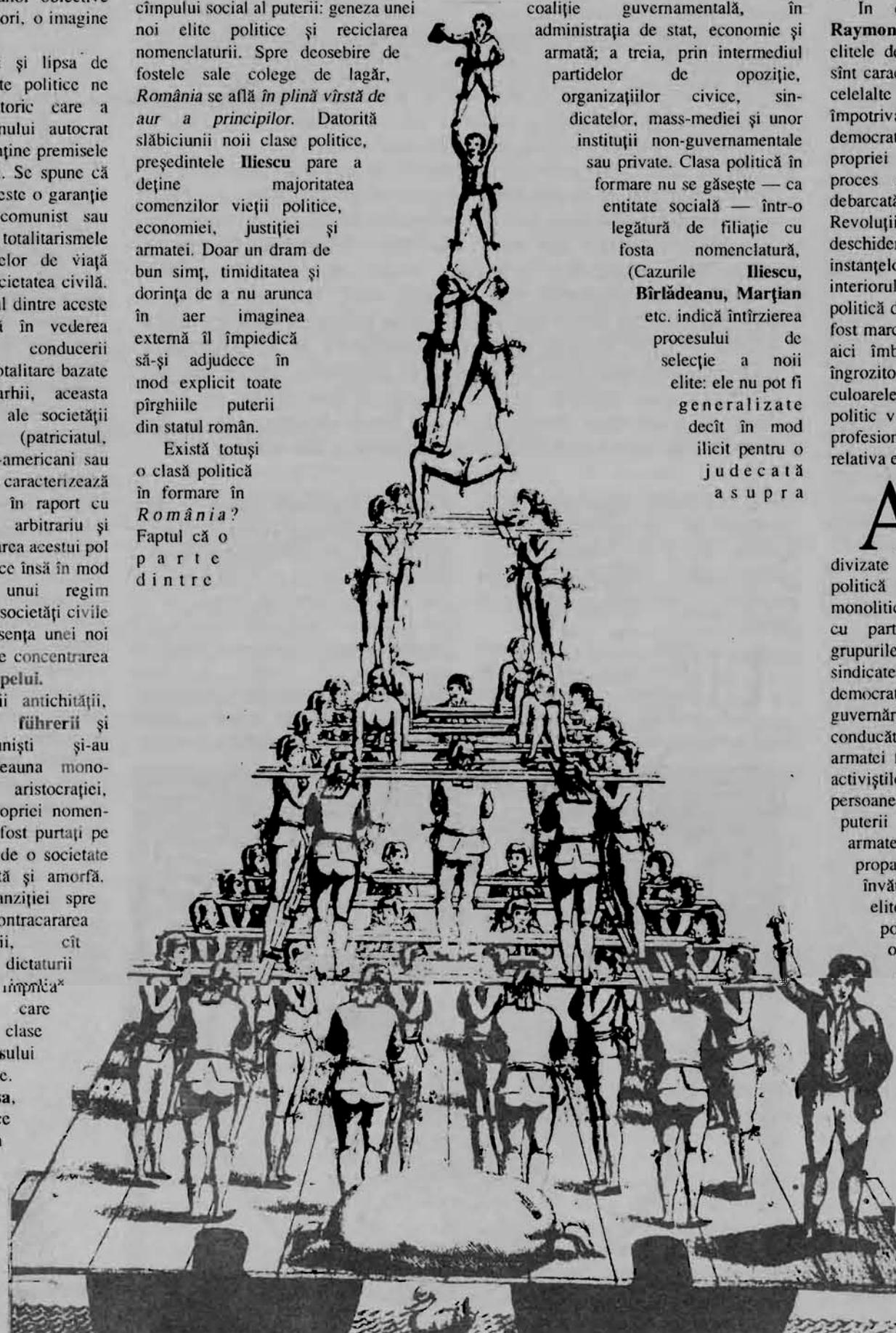
În cartea sa *Studii sociologice*, Raymond Aron (1988) distinge între elitele deschise și elitele închise. Primele sunt caracteristice societăților democratice, celealte ordinii totalitare. Presiunea împotriva unei elite care, prin refuzul democratizării, blochează mecanismele propriei împrospătări poate amorsa un proces revoluționar: acea elită va fi debărcată din poziția sa de putere. Revoluțiile reprezintă timpi de maximă deschidere. Ele bulversează majoritatea instanțelor care reglementează accesul în interiorul clasei conduceătoare. Viața politică din România anilor 1990—1992 a fost marcată de o asemenea deschidere: de aici îmbulzeala, diletantismul și fauna îngrozitor de pestriță a celor care populează culoarele puterii. Stabilizarea regimului politic va impune cu necesitate, nu doar profesionalizarea clasei politice, dar și relativa ei închidere.

Adouă distincție propusă de sociologul francez este cea dintre elitele unificate specifice regimurilor totalitare și elitele divizate specifice democrației. Clasa politică din socialism avea o natură monolitică: nu exista o alternativă în raport cu partidul de guvernămînt; lipseau grupurile de presiune autonome (de tipul sindicatelor) care exercită în cadrul ordinii democratice o anumită influență asupra guvernării; șefii politici, administratorii, conducătorii organizațiilor sindicale și armatei formau o categorie amorfă: cea a activiștilor de partid și de stat. Aceleasi persoane erau rotite în diferite sectoare ale puterii (de exemplu, din conducerea armatei în economie sau din fruntea propagandei în administrația învățămîntului). Schimbarea naturii elitei ar proba schimbarea regimului politic din România. Consolidarea opoziției, dezvoltarea mișcărilor civice și sindicale sau afirmarea unei relative independențe a vîrfurilor economiei în raport cu partidul de guvernămînt par să indice o asemenea tendință. Legăturile foarte strînse dintre actuala putere și comandanții armatei, M.I. și S.R.I., sau ingerențele acesteia în justiție și administrație, o tendință contrară. Ca și în multe alte privințe, situațiile sunt oarecum amestecate. □

componenții tehnocrației și birocratiei epocii Ceaușescu ocupă poziții importante în conducerea instalată în decembrie 1989 și acreditează teza unei simple rotații în interiorul vechii clase politice: mai exact spus, totul s-ar reduce la ascensiunea nomenclaturii de gradul II și III. Sintagma este pe cît de sugestivă pe atît de inexactă. Ea transcrie fie absența unui concept

ansamblului). Clasa politică va reproduce în schimb, cu destulă aproximativitate, structura *establishmentului* din perioada comunistă. Revoluția anticomunistă vizată bascularea castei dominante și nu răsturnarea ierarhiilor sociale: în măsură în care pozițiile ocupate în cadrul tehnocrației, birocraciei și elitei culturale nu erau în mod exclusiv rezultatul

Gabriel IVAN, born in Bucharest. Graduated from the Faculty of Philosophy of the University of Bucharest. Senior researcher at the Institute for Educational Sciences in Bucharest. Articles and studies published in the following journals and magazines: *Educație*,

EŞECUL SOCIALISMULUI REAL și MODELUL TEORETIC MARXIST

VICTOR GIOSAN

Schița modelului teoretic de interpretare a societății umane, desăvîrșit în operele sale de mai tîrziu, poate fi foarte bine deslușită în lucrarea tînărului Marx *Manuscise economico-filosofice din 1844*. Două lucruri sînt de remarcat de la bun început. În primul rînd limbajul *ideologizat* folosit de Marx: nu mai este nevoie de nici un fel de argumente sau explicații pentru a ști de la început nu numai care este adevărul, ci mai ales de partea cui este acesta.

În al doilea rînd, lucrarea nu cuprinde elementele unei teorii economice propriu-zise, ci mai degrabă schița unei antropologii filosofice, în centrul căreia se află muncă, o categorie cu rezonanțe ontologice, deoarece determină evoluția speciei umane ca gen propriu. Pentru Marx *produsul muncii este muncă încorporată în obiect, materializarea ei, este transformarea ei în obiect, obiectualizarea muncii*. (K. Marx «*Manuscise economico-filosofice din 1844*» București, Editura Politică 1987, pag. 62), *raportul nemijlocit al muncii față de produsele ei este raportul muncitorului față de obiectele producției sale* (K. Marx *op. cit.* pag. 65), *economia politică fiind acuzată că ascunde înstrăinarea din esența muncii prin aceea că nu ia în considerare raportul nemijlocit dintre muncitor (muncă) și producție* (*op. cit.* pag. 64 — 65). Marx este convins că orice proces de muncă creează o relație nemijlocită între om și produsul activității sale, care este un obiect aparținând naturii sensibile: *Muncitorul nu poate crea nimic fără natură, fără lumea exterioară sensibilă. Ea este materia în care se realizează munca sa, în care ea este activă, din care și prin intermediul căreia se produce*. (*op. cit.* pag. 63 — 64). Din toate acestea se deduce caracterul fundamental al definirii muncii ca **RAPORT NEMIJLOCIT** între om și natura sensibilă, care este atât de important încît, în momentul în care se transformă în **RAPORT MIJLOCIT**, aceasta își pierde calitatea de esență a omului ca ființă generică și devine muncă înstrăinată.

Marx definește omul ca ființă generică deoarece se raportează la gen ca la propria sa esență, al cărei mod de manifestare este muncă, înțeleasă ca raport nemijlocit, activitate vitală, ce creează practic o lume obiectuală prin prelucrarea naturii sensibile — viața productivă a omului este identică cu viața sa generică.

Această relație nemediată între om și lumea înconjurătoare este explicată destul de vag de Marx, dar ea presupune explicit sau implicit următoarele:

— acțiunea directă a omului, de modelare fizică, asupra lucrurilor desprinse din natura sensibilă;

— unitatea structurală subiect/obiect în procesul cunoașterii și esența lor comună,

The first part of the study refers to the central point of the philosophical anthropology scheme in The Economical-Philosophical Manuscripts of 1844 by Karl Marx: — definition of labor as a direct relation between man and nature; the generic manifestation of conscience and self conscience;

Next, the consequences of Marx's theoretical premises are analysed: denial of human freedom both at the individual level and at the level of man as a generic being; denial of private property, with the consequence that man is deprived of his own projects in the name of an impersonal authority, leading to the only possible conclusion of alienation and poverty; work becomes a simple physical activity, hence over-estimation of the social function of the worker and the working class; over-estimation of the production moment, separated from the context of economic activity and the analysis errors resulting from it; the error of considering the labor force as a common merchandise and based on this, setting the theory of the absolute impoverished situation of the working class.

ceea ce face posibilă această unitate. Ea se manifestă astăzi în investigarea naturii sensibile, cît și în cunoașterea sferei specific umane, construită prin acțiune conștientă — societatea și socialul în general.

Unitatea structurală subiect/obiect implică, din perspectiva cunoașterii lumii sensibile, reductibilitatea ființei umane la natură: *Cind spunem că viața fizică și spirituală a omului se află în strînsă conexiune cu natura, aceasta nu înseamnă altceva decât că natura se află în strînsă conexiune cu ea însăși, căci omul este o parte a naturii* (K. Marx. *op. cit.* pag. 67), ceea ce mai tîrziu, va conduce pe Engels la teoretizarea dialecticii naturii, iar pe Lenin la celebra sa teorie epistemologică a reflectării (oglindirii). Conștiința umană este redusă la simpla înregistrare pasivă, nu numai a diversității

lumii sensibile, ci și a principiului ei ontologic fundamental în viziunea filosofiei marxiste, dialectica.

Totodată, prin stabilirea identității vieții generice cu viața productivă, cu munca definită ca **RAPORT NEMIJLOCIT** al omului cu natura sensibilă, Marx trage concluzia că ființa umană este conștientă, iar activitatea sa este liberă, NUMAI pentru că este o ființă generică. Această aserțiune implică reductibilitatea personalității omului ca ființă individuală la personalitatea unui alt semen al său, identitatea lor, deoarece libertatea se manifestă numai la nivelul omului ca ființă generică și reprezintă numai conștientizarea relației nemediate, directe și de neînlăturat, cu natura sensibilă...dar și propria mea existență este activitatea socială; deci, ceea ce fac eu din mine însuși o fac pentru societate, conștient fiind că suntem o ființă socială. și „Societatea este, aşadar, desăvîrșirea unității esențiale a omului cu natura, adevărată resurrecție a naturii, naturalismul realizat al omului și umanismul realizat al naturii” (K. Marx *op. cit.* pag. 92).

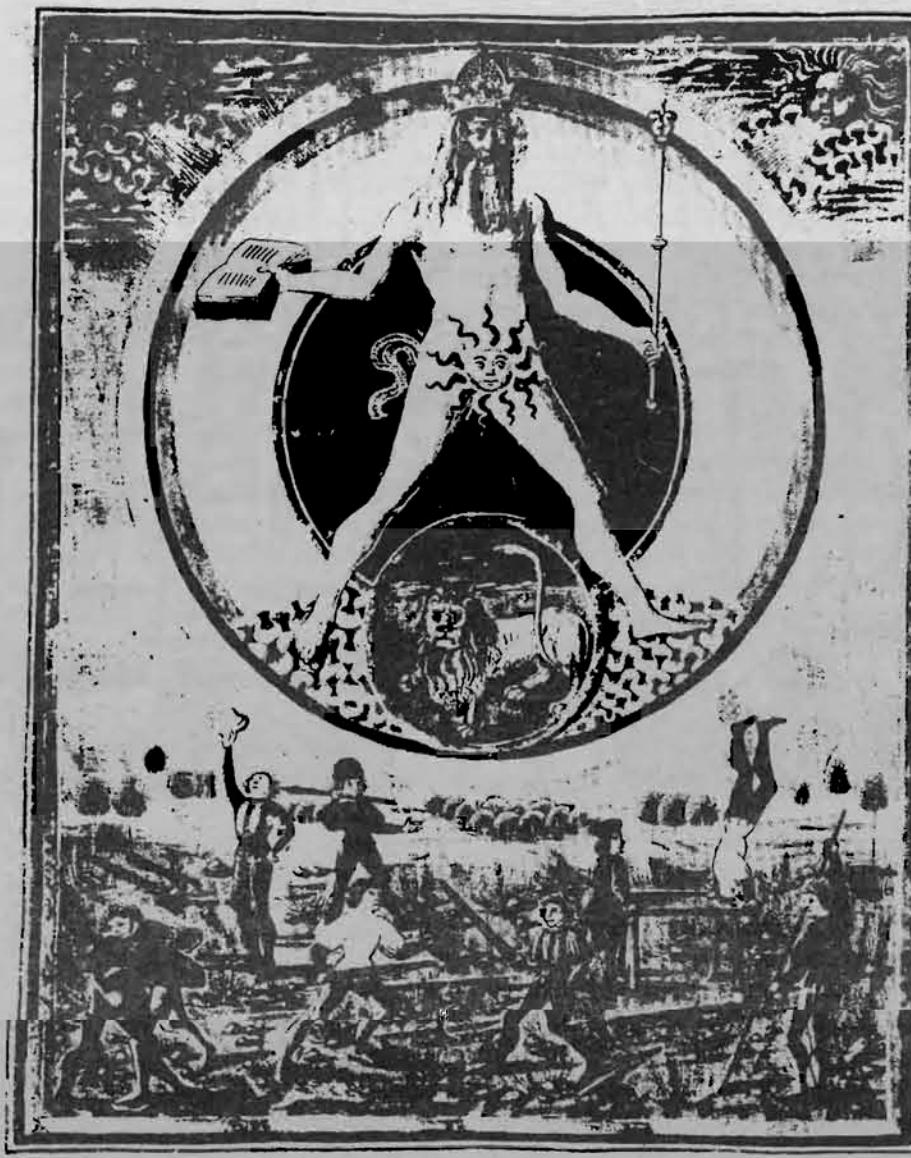
După această prezentare pe larg a nucleului dur al schiței de antropologie filosofică din *Manuscise...*, trebuie să analizăm cu atenție dacă munca este sau nu o relație **NEMIJLOCITĂ** a omului cu natura sensibilă și dacă în această calitate ea reprezintă pentru el principul ontologic fundamental.

Munca, oricără de simplă și rudimentară ar fi, este un fenomen cultural, deoarece este realizată de o ființă conștientă de acțiunea sa. U. Eco în al său *Tratat de semiotică generală* distinge printre fenomenele culturale elementare și producerea și folosirea obiectelor, care transformă relația om-natură. Dacă o ființă viață folosește o piatră pentru a sparge o nucă, nu este suficient pentru a putea vorbi de cultură, chiar în stadiu incipient. Pentru apariția unui autentic fenomen cultural, după Eco, sunt necesare trei condiții:

- 1) o ființă care gîndește A STABILIT noua funcție a pietrei;
- 2) această ființă A DENUMIT piatra drept «piatra care folosește la ceva»;
- 3) ființă care gîndește este în stare SĂ RECUNOAȘCĂ acea piatră sau o piatră asemănătoare drept «piatra care răspunde la funcția F și poartă numele Y».

U. Eco schițează un model de analiză al unei creații culturale primitive, un proces rudimentar de muncă compus din 3 faze ce se condiționează reciproc: condiția 2) nu poate apărea fără condiția 3), iar 3) nu se poate manifesta fără 1) și 2). Nu întimplător fiecare din cele trei condiții este caracterizată prin cîte un verb: «a stabili», «a denumi» și «a recunoaște», deoarece acestea descriu activitatea subiectului, care este același — o ființă conștientă. Pominind

(continuare în pagina 19)

Anatomia comunismului

(urmăre din pagina 18)

de la acest model, putem spune că în orice activitate productivă întâlnim cele trei faze, pe care le-am putea prezenta astfel:

1) se pornește întotdeauna de la trebuințe sau dorințe (sau altfel spus de la consum) determinate de o multitudine de factori: culturali, biologici, geografici, istorici, climaterici. În această fază cunoașterea umană joacă rolul decisiv indiferent dacă este vorba de cunoaștere empirică sau științifică, este de fapt o «stabilire de funcție». Oricum raportul omului cu realitatea înconjurătoare nu este nemijlocit — cea mai simplă senzație sau experiență umană este mediată, modelată de structurile cognitive ale conștiinței. Bazată pe o formă sau alta de cunoaștere, în această primă fază se produce informația, indispensabilă fazelor următoare.

2) a doua fază este proiectivă, deoarece omul însuși este o ființă proiectivă, în care se creează un model general «a denumii» în prezentarea anterioară. În cel mai simplu proces de muncă se pune în practică un proiect care îmbină într-o structură cu totul nouă, proprie ființelor conștiente și inexistență în ordinea naturii, un sir de cauzalități cunoscute empiric, un sir de posibilități care se actualizează, se realizează prin această structură. Si în cadrul acestei faze se produce informație, care împreună cu informația din prima fază constituie premisele obligatorii pentru a trece la ceea ce Marx a văzut cu precădere, neglijând restul: realizarea materială, obiectuală a proiectului, deci realizarea fizică a produsului muncii.

3) faza obiectualizării muncii umane într-un lucru, un bun gata să fie folosit. Indiferent dacă este vorba de o activitate manuală sau mecanizată, această fază are la bază un proces de învățare a unei succesiuni obligatorii de operații, de gesturi și de însușire parțială sau totală a informației produse în fazele 1) și 2). Această a treia fază este o permanentă reamintire («a recunoaște» în cazul omului primitiv), care devine automatism mai mult sau mai puțin conștient și prin intermediul căreia se acționează fizic asupra obiectului supus prelucrării. Este singura fază din care, pe lîngă informație (produsă în cantitate mult mai mică decât anterior, tocmai datorită caracterului repetitiv al activității), se obține și un obiect material, produsul muncii — poate acesta este și motivul pentru care Marx s-a opri numai la ea, presupunând existența unei acțiuni nemijlocite, a unui raport nemediat între om și obiectul pe care-l produce.

În concluzie se poate spune că orice proces de muncă, oricăr de rudimentar, NU ESTE NICIODATĂ NEMIJLOCIT, pe parcursul său apărând medieri succesive, bine caracterizate de verbele din exemplul lui Eco: «a stabili», «a denumi», «a recunoaște». Marx nu sesizează acest lucru, pentru el economia politică nu ia în considerare raportul nemijlocit dintre muncitor și producție și din această cauză escamotează procesul de înstrăinare alienarea muncitorului în produsul său înseamnă nu numai că munca sa devine un obiect, o existență exterioară, ci și că ea există în afara lui, independent de el, ca ceva ce-i este străin și devine o forță de sine stătătoare ce i se opune; că viața pe care el a transmis-o obiectului i se opune ca ceva ostil și străin. (op. cit. pag. 63).

Astăzi, la peste 200 de ani de la publicarea *Criticii rafinării pure*, putem concluziona că orice cunoaștere empirică, oricăr de rudimentar ar fi ea, orice contact al omului cu lumea sensibilă, oricăr de «nemijlocit» ar fi, sănătatea și mediate de structurile cognitive ale omului, structuri ce îndeplinesc un rol activ. Așa cum au demonstrat studiile experimentale ale școlii de psihologie genetică a lui Piaget, cunoașterea ce se apropiere cel mai mult de nemijlocit și imediat este și cea mai falsă. Structurile cognitive au un rol activ în orice proces de cunoaștere empirică, rol care se materializează în diverse proiecte umane, indiferent de gradul lor de complexitate — așa cum demonstrează și exemplul din *Tratatul lui Eco*.

Aceste proiecte se concretizează în obiecte, fie de natură materială, fie ideală, care apoi duc o existență independentă de autorul sau autorii lor. Orice creație umană se obiectualizează, devine obiect de cunoaștere pentru orice om cu care intră în contact.

Omul acționează, cunoaște, muncesc, gîndește despre sine, despre specia sa și lumea înconjurătoare, ca ființă individuală — conștiință, conștiință de sine și cunoașterea se manifestă numai individual, chiar dacă structurile cognitive sunt comune omului ca specie (ființă generică). Acest lucru implică posibilitatea transmiterii (comunicării) informației obținută într-un proces de cunoaștere, astfel încât ea devine potențial accesibilă tuturor. Datorită capacitaților individuale, intelectuale și fizice, diferite și a specificului fenomenului de comunicare interumană, procesul de acumulare informațională nu este omogen și continuu, ceea ce mărește diferențierea între oameni și duce în ultimă instanță la cooperare socială pe baza diviziunii muncii. Capacitatea de acumulare informațională este limitată din punct de vedere individual, dar, totodată, este complementară cu posibilitățile similare ale altor oameni. Treptat omul devine conștient de unilateralitatea sa în raport cu un alt semen al său, de unicitatea, dar și de fragilitatea sa ca simplu individ.

Toate acestea sunt caracteristici fundamentale ale ființei umane și nu rezultatele perverse ale unui proces obscur de pierdere a „esenței pozitive” (caracterul nemijlocit al cunoașterii și acțiunii umane și modul generic de manifestare a conștiinței și conștiinței de sine) așa cum susține Marx, incapabil de a descrie apariția muncii înstrăinate. Din această crudiadă ideologică împotriva specificului existenței omului ca ființă conștientă rezultă și diatribele lui Marx împotriva proprietății private și a diviziunii muncii — vinovate împreună de amplificarea pervertirii esenței pozitive.

Conștiința proprietății și acumularea de bunuri proiectate și făcute, reprezintă consecințe directe ale caracteristicilor esențiale ale omului: modul INDIVIDUAL de manifestare al conștiinței și conștiinței de sine și modul MEDIAT în care ființa umană, ca ființă individuală, cunoaște și acționează. Conștiința proprietății apare cu pregnanță în momentul în care acumularea de cunoștințe permite: o modificare vizibilă a lumii înconjurătoare, o producție de bunuri care depășește necesitățile stringente de supraviețuire imediată și apariția unor diferențieri majore între indivizi în legătură

cu folosirea și contribuția lor la mărirea acestei acumulări.

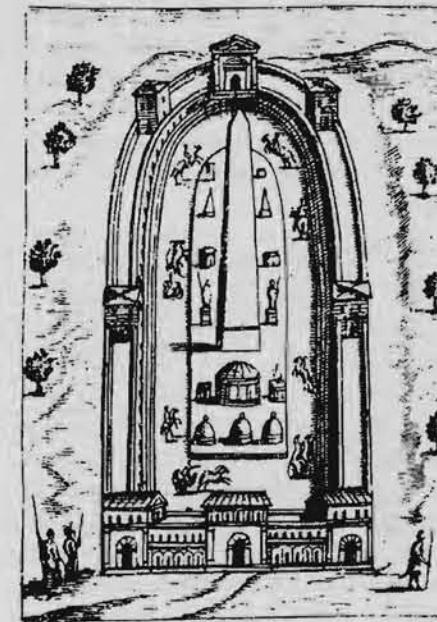
Negarea proprietății private înseamnă deposedarea omului de rezultatele gîndirii, acțiunii și muncii sale în numele a ceva extrem de abstract, care, din momentul în care se realizează această deposedare, acționează ca o forță impersonală imposibil de învins și care conduce, în ultimă instanță, la apariția unei forme specifice de înstrăinare și alienare individuală. Acest fenomen se produce datorită rupturii care apare între modul individual în care omul cunoaște realitatea empirică și realizează proiectele ce stau la baza bunurilor produse (fenomen recunoscut parțial chiar de către Marx — op. cit. pag. 92) și modul impersonal, colectiv de folosire a acestor bunuri, care aparțin teoretic tuturor, dar în realitate nimănu. Negarea totală a proprietății private este practic imposibilă pentru că ar însemna apariția unei cunoașteri colective impersonale care s-ar manifesta în toți indivizii la fel. Experiența socialismului în secolul XX a demonstrat că fenomenul acesta de alienare și consecința sa directă și de neînlăturat (sărăcia) este cu atît mai grav cu cît negarea proprietății private este mai completă (niciodată, însă, totală). Marx s-a înșelat în mod fundamental: negarea proprietății private nu acționează în sensul creșterii capacitaților umane și deci a bunăstării și fericirii tuturor, ci, dimpotrivă, acționează în sensul blocării și diminuării acestor capacitațăți, acțiune care are o singură finalitate: sărăcia și alienarea absolută a individului.

Pe de altă parte, fenomenul de înstrăinare și alienare descris de Marx apare indiferent de forma de proprietate și este consecința atât a caracteristicilor esențiale ale modului de a fi al omului descrise mai sus, cît și datorită efectelor dezvoltării cooperării sociale, a diviziunii sociale a muncii determinate de amplificarea enormă a acumulării informaționale.

Sistemul economic operează cu oameni aflați în niște raporturi determinate de calitatea și eficiența muncii pe care o practică, cît și de diviziunea socială a muncii. În momentul în care productivitatea și diviziunea muncii permit și impun, pe baza unei anumite acumulări informaționale, specializarea și schimbul de produse pentru a satisface necesitățile mereu crescute de consum, în mod obligatoriu orice marfă, a cărei utilitate este recunoscută în procesul de vînzare-cumpărare, poate să i se opună producătorului său, chiar ca o forță străină. În acest context, proprietatea privată, privită numai din perspectiva economică, în afara tradițiilor culturale, apare ca o formă de manifestare a raporturilor dintre oameni în procesul de producție al bunurilor, care săcionează cel mai rapid calitatea și utilitatea socială a muncii depuse. Alienarea, înstrăinarea care apar în procesul de producție se datorează obiectualizării muncii în bunuri, care datorită specializării rezultă din diviziunea socială a muncii, intră în rețelele schimbului și nu mai aparțin producătorilor lor direcți — fenomen care apare indiferent de forma de proprietate.

Esența pozitivă descrisă de Marx conduce, în ultimă instanță, la negarea caracterului fundamental al muncii, acela de instituire teleologică — cunoscuți filosofi marxiști (G. Lukacs) au pus în evidență importanța acestuia în definirea și

DESCRIZIONE

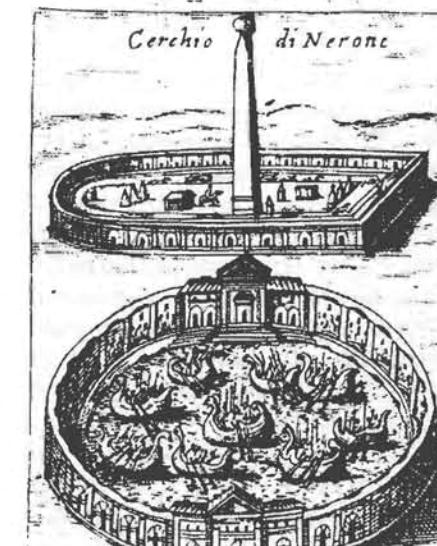

Del Circo di Antonino Caracalla, di Eliogabalo;

particularizarea omului ca ființă conștientă. Caracterul nemijlocit al acțiunii umane, așa cum este descris de Marx, face practic imposibil orice descriere a unui scop, orice alegere între diverse alternative — totul ne este dat de realitatea înconjurătoare prin chiar modul direct, nemediat în care ea acționează asupra conștiinței și cunoașterii umane, care se mulțumește cu simplul rol pasiv de înregistrare, reflectare sau oglindire. Însăși libertatea umană este pusă sub semnul întrebării, atât cea în raport cu lumea sensibilă, cît și libertatea fiecărui individ, în raport cu semenii lui. Libertatea omului în raport cu natura se manifestă prin posibilitatea sa de a o modifica, potrivit proiectelor sale, care nu fac altceva decât să actualizeze, să realizeze empiric virtualitățile oferite de contactul dintre structurile cognitive active ale ființei umane și lumea sensibilă înconjurătoare. Libertatea omului în raport cu semenii săi are la bază libertatea în raport cu natura, dar se manifestă specific și prin posibilitatea fiecărui de a alege în permanență între diverse scopuri și între diverse mijloace de a le realiza. Negarea de către Marx a acestui al doilea mod de manifestare a libertății devine evidentă în analiza sa asupra clasei muncitoare și a clasei capitaliștilor. Fiecare dintre ele este perfect omogenă din punct de vedere al ideilor, dorințelor și intereselor — de fapt cele două clase se comportă ca două persoane, în care una «MUNCITORUL» reprezintă esența pozitivă (binele suprem),

(continuare în pagina 20)

DI ROMA ANTICA

Della Naumachia di Nerone;

Anatomia comunismului

(urmare din pagina 19)

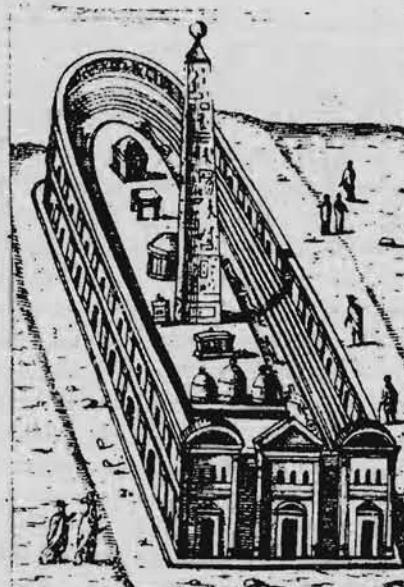
iar a doua «CAPITALISTUL» este negarea primeia, întruchiparea *esenței negative* (răul absolut). Această descriere maniheistă a lumii are la bază, atât anumite prejudecăți ideologice ale lui Marx, cît, mai ales, modul său de a vedea raporturile omului cu lumea și cu sine însuși pe care le-am descris.

De finirea muncii ca raport NEMIJLOCIT al omului cu natura, a condus, astă la Marx, cît și la ideologii marxiști de mai târziu, la reducerea procesului de muncă la o simplă activitate fizică, fără să observe caracterul ideal și alternativ al proiectelor care stau la baza oricarei acțiuni umane. Acest reductionism a condus și la supraestimarea rolului social al vehiculului celui mai evident al muncii fizice: clasa muncitoare, prezentată ca nouă Mesia al epocii industriale, creațoare a unei societăți armonioase, fericite și lipsite de contradicții.

Premisele teoretice de la care a plecat l-au făcut pe Marx să susțină și alte reductionisme, care generează adevărate aberații economice, cum ar fi: scăderea valorii forței de muncă datorită creșterii productivității muncii sale și procesul pauperizării absolute care ar rezulta din aceasta. În analiza sa asupra capitalismului, Marx consideră forța de muncă o mărfă ca oricare altă și susține ferm ideea scăderii valorii sale odată cu creșterea productivității muncii. Eroarea este dublă — în primul rînd chiar din perspectiva teoriei marxiste: valoarea unei mărfi scade o dată cu creșterea productivității muncii DEPUSE pentru producerea ei. Dar care este munca depusă pentru *realizarea forței de muncă?* Este ea identică cu munca pe care oamenii o depun în procesul de producție? Evident că nu. Munca pentru a produce forța de muncă este aceea necesară acumulării unor cunoștințe, unei îndemnări necesare în procesul de producție. Creșterea productivității muncii depuse de forța de muncă crește numai în măsura apariției unei specializări accentuate și a introducerii unor utilaje perfeționate — toate acestea măresc timpul destinat obținerii cunoștințelor necesare, ceea ce face ca productivitatea muncii utilizate în *crearea de forță de muncă* să scăde și, potrivit teoriei marxiste, valoarea forței de muncă să crească.

In al doilea rînd, Marx nu ține seama de acumularea treptată de informație, mai ales după declanșarea revoluției industriale în secolul al XVIII-lea, care produce diferențieri majore în rîndul tuturor participanților la procesul economic. Valoarea muncitorului crește odată cu mărirea complexității procesului productiv și cu necesitatea acumulării unor cunoștințe tot mai variate și mai multe, care li permit o productivitate superioară. Totodată, apar diferențieri majore în grupul social al lucrătorilor industriali, munca manuală devine tot mai rară, munca mecanizată necesită cunoștințe complexe și o anumită experiență, iar muncitorul care le deține este valoros și bine plătit, datorită capacitaților sale, aflate într-o situație de raritate relativă pe piață.

Pauperizarea absolută este o altă concluzie falsă a lui Marx, rezultată și din neglijarea analizei momentului consumului ca dinamizator al activității economice — explicația constă tot în privilegierea nejustificată a muncii fizice și de aici a momentului producției efective. Marx face

Dell'Origine e Progesso de' Giocchi Circensi, e primieramente del Circo Agenale.

Tribunisce il Panvinis, nel capo 4. del 1. libro de' circensi, l'istituzione del Circo, e de' Giocchi Circensi Tarquino Prisco, dopo la vittoria, riportata da' potuni, co'l'espugnazione dell'antico loro castello, chiam

afirmații de genul: *deoarece scăderea reală a prețurilor la produsele industriale mărește renta funciară, proprietarul funciar e direct interesat în scăderea salariilor muncitorilor, în concurența dintre capitaliști, în supraproducție, în toată mizeria pe care o generează manufacțura* (op. cit. pag. 53). Oare creșterea rentei funciare prin scăderea prețurilor produselor industriale compensează pierderile cauzate vînzărilor de produse agricole prin reducerea cererii solvabile? Nu cred, și Marx neglijeză permanent un aspect major al economiei: orice profit se realizează în măsura în care cererea solvabilă este tot mai mare. Numai consumul de lux al unei minorități privilegiate nu poate compensa consumul de masă în scădere, al unei majorități săracite în termeni absoluci, așa cum prevede Marx. Revoluția industrială a debutat și a continuat pe tot parcursul secolului al XIX-lea cu o puternică creștere demografică, care nu ar fi apărut dacă nu s-ar fi produs și o creștere aproape permanentă a salariilor reale, cu excepția unor scurte crize de conjunctură, ceea ce a dus la o puternică dezvoltare a consumului de masă.

Circhio Flaminio.

Viene alla strada delle Botteghe Oscure, dove la Piazza Olmo, su cui il Circo Flaminio, è più conosciuta sotto l'appellativo della fabbrica del Palazzo Mattei; nella volta intagliata per memoria di esso, un capo d'acqua

De altfel, primul sector industrial atins de evoluția spectaculoasă a mașinismului a fost industria textilă și în special cea a bumbacului, în care are loc o creștere rapidă a producției, datorită în special măririi accesibilității la produsele sale și pentru bugetele de familie mai modeste.

Victoria revoluției industriale este succesul unei producții de masă, pentru un consum de masă (după 1800 vor dispărea practic crizele de subproducție în favoarea celor de supraproducție, ceea ce înseamnă că oferta a presat permanent asupra cererii). Încredințat de existența unui raport NEMIJLOCIT al muncitorului cu produsul muncii sale, Marx nu observă că, indiferent de complexitatea procesului de producție, acest raport este mijlocit de către consum.

Pentru un mic meșteșugar ca și pentru un lucrător dintr-o fabrică, recunoașterea utilității sociale a mărfurilor produse se realizează numai pe piață prin intermediul consumului. Aceasta este forma esențială de autoreglare a economiei, a cărei principală caracteristică este că se realizează ulterior actului de producție. Raportul nemijlocit între muncitor și produsul muncii, pesupus de Marx,

impune o cunoaștere spontană și intuitivă a utilității economice și sociale a mărfurilor respective, ceea ce pînă la urmă devine reglare socială, supraindividuală, anterioară procesului de producție și care se potrivește de minune, din perspectiva teoriei marxiste, cu negarea proprietății private.

Unde au condus toate acestea, experiența SOCIALISMULUI REAL ne-a arătat-o cu prisosință, dar ceea ce trebuie reținut este că eșecul nu se datorează aplicării practice greșite a unei teorii bune, ci dimpotrivă, modelul marxist poartă cu sine, în chiar centru său, germanii acestui eșec, din care s-au născut toate cîte le-am trăit cu toții. □

Victor GIOSAN: born in 1962. Graduated from the Academy of Economical Studies-Planning and Cibernetics Department in 1986. Currently member of the Rîmnicu Vilcea City Council. His main interest is political and economical analysis. He published several articles in the local press and in the 22 weekly.

LEXICON

Mulțimea

În naștere ca ansamblu numeros și heterogen de indivizi anonimi fără a exista un sistem de organizare și un plan de acțiune.

Prin raport cu individul care, izolat fiind, se raportează la o problemă, reflexiv și rational, mulțimea倾de să intre în stări globale de emoționalitate intensă, care anulează simbolul critic, topesc personalitățile participanților, îmbrăcând forme de manifestare caracterizate prin excesivitate: panică, entuziasm, violență, cruzime, distructivitate etc. Starea de mulțime asigură anonimatul individului consient de imposibilitatea măsurilor punitive și diluează responsabilitatea, favorizând ruperea echilibrului consient-subconscient în favoarea subconștientului. Numărul conferă un sentiment al puterii care devine euforic și anulează factorii inhibitori. Mulțimea se manifestă prin contagiune și devine permeabilă la zvonuri care îndeplinește o dublă funcție: ca mod de comunicare și ca omogenizare. Punctele sensibile care deter-

mină reacția sunt pasiunile și credințele pe care, conșcient sau nu, mulțimea le posedă și care sunt exploataabile. Adresa la-ele se face optim prin sugestie care oferă iluzia că mulțimea este autoarea ideii. Liderul — cel care o face — se remarcă spontan și devine o vedetă a mulțimii. Este un lider informal care își dobîndește condiția printr-o recunoaștere imediată și se legitimează prin simbul său de a detecta aceste pasiuni și credințe neexprimate. Funcțiile sale sint de a le exprima, a le agrega și apoi de a le converti acțional. Orientând mulțimea el poate să o stăpnească și să-i păstreze compactitatea și deci forță. De aici, tendința de a-i oferi în permanență obiective și acțiune care să-l mențină în contact cu ea și să conserve starea de transiție. Prin natură ei, starea de mulțime este efemeră. Deci o exigență a timpului care o face utilizabilă eficient în acțiunile distructive și ineficiente în cele constructive care necesită termene lungi. Uneori, încercând să-o păstreze, liderul poate fi tentat să-o culpabilizeze. □

ENDOAREA ȘI MIZERIA REVOLUȚILOR

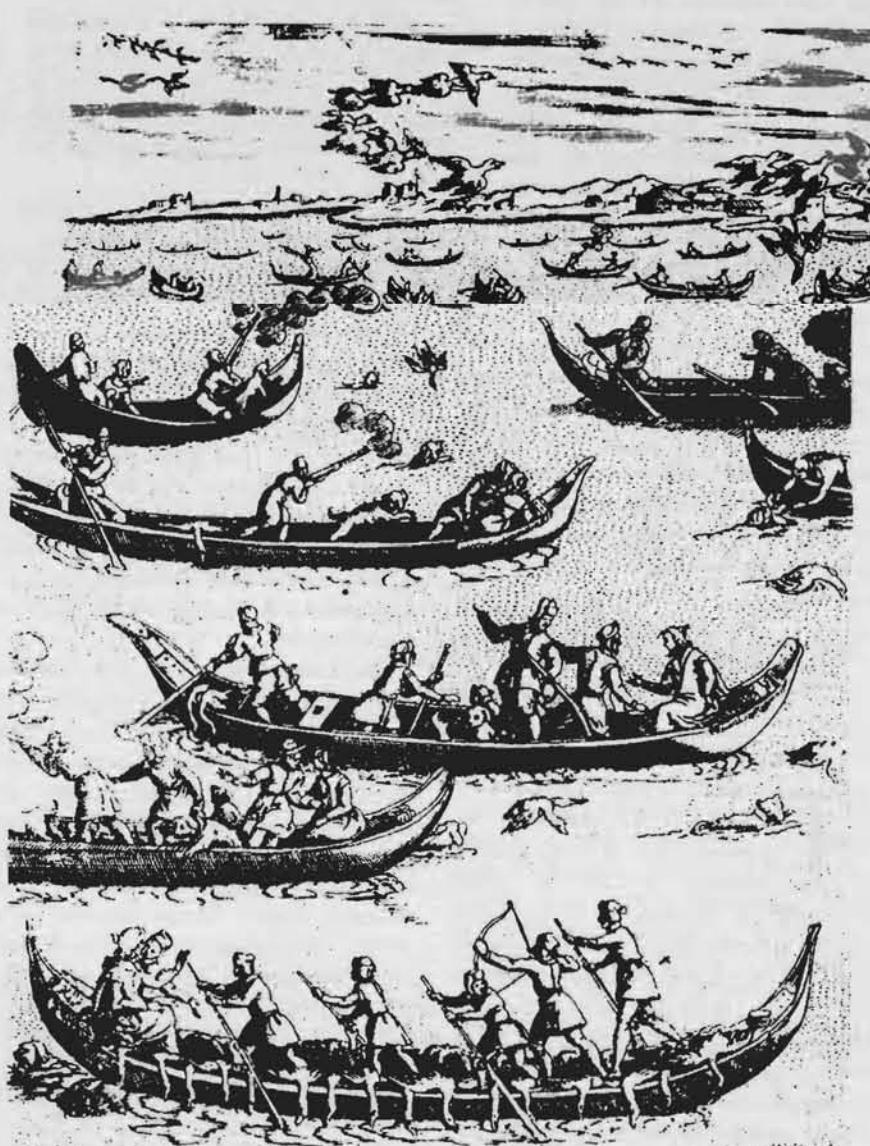
VLADIMIR TISMĂNEANU

Pentru că teza acestei cărți este că nimeni nu a fost cu desăvârsire pur. Peter Solinski, procurorul noii puteri revoluționare (care preferă să se auto-deseneze drept schimbare) provine din același mediu politic ca și adversarul său actual. Tatăl procurorului a servit sub Petkanov ca membru al Biroului Politic înainte de excomunicarea sa pentru deviere intelectualistă. Tânărul Solinski, astăzi, și-a depus carnetul de partid cînd un asemenea gest nu mai antrena primejdii majore, după revenirea la putere a lui Gorbaciov în URSS și slăbirea poziției potențialilor stalinisti din *Europa de Est*. Fără să fi fost disident, el a făcut parte din grupările neoficiale ecologiste, deci poate invoca totuși o anumită distanțare față de sistem. Pe de altă parte, Petkanov îi reamintește public lui Solinski că nici el, actualul Saint Just, nu a fost scutit de tentația corozivă a conformismului, că s-a simțit splendid călătorind oficial în Italia și dedințu-se unor prea puțin austere delicii. Acesta este momentul în care Solinski decide să renunțe la imperativul etic pe care și l-a asumat atunci cînd a acceptat rolul de acuzator împotriva fostului lider. Irritat și dezgustat, el acceptă să utilizeze documente contrafăcute de către noua poliție politică, încercând să-l prezinte pe Petkanov drept complice în pretinsa asasinare a propriei sale fizice. Dincolo de coincidențele simptomatice cu cazul

Liudmili Jivkova, chestiunea metafizică pe care o ridică Barnes este următoarea: în numele cărei legalitate pot fi judecați foștii lideri comuniști? Pe baza propriilor lor legi, pe care au știut să le utilizeze cu imensă presidie, camuflând ilegalitatea sub mormane de pseudo-decrete și regulamente? Or, dacă această strategie este sortită eșecului, pentru că probele vor fi fost de mult distruse, ce rămîne de făcut? Invocarea mistificatoare, precum în cazul lui Ceaușescu, a zeci de mii de morți, uitați instantaneu de noua putere în clipa în care s-a simțit consolidată? Problema lui Barnes este autentică și merită discutată cu seriozitate. Pe de altă parte, cititorul îl vede pe Petkanov ca pe un marxist convins, ceea ce mi se pare una din slăbiciunile vizuinii propuse de Barnes. Probabil că Ceaușescu mai menținea ceva din crezul inițial. Se prea poate ca Honecker să se închipue încă în epoca luptei anti-fasciste a anilor treizeci. Dar nici unul dintre acești dictatori nu mai credea în utopia originală, în visul societății fără clase și al egalității totale. Aici mi se pare că Barnes tinde să romantizeze cumva personaje altminteri de o crasă și cruntă vulgaritate. Cum altfel am putea interpreta aceste rînduri despre drama morală a fostului președinte comunist Petkanov: *Prea puțin îi păsa de ceea ce avea să se întâmple cu viața lui, dar îi păsa în schimb de ce se întimplă cu credința lui. S-a ajuns să se vindă obiecte pornografice în fața mauzoleului Primului*

Conducător. Chiar îl deranjează pe fariseul Jivkov degradarea pseudo-sacralității criptei lui Gheorghe Dimitrov? Or este vorba în realitate de o prelungire a acelei duplicități funeste care îi săcea pe Ceaușescu și pe cei ca el să se credă mandatari ai fericirii naționale? Faptul că în fantasmele lor se imaginau salvatori ai popoarelor pe care le oprimau este o problemă de psihologie personală: trebuiau cumva să-și rationalizeze dominația și atunci se agătau de ficțiunile unei ideologii decrepite. *Am o ghicitoare pentru tine îi spune Patkanov lui Solinski. Ce este mai rău, credinciosul care continuă să credă în profida tuturor evidențelor realității observabile; sau persoana care recunoaște această realitate și totuși continuă să-și proclame credința?* Paradoxul propus de Barnes este fascinant, dar ignoră faptul că machiavelicii despăji ai *Europei de Est* demult nu mai credeau în nimic decât în propria lor putere. Să ne gîndim la generalul Jaruzelski care afirmă în memoriile sale că a descoperit chiar superioritatea capitalismului față de socialism.

Carteau lui Julian Barnes nu oferă răspunsuri ultime. Romancierul evită simplismele desfigurate și relevă curențele inevitabile ale justiției post-comuniste. În fond, acuzațiile aduse lui Petkanov sună deopotrivă fals și ridicol. Nu delapidarea unor sume fie și importante a fost culpa absolută a acestor dictatori, ci instituirea unui climat de suspiciune, teamă și abulie morală. Or, această vină cu greu poate fi formulată juridic. Pe de altă parte, chiar Barnes ne lasă să înțelegem că toate soluțiile juridice în tratarea fostelor elite comuniste au lipsurile lor, dar că cea mai eronată dintre ele este de a nu face nimic, în numele mitului unei absurde culpabilități generale. Pe scurt, avem de-a face cu o carte tulburătoare, chiar stînjenitoare aş spune, despre dificultățile delimitării între cei care au creat sistemul și cei care îl au săpătat. Căci deosebitul despre pseudo-eroi, revoluții esuate, destine nărute, și mai ales despre pe cît de dificila, pe astă de necesara purificare a unor societăți bolnave de minciună și uitare. □

Vladimir TISMĂNEANU, born in Bucharest in 1951 is associate Professor of Government and Politics at the University of Maryland (College Park) and Associate Director of the University Center for the Study of Post-Communist Societies. He is a Senior Fellow of the Foreign Policy Research Institute in Philadelphia, a contributing editor to ORBIS and an honorary editor of the East European Reporter. A frequent contributor to major American and European publications, he is the author of many articles and books including, most recently *Reinventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel* (New York: Free Press, 1992).

SPL

A părătu prestig Knopf roman Barnes intitulată (epos) este cu totul este pentru prima occidental publică de Est, însă s-a întotdeauna această temă să fie punctul de vedere român, sau bulgări famos pentru întemeiat creației și în temperamentelor acest ambicioz voce chestiunea puterii politice în societățile comunitare. Cum remarcă și Michael New Republic, a roman politic situație Arthur Koestler. Zero și infinit — s-a apropiat în ultimii Koestler — preconizează construiește români învinși și învingători situație limită, presecretar general de țară cîndva parte Varșovia și procură nouă putere revanchă ancheta împotriva c

M odelul intriga Petkopolitani săraci, devi sovietice, părinte a treizeci de volume posesor a sute de marii acestor lumi Petkanov, asemănătoră în domiciliu cu pe banca acuzației de fonduri în sâmbătă elvețiene, desigur). În procesul în cauză se ascund cauzul lui Jivkov, dar pot fi cu acela al lui Ceaușescu cînd descrie meditațiile soarta comunismului, procesul lui Ceaușescu dată, fostul secretar general ura viscerală pentru Gorbașev, un servitor al puterilor săptămânală gropar al socialismului semnificative sint abundanță pretinsa recunoaștere fostului dictator, reproducând literatura apologetică de Ceaușescu. Putem să personajul inventat de Bălășoiu să fie unul a micilor tirani din Europa lui Ceaușescu, viclenia ideologică a lui Honecker, trăsături se combină într-o grotescă și tragică lume. Este el gata să se căiască, avem de-a face cu un explozie de fanatism, pe Honecker? Răspunsul asemeni situației pe care îl surprindă Barnes.

ROLUL MITURILOR ÎN REVOLUȚIILE EST-EUROPENE

VLADIMIR PASTI

Absolut toate eșecurile majore pe care le-a suferit activitatea de informații în ultimii 20 sau 40 de ani s-au datorat tendinței analiștilor de a accepta punctul de vedere cel mai evident.

Robert M. Gates, directorul CIA

Interferența miturilor sociale

Miturile sunt rezultatul unui anumit mod de a explica realitatea. Se construiește un mit atunci cînd o realitate inedită sau necunoscută este explicată nu pornind de la analiza ei, ci prin extrapolarea unei explicații familiare, preluată de la o altă realitate. De exemplu, dacă se explică trăsnetul nu pe baza analizei diferenței de potențial electric dintre nor și pămînt, ci utilizînd explicația familiară a arcului care trage la țintă, se obține un mit.

În ceea ce privește revoluțiile din Europa de Est, lucrurile sunt mai complicate, pentru că aici ne întîlnim nu cu una, ci cu mai multe mitologii care interferează. În primul rînd avem de a face cu două mitologii concurente: una a Estului, despre sine însăși și despre societatea capitalistă concurrentă, cealaltă a Vestului, despre sine însăși și despre societatea socialistă. Nu este vorba aici despre ideologii care, la rîndul lor, au fost mai mult sau mai puțin bazate pe mituri și le înglobau, ci despre acele credințe și explicații cotidiene care au pentru oameni puterea de a apăra ca evidente și incontestabile.

Interferența acestor două mitologii a reprezentat însă numai fundalul peste care s-au suprapus, apoi, miturile revoluției și tranzitiei. Învălmășala care a rezultat este atât de incertă, de incoerentă și neficientă în orientarea acțiunii economice și politice practice încît, în prezent, are loc un proces de degradare a celor mai importante dintre miturile care au funcționat în primii ani de după revoluție.

Mitul societății bune

O caracteristică a constituirii acestei noi mitologii o reprezintă faptul că ea se formează pornind de la realitatea fundamentală că, în confruntarea dintre Vest și Est, sistemul occidental este cel care a cîștigat, măsurînd pur și simplu societatea concurrentă constituită în Est. Nu este aici locul să analizăm cauzele care au condus la acest rezultat; constatăm însă rezultatul pentru a înregistra caracteristica principală a mitologiei nou constituite de a trata înregul fenomen în termeni morali, după modelul western-urilor, în care întotdeauna personajele pozitive le înving pe cele negative. Aici, explicația mitică construită este că *societatea bună* învinge *societatea rea*. Mitul inversează realitatea că cel care învinge se autoafirmă ca fiind

The most obvious point of view is usually a myth.

Myths played an essential role in the East European revolutions. They contributed to the legitimacy and orientation of these revolutions.

In politics, after the revolution, myths have offered the theoretical basis for the emerging ideologies, for the political parties' doctrines and propaganda. Around myths, the main political debate in Romania during the two-year-and-a-half transition period has taken place. On the other hand, revolutions also played an important role concerning the social myths of the late 20th century: the mythical character of the revolutions was made visible. Therefore, if we look at Romanian politics after the 1989 December Revolution and we analyse the distribution of power in society, in order to understand what really happened, it is useful for us to be aware of its main myths. Because any modern mythology, beyond its charm and credibility, is of little help for the actual understanding of what happened and what is likely to happen in the future.

bun și o transformă în explicația că, înfîrsc (!), cel care a fost bun a învins, conform schemei mitice generale că *binele* învinge *răul*.

Acest mit al *societății bune* occidentale, construit inițial ca element al confruntării ideologice dintre cele două sisteme, a influențat foarte puternic numai țările Europei de Est, dar și viața politică a Vestului care l-a produs. Căci, vreme îndelungată viața politică a Occidentului a fost construită prin echilibrul dintre dreapta și stînga politică, adică pe un echilibru dintre afirmarea mitului *societății bune* și contestarea lui moderată; acest echilibru s-a dereglat în momentul în care prăbușirea Estului a condus la întărirea acestui mit pînă într-atît încît critica lui a înceat să mai reprezinte o bază doctrinară pentru partidele de tip social-democrat sau socialist din occident. Prinț-un efect de bumerang a fost afectat înregul sistem politic occidental.

Dar, mai ales, mitul a influențat profund viața politică a țărilor foste comuniste, aflate în căutără unui nou model de societate. Acest model era acum, evident și incontestabil, modelul *societății bune* occidentale, iar în definirea și descrierea lui se împleteau atît miturile pe care societatea occidentală le crease despre sine însăși, cît și cele pe care *societățile sociale* le creaseră despre cele occidentale.

Mitologia socialistă a societății bune

a. Mitul perestroikist

Tocmai ca urmare a faptului că în România socialismul s-a prăbușit brusc și total, într-o revoluție și nu în etape intermedie și, în plus, s-a prăbușit mai tîrziu decît în alte țări est-europene, un alt mit a jucat un rol mult mai puțin important în România decît în alte țări foste comuniste. Prin anii '80, sub influența lui Gorbaciov și a ideii de perestroika, în țările socialiste se revigorase mitul *celei de a treia căi* sau a *socialismului cu față umană*, mit care se formase în Europa de est și

fusese destul de popular și în România la sfîrșitul anilor '60, ca urmare a unui proces intens cu două componente: pe de o parte, *destalinizarea* — care pentru România a însemnat și o reducere a dependenței de politica sovietică —, iar, pe de altă parte, o anumită deschidere spre occident ca o condiție a unui proces intensiv de schimbare tehnologică. Ca orice mit referitor la o societate în ansamblu ei, mitul perestroikist descrie o *vîrstă de aur* viitoare; este posibilă o societate care să reunescă egalitarismul și securitatea socială a socialismului cu eficiență economică și libertățile personale ale capitalismului dezvoltat.

Acest mit este cel care a alimentat idelogic și valoric etapele intermediare în Cehoslovacia, Polonia, Germania de est și Bulgaria (și, desigur, cel mai mult în fosta URSS), dar a avut un impact slab asupra României.

Cu toate acestea, un anumit impact a avut! Declarația Program din seara zilei de 22 Decembrie 1989, cea care constata prăbușirea dictaturii și dominației comuniste în România nu era, prin obiectivele pe care le stabilea pentru transformările viitoare, decît o ilustrare a acestui mit. O lună și jumătate mai tîrziu, el era net depășit atît de programele guvernamentale, cît și de programele politice ale tuturor partidelor apărute, inclusiv al Frontului Salvării Naționale — considerat a fi, la aceea vreme, un partid neo-comunist.

Sase săptămâni au fost mai mult decît suficiente pentru ca și în ideologia politică și ideologia cotidiană a cetățeanului obișnuit, mitul *societății bune* occidentale să înlocuiască ca model oricare altul. Problema care se năștea, însă, atît pentru guvernânți, cît și pentru toți actorii politici și sociali o reprezenta definirea acestei *societăți bune*. Pentru aceasta, însă, nimeni, nici măcar consilierii occidentali, nu dispuneau decît de elemente mitologice.

Neputuirea mitului perestroikist în cursul unei revoluții de catifea a avut și o consecință pe termen lung. Unele dintre componentele acestuia tind să apară acum, în forme ușor modificate, ca elemente componente ale miturilor reformei.

b. Mitul societății abundente

În România pre-revoluționară și izolată de occident, despre care singurele informații disponibile provineau, pentru cea mai mare parte a populației, prin intermediul cinematografiei — mai ales americane — și a unor bunuri de consum de contrabandă considerate produse de lux, dar care în occident erau mărfuri comune (cafea, blue-jeans, casetofoane și videocasetofoane etc.), *societatea bună* occidentală era, priorită, o societate a abundenței și a confortului.

În al doilea rînd, era privită ca o societate a drepturilor și libertăților individuale, considerate în mod firesc în România ca independență în raport cu administrația centrală și locală.

Această descriere mitică a societății occidentale interferă cu un alt mit, de origine pașoptistă, dar care a fost preluat și întărit de ideologia comună în general și de cea ceaușistă în special: mitul bogățijilor României, având și el două componente — țara și oamenii. Acest mit descrie România ca o țară excepțională prin bogățările sale naturale și prin posibilitățile economice pe care le oferea, iar români se autoconsiderau (și se mai consideră încă) un popor cu calități excepționale în ceea ce privește cultura, creativitatea, capacitatea de muncă etc.

În sfîrșit, acest mit interferă unul cu altul, rezultat din combinarea mitului statului socialist cu cel al lui *welfare state*, specific Europei occidentale. Conform acestui mit, înregul ansamblu de libertăți, abundențe, valorificări ale bogățijilor și calităților naționale este o responsabilitate a statului, adică a guvernării.

Această mitologie complexă cu privire la noua societate care trebuie construită în România (și de care, pînă atunci, conform altiei explicații mitice, români fuseseră privați mai ales din cauza lui Ceaușescu și ai lui), era egal împărtășită de populație ca și de guvernânți și a avut efectul că, imediat după revoluție a început o adevărată goană după creșterea nivelului de trai, astătă a populației în ansamblu, cît și a diferitelor categorii, fiecare în parte. Rezultatul a fost destul de trist: în numai cîteva luni, România a reușit să cheltuiască pe bunuri de consum cu prețuri subvenționate de stat, pe creșteri de salarii și diferențe sporuite de venituri, pe reduceri ale timpului de muncă și pe bunuri destinate sporirii confortului cotidian sau unor îmbunătățiri absolut necesare în domeniul asistenței sanitare, asistenței sociale etc. nu numai cele aproape două miliarde de dolari pe care Ceaușescu, cu mentalitatea lui de țăran zgîrcit, reușise să le constituie ca rezervă de stat, dar și cea mai mare parte a fondurilor de investiții prevăzută pentru 1990, precum și o sumă importantă sosită sub formă de ajutoare umanitare.

În a doua jumătatea a anului 1990, România, ca urmare a abordării mitice a tranzitiei spre o nouă societate, căuta cu disperare credite financiare și comerciale occidentale — de altfel fără succes — iar guvernânții, începînd să se elibereze de această abordare mitică (și să elibereze și

(continuare în pagina 23)

(urmare din pagina 22)

populația de ca pentru a reduce presiunea asupra bugetului statului) erau mai ales în căutarea unui alt model de societate care urmează să fie construită. Mitul societății abundente nu a fost abandonat. El a fost doar prelucrat, prin cuplarea sa cu mitul reformei.

c. Miturile restaurației

La aceste mituri generale, adoptate de societatea românească drept elemente esențiale ale ideologiei cotidiene, s-au adăugat mituri specifice doar anumitor grupuri din societate, dar cu un impact puternic asupra opiniei publice în general. Două dintre ele merită amintire, pentru că au avut un impact major asupra realității românești post-revoluționare.

Primul dintre acestea afirma că, pentru România, societatea bună este societatea românească interbelică. Mitul, susținut cu precădere de reprezentanții partidelor istorice — urmășii, care au supraviețuit, ai politicienilor perioadei ante-belică — și de susținătorii acestora, a devenit nucleul central al unei ideologii a restaurației acelei perioade (personaje, proprietăți, monarhie etc.). Argumentul este că, pe de o parte, în acea vreme țara era acceptată de puterile europene care apoi nu au mai acceptat România socialistă și că semănă cu ele în multe privințe, de exemplu, în privința sistemului politic, iar, pe de altă parte, că, de vreme ce a fost distrusă de comunism, iar comunismul este o societate rea, atunci cea distrusă de acesta nu poate fi decât o societate bună. Avem de a face cu un mit care plasează vîrsta de aur nu în viitor, ci, ca și Hesiod, în trecut, dar cu consecințe practice ceva mai importante.

Principala consecință o reprezintă faptul că o restaurare a acelei perioade chiar dacă nu poate fi realizată, poate fi măcar încercată. Legea funciară din 1991 este o ilustrare a acestui principiu (e drept, corectat pe alocuri), iar efectul pare a fi distrugător: există șanse serioase de a se relace gospodăria românească autarhică specifică unei țări preindustriale în locul fermelor producătoare de mărfuri agricole, pe care le speră toată lumea.

Cel de al doilea, conține în principal afirmația că economia românească, mai ales industria, este aproape bună, doar că ar trebui gestionată ceva mai intelligent decât pe vremea lui Ceaușescu. Acest mit, promovat în special de intelectualitatea tehnică de fabrică și preluat și de sindicate, a fost multă vreme considerat a fi o dovadă a unei mentalități comuniste sau neocomuniste, dar în momentul în care s-a văzut că este imposibil să înlocuiești industria existentă cu una nouă și dezvoltată peste noapte și că scăderea producției industriale conduce automat la scăderea nivelului de trai, el a devenit și mai popular și tot mai acceptat de către toată lumea, inclusiv lumea afacerilor și cea financiară occidentală. Cu toate acestea, chiar și de către susținătorii săi, el este considerat doar ca o soluție temporară, până în momentul în care devine operațional modelul politic, economic și social furnizat de către occident. Ca și mitul României interbelice și acesta a devenit nucleul unei ideologii politice, cea a ieșirii din criză, alimentând doctrine, programe de guvernare și lozinci ale mai multor partide situate în stînga evantaiului politic românesc. El nu este, la rîndul său, decât mitul unei alte restaurații, de data asta nu a României interbelice, ci a României anilor '60 — '70, perioada în care fluxul de capital occidental a condus la o creștere semnificativă a economiei și a nivelului de trai.

Dincolo de mitologia locală, un proces real de transformare avea nevoie de modele

concrete și aplicabile, iar ele erau așteptate în primul rînd din vest. La apelul continuu care s-a făcut către occident pentru a primi de acolo un asemenea model, occidentul a răspuns furnizînd mituri cu privire la lumea occidentală.

Miturile occidentale despre societatea bună

Prăbușirea sistemului socialist european și necesitatea construirii rapide în țările acestuia a unor societăți de tip occidental a avut asupra intelectualilor și politicienilor din vest un impact ale căruia consecințe încă nu au sfîrșit să se arate. În principiu, toate țările est-europene s-au adresat occidentului cam în acest fel: *Am distrus socialismul și suntem în situația de a putea transforma țările noastre în cele mai fundamentale caracteristici ale lor. Vrem să sim ca voi: spuneti-ne care sunt caracteristicile esențiale ale societăților occidentale și le vom construi în propria noastră țară.* Răspunsul occidental a venit imediat, occidentalii, fie că era vorba de politicieni, de mass-media, de oameni de știință sau de oameni obișnuiți, dînd cam aceeași descriere despre propria lor societate pe care o dădeau și în perioada aprigului război propagandistic-ideologic din anii anteriori. Din păcate, aceste răspunsuri nu erau altceva decât miturile occidentale despre propria societate. În momentul în care trebuiau să descrie mecanismele fundamentale ale societății dezvoltate, caracterul de mit ieșea rapid în evidență: fie nu conținea o asemenea descriere, fie mecanismul descris nu funcționa.

Una dintre caracteristicile acestei descrieri era efortul de a prezenta un model considerat comun întregii lumi occidentale, descrisă, în ansamblu ca un singur tip de societate difuzat în întregul occidentul în variante cu variații istorice neesențiale.

Afirmarea acestei asemănări esențiale a societăților occidentale — un alt mit al occidentului cu privire la sine însuși — nu provine la rîndul ei dintr-o constatare, ci din nevoie de menținere a coeziunii și uniformității reacției față de cei doi mari adversari pe care sistemul politico-

tranzitie din Europa de est, acest model a fost în bună măsură calchiat, pe de o parte, după manualele de școală, în ceea ce privește economia și sistemul politic (iar modelele dialectice cuprinse în acestea descriu un sistem deopotrivă ideal și nefuncțional), iar, pe de altă parte, după sistemul propagandistic care funcționase în raport cu Estul, în ceea ce privește conținutul și direcția schimbărilor esențiale care trebuie să aibă loc în aceste țări. Ca urmare, modelul pe care țările dezvoltate capitaliste l-au promovat în Est a fost alcătuit din două componente: democrația (inclusiv drepturile omului) și economia de piață. Nici una dintre aceste componente nu a fost clar definită vreodată.

a. Mitul democrației și drepturilor omului

De exemplu, pentru România, în 1991, americanii au definit un sistem de criterii ale democratizării sistemului politic în trei puncte: pluripartitism, alegeri libere, televiziune independentă de guvern și rezolvarea problemei dosarelor Securității. Aceste criterii au fost, ulterior, preluate și de celelalte țări occidentale; dacă nu neapărat de guvernele acestora, în orice caz de mass-media și de opinia publică. În România el a provocat destulă confuzie — mai produce și acum — pentru că mitologia politică românească apucase deja să consacre un alt sistem de criterii: pluralism și alegeri libere, elaborarea și adoptarea de către o Adunare Constituantă a unei Constituții și adoptarea ei de populație prin referendum și asigurarea drepturilor cetățenești. Pe de altă parte, era evident că criteriile americane odată aplicate nu rezolvau problemele sistemului politic și, era și mai evident, că criteriile de apreciere ale criteriilor: cum se recunoște alegerile libere de cele *nelibere*, de exemplu, sint aleatorii, și deosebit de slabă de caracterul convenabil al rezultatului alegerilor, decât de o metodologie clară de evaluare a libertății lor. Ca la curse, cînd cineva ar avea dreptul să considere că s-a triat dacă nu a cîștigat calul pe care a pariat el. La aceasta se adaugă diferențele culturale. Pe de altă parte, modelul american în special și cel occidental în general — mă refer la

verifică empiric decât parțial: în Japonia, actualul partid de guvernămînt rezistă de mai multă vreme decât au rezistat partidele comuniste în Europa de est și totuși Japonia este considerată o democrație; în Statele Unite, rata reproducerei Congresului este de peste 95 la sută, ceea ce însă nu pare să tulbere credința americanilor că au un sistem electoral profund democratic, s.a.m.d.

În ceea ce privește drepturile omului, ele au fost aplicate, imediat după revoluție, cu un entuziasm debordant. Modul specific în care au fost percepute drepturile omului asigurare în țările occidentale se datorează, în România același surse care au promovat și mitul societății abundente și, în plus, uneia suplimentare, constînd din impactul unor organizații occidentale guvernamentale sau neguvernamentale, preocupate tocmai de drepturile omului și care, în România, au avut un teren aproape virgin și o influență la care nici nu visaseră vreodată tocmai în țările în care se formaseră. Efectul a fost că, într-o primă abordare, toți cetățenii păreau a avea toate drepturile și nici un fel de obligație. A fost necesar ca anarchia rezultată să devină insuportabilă pentru cetățeanul de rînd, pentru că, început cu început, să se ajungă la o abordare ceva mai rațională pentru unele domenii ale vieții sociale. Pentru altele, în special cele legate de viața politică, acest lucru nu s-a realizat încă.

b. Mitul economiei de piață

Un efect și mai puternic au avut însă miturile occidentale la sistemul economic, la ceea ce este denumit *economie de piață*. Mitul economiei de piață afirmă că economia dezvoltată a țărilor occidentale se bazează pe doi stiluri de căptușii: proprietatea privată și concurența.

Chiar și pentru specialiștii occidentali este greu să mai delimitizeze ce este realitate și ce este simplă încărcătură ideologică în ceea ce privește existența proprietății private și a concurenței ca trăsături definitorii ale societăților dezvoltate. Si asta nu numai pentru că discursul politic este dominat de aceste teme, iar în sistemul de valori acestea două sunt considerate a fi dominante. În bună măsură, problema semnificației și conținutului esențial al celor două realități: proprietatea privată și piață (concurența nu este decât un aspect al pieței) nu se pune pentru societatea occidentală, pentru că nu se pune problema schimbării lor. Nu ne deranjează că nu știm ce este și cum funcționează forța gravitațională pentru că putem să-i calculăm efectele. Tot astfel, pe economiștii occidentali nu-i interesează ce este și cum funcționează piața cătă vreme, o dată ce există, ei îi pot calcula funcționarea.

Mitul economiei de piață constă tocmai în a crede că o asemenea economie funcționează ca urmare și prin intermediul proprietății private și a concurenței, iar dezvoltarea — și în urma ei bunăstarea — este o consecință a funcționării. Acest mit, important în est, a fundamentat miturile reformei. □

(Continuare în numărul 5)

economic occidental a trebuit să-i înfrunte în perioada post-belică: sistemul socialist în est și lumea a treia, nedezvoltată, în sud.

Deoarece trăiesc într-o lume care să constituie de la sine, occidentalii nu au nevoie să-i cunoască trăsăturile și mecanismele fundamentale: ele funcționează automat, iar regulile funcționării lor sunt modele culturale a căror legitimare se face după mecanisme care nu au nici o legătură cu funcționalitatea lor reală. Cînd a fost vorba să furnizeze un model pentru societățile în

modelul pentru România — ignoră în bună măsură o serie lungă de componente absolut indispensabile oricărui sistem politic, de la raporturile dintre administrația centrală și cea locală, pînă la necesitatea respectării Constituției. Concluzia este că occidentalii sunt atât de obișnuiți să-și considere propriul sistem politic ca fiind democratic, încît le este dificil să spună, în cele din urmă, în ce constă și cum anume este respectată această democrație. Explicația mitică oferită este cea a schimbării, prin alegeri, a celor aflați la guvernare, dar aceasta nu se

Vladimir PASTI, graduated in sociology, 1978, scientific researcher from 1985 to 1990 at the Research Centre on Youth. Since 1990 has been working as an adviser for the Prime Minister and the President of Romania. He is now Director of the Directorate for social reform, within the Council for Strategy, Coordination and Economic Reform.

CE A UITAT INTELIGENTSIA

Dialog Jakub Karpinski — Stelian Tănase

S.T.: Ce credeți despre evoluția foștilor dizidenți în perioada post-comunistă?

J.K.: Să începem cu cîteva cuvinte despre rolul intelectualului sub reginul comunist. După cum știe toată lumea, intelecualii s-au purtat într-un mod destul de neplăcut, uneori au slujit regimului comunist. Prin intelectuali, partidul și-a organizat propaganda și — ca să folosim o expresie leninistă — intelectualii au servit drept „curea de transmisie“ pentru ordinele și dorințele partidului. Intelectualii au avut multe ocazii să se rupă de regim, în cîteva țări.

Istoria participării intelectualilor la activitățile regimului comunist a fost diferită. În Polonia intelectualii au simțit deziluzia mult mai puternic. În 1956, 1968, mulți dintre ei s-au rupt de partid și l-au părăsit. Bineînțeles, au fost intelectuali care nu au apartinut niciodată unui partid sau organizație, și care îndeplineau rolul intelectualului independent. În măsura în care intelectualii serveau regimul, ei nu erau intelectuali în adevăratul sens al cuvântului. Mai tîrziu, intelectualii s-au implicat în mișcarea de opozitie, poate mai puțin în România, deoarece, după cîte știu, mișcarea a fost mai puțin organizată decît în Polonia, Ungaria sau Cehoslovacia din cauza poliției politice. În alte țări, politica a decis că este puțin profitabil să-i arestezi pe toții și mișcările de contestație s-au dezvoltat. De asemenea, aş vrea să subliniez că în Polonia a fost importantă mișcarea de masă a muncitorilor, cît și rezistența țăranilor împotriva colectivizării. Trebuie accentuat că agricultura poloneză nu a fost colectivizată, insule de libertate au existat tot timpul sub forma agriculturii private, sub forma bisericilor independente și sub forma rezistenței muncitorilor, care erau gata să facă grevă dacă era necesar. La rîndul lor, intelectualii s-au implicat în activitatea de opozitie. Vizita Papei în Polonia, în 1979, a jucat un rol deosebit deoarece oricine putea vedea mase uriașe de oameni. Acestea au realizat cît de mulți sînt și efectul s-a văzut după aceea în anii '80. Solidaritatea a început să activeze...

**S.T.: Cum ați descrie rolul dizen-
denților, al intelectualilor din opo-
ziție, înainte de 1989 și rolul lor de
după căderea comunismului? Obser-
văm declinul organizatiilor constituite**

în jurul lor. Ce credeți despre acest declin?

J.K.: În Polonia s-a făcut o greșală cu acest tip de partid *intellectual*. Intelectualii au vrut să-i reprezinte pe toți. Un fel de organizație nouă de masă, care ar reprezenta toate interesele. Era ceva normal în această politică atunci cînd exista un singur inamic — comuniștii. Atunci cînd lupți contra unui inamic comun este normal să ai un scop comun și să activezi într-o singură organizație. Dar, chiar în timpul existenței legale a *Solidarității* în '80 — '81, în timpul legii marșiale erau oameni în interiorul *Solidarității* care susțineau diferențierea politică. Unii intelectuali au fost împotriva diferențierii politice în cadrul *Solidarității*. Cred că aceasta a fost o greșală. Pluralismul este bun întotdeauna, chiar dacă interesele sunt diferențiate, dacă anumite tradiții, anumite valori, sunt diferențiate, este bine să le lași să existe, să se exprime să-și formeze propriile lor organizații sau suborganizații chiar în cadrul unei mișcări mai mari. În *Solidaritatea* s-au depus mari eforturi de a reduce la tăcere acele persone care doveau să-și propună acțiuni și atunci, a apărut un fel de interdicție leninistă asupra fracțiunilor.

S.T.: Era posibil de păstrat
*Solidaritatea anilor '80 în aceste
condiții diferite?*

J.K.: Imposibil. Acum Solidaritatea există ca un sindicat obișnuit. Există și alte sindicate, Solidaritatea nu are o putere monopolistă, iar intelectualii s-au îndepărtați de Solidaritatea. Au încercat și ei o organizație monopolistă care nu a reușit. Acest partid monopolist s-a divizat. Cred că este bine că s-a divizat. Unii spun că nu este bine, eu aş zice că este. În condițiile post-totalitare din Italia și Germania de după război, oamenii încercau să permită existența a cît mai multe partide cu puțință. În Germania era condiția de 5% care nu permitea unor partide mai slabe să existe. În Italia și în Spania legea electorală permite tuturor, oricără de mici ar fi partidul, să intre în Parlament. Eu cred că este bine pentru perioada imediat post-totalitară, cînd diferențierea politică a societății nu este clară, ca toată lumea să aibă dreptul de a fi reprezentată și să amînăm organizarea definitivă a forțelor politice.

S.T.: Poate un partid de intelectuali să încerce cîstigarea puterii?

J.K.: Eu cred că principiul potrivit căruia intelectualii ar trebui să organizeze un partid, și că toți intelectualii să fie în același partid nu mai este, din fericire, de actualitate. Intelectualii sunt răspândiți în multe partide, și este foarte bine aşa. În Polonia, acum, nu mai există un asemenea partid. Sunt situații în care unii consideră că numai ei sunt intelectuali și dacă mai sunt astfel de oameni și în alte partide.

S.T.: Ce credeți despre clivajul dintre intelectuali și politicieni?

J.K.: Sînt roluri diferite. În rolul unui politician trebuie în primul rînd să-i convingi pe alții. În rolul unui intelectual, trebuie să analizezi, să gîndești, să cîntărești argumentele pro și contra și nu trebuie să fi grăbit în deciziile pe care le ieși, nu trebuie să decizi, ci doar să analizezi. Asta este foarte necesar pentru toată societatea. Critica este foarte necesară. Este bine să existe persoane care să analizeze acțiunile din mai multe puncte de vedere. Apoi există o diferență între vocabularul unui intelectual și al unui politician.

S.T.: Cum vedeți evoluția sistemului politic, al sistemului de partide în Europa de Est după căderea comunismului?

J.K.: Comuniștii erau singurii care aveau la dispoziție o rețea de relații. Alții nu au avut aşa ceva, și în special în țări ca România, Bulgaria, Albania, țări în care societatea civilă era mai puțin dezvoltată. În aceste țări avantajele comuniști erau/sînt enorme, și ei profită de aceasta acum. Vedem că în Lituania, în Bulgaria, în Albania ei sunt destul de puternici, țările sunt împărțite cam jumătate-jumătate, și au început să fie activi pe tărîm economic. Comuniștii au schimbat puterea politică cu puterea economică. Ei au avut acces la instituții, la relații care i-au servit cu folos, astfel încît ceilalți sunt dezavantajați. Este foarte dificil să refacem economia în afara acestui cerc de relații și astfel este dificil de organizat o mișcare politică. Dacă ai controlul unei economii îți este mai ușor să publici un ziar, de exemplu, iar controlul mass-media este important din punct de vedere politic.

S.T.: Ce credeți despre autoritatea liderilor? Într-o societate fragilă este periculos să ai pe cineva cu charismă

J.K.: Cred că asistăm la ascemenea pericole în cîteva țări post comuniste. În Polonia am avut întîi persoana și apoi instituția clădită în jurul acesteia. Desigur că nu este ordinea corectă, este mai bine să ai instituția întîi. Ce avem noi acum în Polonia este o personalitate foarte puternică, mă refer la Lech Walesa, care este un președinte foarte activ și capabil, dar instituțiile sunt slabe: Parlamentul este slab, Sistemul juridic este slab, deoarece mulți judecători sunt aceiași din timpul comunis-

tori sunt același ca în timpul comunismului. De asemenea, mișcările au fost personalizate, totul s-a clădit în jurul unor oameni. Aceasta era și cauza unor controverse puternice din timpul mișcării disidente în cadrul *Solidarității*. Tendințele, să zicem, dictatoriale ale lui Walesa erau vizibile de atunci și unii intelectuali l-au sprijinit în această tendință. Erau instituții democratice în cadrul *Solidarității*, dar au fost neglijate. Ce a prevăzut a fost persoana, ceea ce nu a făcut bine. Pericolul constă în neglijarea legalitățea. Oamenii ar trebui să fie mai interesați de structura instituțiilor și în crearea unor tradiții constitutionale.

S.T.: Democrația este greu de realizat. E posibil să ai structuri bune, legi bune, proceduri precise în cadrul partidului sau al sindicatului etc, dar să fie cum spuneți dvs, neglijate, înlăturate, iar politica să se concentreze în jurul unor „personalități”. În România există această situație: partidul este confundat cu persoana. Avem o imagine dublă: liderul și partidul, și cred că aceasta oprește dezvoltarea partidelor.

J.K.: În anumite țări est-europene nu mai este cazul, acest lucru s-a terminat. În Ungaria, Polonia și Cehia au apărut acum partide cu mulți lideri și această identificare nu mai are loc. Viața politică trebuie să fie mai puțin personalizată.

S.T.: Poate din cauză că noi avem o societate civilă fragilă, ne este mai greu, avem nevoie de mai mult timp.

J.K.: Mass-media stimulează personalizarea pentru că este ușor de arătat o persoană, dar dificil de arătat un factor complex.

J.K.: Este mai ușor să fi la putere sau disident?

S.T.: Credeți că este posibilă reunificarea Europei?

J.K.: Cred că ar fi un proces foarte lung deoarece toate aceste țări sunt departe de standardele europene, cum ar fi, în primul rînd, o rată foarte mică a inflației. În toate țările post -comuniste, cu excepția Germaniei, există o inflație foarte ridicată. Sunt și alte probleme economice de rezolvat.

Aceste țări se apropie de structura

Aceste juri se aproape de structura socială a țărilor vestice, în care o mare parte a populației lucrează în sfera intermediară, a serviciilor. Comunismul a lăsat această sferă intermediară foarte slabă. Foarte multă lume era angajată, de fapt fictiv, în domeniul productiv. Astfel încât aveam mulți muncitori, lucrători manuali care aproape nu mai există în vest. Acum imigranții fac munca manuală în țările occidentale. Este o nouă structură de angajați, ai unor întreprinderi intermediare de grade diferite, ce oferă servicii. Noi ne apropiem de aceasta, dar există multe

(continuare în pag. 25)

(urmare din pag. 24)

dificultăți, deoarece persistă vechile structuri care nu mai servesc nici un scop întrucât fabricile sunt ineficiente, iar produsele lor sub standardele internaționale. Producția agricolă, și ea, este ineficientă. Acești oameni sunt într-o situație tragică, și este posibil să existe tulburări sociale, datorită lipsei de perspectivă. Ei sunt clienții unor mișcări post-comuniste naționalist-extremiste, sunt oameni care nu văd șanse în noua structură socială, deoarece nu au calificarea necesară pentru a fi altceva decât muncitor.

S.T.: E posibilă tranziția de la comunism la capitalism fără crize sociale?

J.K.: În unele țări, da. În Polonia, Cehia, Ungaria sunt situații mai clare din cauza gradului diferit de dezvoltare, a sistemului comunist mai puțin opresiv. Natura comunismului este și ea importantă. Sunt și mulți factori de natură istorică, dar asta nu înseamnă că situația Poloniei este ușoară! Nu, dar poate ceva mai ușoară, decât să zicem, în Bulgaria.

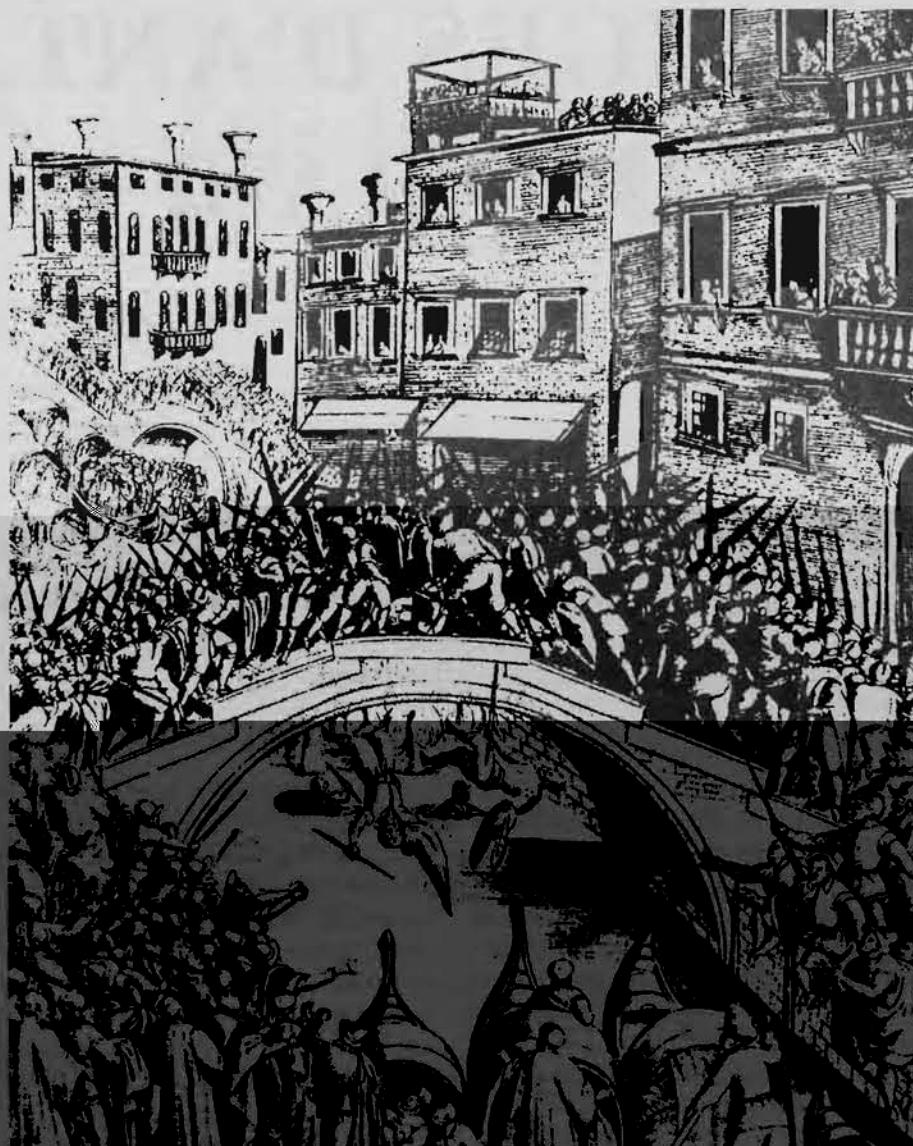
S.T.: Cum vedeti rolul Rusiei în viitor?

J.K.: Rusia nu-și poate înceta existența, e o putere nucleară, este și a fost o țară militaristă importantă, și va fi întotdeauna tentată de a-și recăștiga poziția imperialistă. Toate fostele republici sovietice sunt în pericol. Trebuie avut în vedere că au existat legături între comuniști și serviciile de securitate din cîteva țări din blocul sovietic. Aș spune că există un pericol real din partea Rusiei. Rusia va încerca să își întărească poziția prin tuneluri interne în țările din festa ei sfără de influență. Ei s-au retras pentru moment și este deci o situație favorabilă pentru cîteva țări din zonă, o situație ce se înțelegește odată la trei sute de ani: Rusia s-a retras în frontierele ei de acum aproximativ trei sute de ani, Ucraina și Bielorussia sunt independente. Depinde de voiajă politică din țările recent eliberate. Ar trebui convenit niște înțelegeri în domeniul apărării pentru a preveni renașterea unei Rusii cu tendințe imperiale.

S.T.: E posibilă o renastere a comunismului?

J.K.: Nu prea cred că există forțe comuniști, dar sub forma unor rețele de influență. Rețele de oameni care sunt apropiati între ei. Acum au în special o putere economică, dar și politică. Nu par a dori să readucă ideologia comunismului. Preferă acum să fie naționaliști și să flotorească mai curind drapelul național decât drapelul roșu.

S.T.: În anii '60, după căderea imperiilor francez, britanic, multe

țări au dobîndit independența, ele au încercat să impună constituții liberale, democratice, dar nu au reușit să creeze democrații consistentă. Mi-e teamă pentru țara mea, nu că va reda în comunism, e puțin probabil. Mi-e teamă că va deveni o țară cu democrație slabă. E posibil să nu fim pe drumul unei democrații adevarăte? Ce părere aveți?

J.K.: Sunt eu totul de acord că această posibilitate există. Chiar în țările

dezvoltate ca Polonia, cu care sunt mai familiarizat. Am fost critic cu privire la *inteligentsia*, dar trebuie spus că foarte multe dinind de atitudinea critică a *inteligentsiei*, de clarizația intelacntualilor și de abilitatea lor de a nu se lăsa înselați de personalități charismatice, de a fi conștienți de greșelile comise înainte, cind opoziția era antipluralistă, cind încerca să excludă pe unii pentru că aveau alte opinii. Ce este important în aceste țări este înțelegerea

LEXICON

Intelectualitate

Categorie socială ale cărei activități și/sau preocupări sunt de natură spirituală și care se află deci într-un raport de determinare biunivocă cu nivelul istoric al cunoașterii. Revoluția tehnico-scientifică contribuie la expansiunea obiectivă a acestei categorii.

Comparativ, primul său atribut este diversitatea (ca bază socială de selecție, domenii de activitate sau orientări politice). De asemenea rapiditatea reacției și a evoluției precum și sensibilitatea sporită la problema drepturilor și libertăților din cărora existența tinde să facă prima condiție a dezvoltării ei. Îndeplinește, social, un număr uriaș de funcții: nucleu constitutiv al unor structuri grupale cărora le asigură identitatea, conștiința grupală etc.; demisificarea și evaluarea critică (efectuată din perspectiva libertății și competenței); vizează decalajul dintre valorile recunoscute ca fundamentale și realizarea lor sociale) etc. Intelectualitatea este polivalentă și contradictorie în manifestări, tinde să conserve în societățile stabile și să devină agent de schimbare în societate în criză după cum în perioade tulburi li furnizează

majorități tăcute, japii îspășitorii (vezi cazul Socrate), suferind socul valurilor de antiintelectualism (care este, poate, o măsură negativă a rolului ei). Profesia este un criteriu puțin semnificativ pentru intelectualitate ca ansamblu, semnificativ fiind faptul că în poziție și, atunci cind se angajează politic, o face cu asumarea riscurilor.

Vechea idee după care intelectualitatea este prin natură împotriva puterii trebuie înțeleasă în sensul că î se refuză unei societăți care nu acceptă transparența și adevărul deși le afirmă responsabilitatea superioară, ca rezultat al unei culturi asumate, este poate esența ultimă a manifestării intelectuale și, în raport cu aceasta, profesia constituie doar platformă socială, punctul de sprijin necesar exprimării sociale. Un deziderat îl apare ca major să se afle în raport activ cu decizia. Dispunând de o competență superioară, intelectualitatea are în mod natural tendința să transforme această calitate în criteriu de apreciere a deciziei. Probleme actuale: locul și modalitățile de inserție în corpul social, statul, rolul etc. Un pericol (în statul totalitar): ruptura de realitate, distanțarea de corpul social pe care trebuie să-l infuzeze.

necesității pluralismului. Nevoia de pluralism, *inteligentsia* a căm uitat-o, cind încearcă să facă organizații din care vrea să excludă pe cei ce nu împărtășesc opinia dominantă. Există o tendință de a considera acești oameni aducători de necazuri și a-i condamna la non-existență politică. Clădirea unui sistem pluralist real este singura cale viabilă. Multe depind și de viața economică, în special în legătură cu structura socială, de posibilitățile societății de a absorbi toți acești oameni condamnați să-și piardă locurile din societate, locurile de muncă, mai ales foștii muncitori și țărani.

În acest sens, aș spune că este dificil de adoptat vreuna din soluțiile apuse, deoarece nu a existat nici o țară care să meargă de la comunism la capitalism. Nimeni nu s-a mai confruntat cu acest fel de probleme pînă în 1989. □

A consensat,
Dan Petrescu

Jakub KARPINSKI
was born in Warsaw, in 1940. He studied philosophy and sociology at the Warsaw University (1958 — 1964). From 1964 to 1968 he taught the methodology of social sciences at the Warsaw University. He was arrested in 1968 involvement in student demonstrations. Between 1971 and 1974 he was assistant editor of *The Polish Sociological Bulletin*, he contributed among the contributors to underground Polish literary periodical: *Zapis* and *Glos*. In 1976, he published *Wprowadzenie do metodologii nauk społecznych* (Introduction in the Methodology of Social Sciences). His Ph. D. thesis was focused on causality in social sciences and was put forward in 1978.

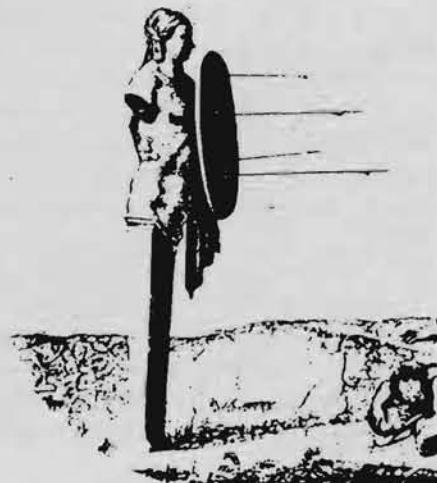
In the '70s and the '80s Jakub Karpinski publishes a series of books outside Poland under the pen-name Marek Tarniewski. He taught sociology at the State University of New York and at the Paris VIII and Paris X Universities. He was involved in the activities aiming to support the Solidarity movement.

Two of the prominent works by professor Karpinski are the dictionary of political concepts related to communist Poland and the chronological history of post-war Poland.

LES NEIGES D'ANTAN, TOVARĂȘI ?

LAVINIA STAN

Why was totalitarianism accepted and even adulated by Western intellectuals? Why did they continue on and on to support the systems in Eastern Europe, while millions of people experienced sufferings and daily tortures? How can one explain the intellectual fascination of totalitarianism? This article intends to provide an answer to all these highly argued questions, the more so as the collapse of communism meant by no means the total decline of left wing tendencies or even of communist ones. In Eastern Europe, the fight for democracy is not over yet, to the contrary, it is in full swing, while its final result is still uncertain.

De ce totalitarismul a fost acceptat și chiar adulat de intelectualii Vestului? De ce, chiar văzind diferențele tot mai mari dintre cele două sisteme, astăzi referitor la drepturile omului cît și la nivelele de viață total diferite, încă erau trecute cu vederea atrocitățile socialismului în virtutea unor promisiuni niciodată ținute?

În parte, datorită pierderii încrederii în democrația liberală și în economia de piață. Să nu uităm că, spre deosebire de concepțiile împărășite acum de toți, victoria categorică a sistemului capitalist și a democrației a fost mult timp privită de intelectualii occidentali ca fiind foarte improbabilă. De fapt, în anii patruzeci, capitalismul și democrația nu erau considerate a fi compatibile și interdependente. Din contra, se credea că sistemul capitalist distrugea egalitatea și spiritul de solidaritate indispensabile democrației care necesita *candoare* (după expresia lui Owen Harris) și dreptatea socială — acestea fiind total opuse sistemului de recompense capitalist. Orwell putea scrie, în prefața la *Ferma animalelor*, *trebuie să ne amintim că*

împrumutat o anumită actualitate vechilor teorii marxiste cu privire la inevitabilitatea catastrofei în care capitalismul, condamnat de Istorie (aceeași Istorie care impunea trecerea la socialism și, în cele din urmă, la comunismul victorios), se va prăbuși. Dar nu un marxist a fost cel care a dat o interpretare teoretică somajului semipermanent, ci John Maynard Keynes, care nu a citit niciodată prea atent *Das Kapital* și nici nu considera distincția dintre valoare și preț ca fiind semnificativă. În *Teoria generală a utilizării măinii de lucru, a dobânzii și a banilor* s-a referit la școală pesimistă, curent de gândire la care chiar el a aderat, care prezicea paralizia sau, în cel mai bun caz, declinul capitalismului.

Cuvântarea lui Hrușciov la Congresul al XX-lea al Partidului, în care se demasca cultul personalității și crimele comise în era stalinistă nu a realizat decât o schimbare de optică — socialismul real nu mai era cel bolșevic. Jean-Paul Sartre se dezicea de socialismul în varianta lui sovietică, eșuată în birocrație, corupție, nu de *adevărul socialist*, încă neîntrerupt în nici o țară. **Messia** nu venise încă, iar

și moștenitorii lui Stalin au recunoscut în mod public că de ani de zile mințeau de frică, că legalitatea socialistă fusese încălcată, că au fost comise crime monstruoase în numele unui „mai bine” impus dorinței poporului, că mii de nevinovați, chiar membri de partid, fuseseră împușcați sau trimiși în lagărele de concentrare; și, în ciuda condamnării intervenției ruse din Ungaria, Sartre a continuat să se declare marxist și prosovietic (dacă înțelegem prin aceasta nu aprobaerea fiecărui act al Uniunii Sovietice, ci recunoașterea în principiu a aşa-numitului lagăr sovietic ca întrupare a adevărului timpului nostru).

Întorcându-ne la Orwell, acesta nu ezita să spună, într-o prezentare a *Drumului servității*, că Hayek nu vede sau nu vrea să admită că o întoarcere la concurența liberă înseamnă pentru marea masă a populației o tiranie poate mai aspiră decât cea a statului — pentru că este mai irresponsabilă. Într-adevăr, Orwell susține că, dacă ar fi să aleagă între America și Rusia, ar alege-o fără îndoială pe prima, dar aceasta sub forma alegerii răului cel mai mic, căutând mereu „o a treia forță” care l-ar fi scutit de o opțiune astăzi de dezagreabilită.

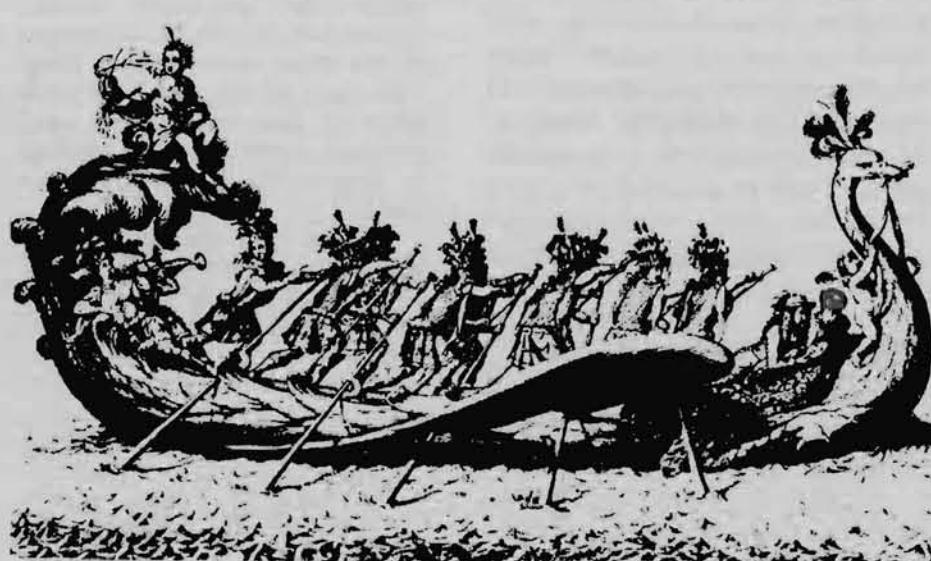
Prospereitatea pe care au cunoscut-o țările capitaliste după cel de-al doilea război mondial nu a salvat capitalismul de criticile intelectualilor occidentali care au continuat să elaboreze noi definiții ale pauperității, mai subtile, și să acuze **Occidentul** că își baza prosperitatea pe exploatarea țărilor lumii a treia, acum definită mai mult prin termenii dezavantajoși pentru acestea ai schimburilor, diferența dintre prețurile materiilor prime și cele ale produselor industriale finite (neocolonialism). Capitalismul nu mai era privit prin prisma nivelelor ridicate de viață din țările Europei de Vest sau ale Americii, ci a subdezvoltării lumii a treia.

Partial, totalitarismul a fost acceptat și deoarece comunismul a reușit să îi convingă pe oameni de caracterul său inevitabil, iminent. Iar acest lucru este în legătură cu prestigiul enorm dobândit de știință și tehnologie la începutul secolului nostru. A apărut astfel credința în posibilitatea existenței unei societăți cu o funcționare impeccabilă, eficace, complet rațională, rezultat al aplicării tehniciilor științifice. Adică a ceea ce Michael Oakeshott descria ca fiind „asimilarea politiciei ingerieriei... ceea ce am putea

numi mitul unei politici raționaliste”. O asemenea societate este descrisă de Aldous Huxley în *Brave New World*, ca fiind bazată pe un sistem științific de caste ale căror membri, de la categorile cele mai înalte, intelectualii, la cele mai joase, muncitorii manuali, sunt învățați în mod științific să își accepte destinul social. Știința și timpul puteau fi folosite într-un efort conjugat pentru modelarea omului pînă la obținerea *formei* dorite și astfel următorul pas era acceptarea posibilității *omului nou*, socialist, visat de Stalin, Ceaușescu și alții, omul adaptat pe deplin socialismului, obedient, rupt de trecutul burghez reațional, o piesă a marelui angrenaj totalitarist aflată la dispoziția conducerii, assimilind perfect *linia* partidului și total lipsit de păreri și poziții personale și care putea fi sacrificat în numele legii Istoriei și a necesității dialectice. (Nu avem decât să ne amintim de saluturile — nu mortale — intelectuale la care se pretau corifeii regimului ceaușist nu pentru a ne convinge, ci pentru a justifica științific raționalizarea alimentelor. Regimul alimentar științific contribuia și el, într-o măsură, la „formarea omului nou”.)

Și totuși, intelectualii occidentali au evitat să adere la Partidul pe care îl venerau (bineînțeles, nu toți intelectualii din Occident venerau **Partidul Comunist** și nu toți au evitat aderarea la acesta). I-ar fi costat libertatea literară, dacă nu chiar libertatea de gândire. Nu ar fi putut pune în discuție doctrina oficială și ar fi fost reduși la tacere sau obligați să se auto-contrazică.

Dar colapsul comunismului european nu a însemnat nici pe departe stingerea simpatiilor de stînga și chiar putem spune că bătălia comunismului nu este încheiată încă (înțindându-ne la procesul **Partidului Comunist** care are loc în aceste zile în Rusia) și sănătatea mulții cei care, în Vest ca și aici, comparind situația de dinainte de 1989 cu cea actuală, se întrebă: *ou sont les neiges d'antan, tovarăși?*

Anglia nu este pe deplin democratică. Este o țară capitalistă, cu mari privilegii acordate unor clase... Putem spune că în anii '40 capitalismul și-a pierdut legitimitatea în ochii majorității intelectualilor occidentali care continuau să credă, chiar după declanșarea celui de-al doilea război mondial, că sistemul capitalist nu avea nici un viitor, că se află în faza finală a crizei și că deci zilele îi erau numărate. În anii '30 recesiunea a

Revoluția din Octombrie fusese doar o alarmă falsă! Chiar dacă precizarea lui Trotsky devenise realitate (Partidul luase locul clasei, Comitetul Central pe cel al Partidului și, în sfîrșit, Secretarul General pe cel al Comitetului Central) și astfel un singur om devenise incarnarea Istoriei, iar clasa nu își putea exprima, de atunci încolo, libertatea decât supunându-se în mod pasiv conducătorului atotputernic; chiar dacă liderii de partid, foști camarazi

Lavinia STAN — graduated in 1988 from the Academy of Economic Studies in Bucharest. Currently she is working in a doctoral program at the University of British Columbia, Vancouver, Canada.

O PAGINĂ DE ISTORIE LIBERALĂ

AURELIAN CRĂIUȚU

La începutul anilor '70 are loc în Occident o spectaculoasă revenire a liberalismului, pe fondul declinului tot mai vizibil al doctrinei Statului-Providență și a teoriei keynesiste în jurul cărora există un relativ consens timp de aproape trei decenii. Voi încerca să arăt pe scurt în continuare care au fost cîteva dintre cauzele și etapele acestui fenomen a cărui cunoaștere nu ar putea fi decit profitabilă astăzi atît pentru cei care se vor a fi avocații liberalismului la acest zviciu mat sfîrșit de secol, cît și pentru oponenții lor politici sau intelectuali.

Trei aspecte majore pot fi subliniate, în primul rînd, în legătură cu revigorarea interesului pentru doctrina liberală la începutul deceniului opt. Este vorba despre dispariția consensului în jurul interventionismului statului, deschiderea unui adevărat proces politicilor (excesiv) interventioniste și exaltarea progresivă a virtușilor pieței ca factor reglator al spațiului economic și social.

Din acest punct de vedere, criza Statului-Providență este punctul de plecare al majorității reflecțiilor de inspirație liberală din această perioadă. Mai multe fenomene au contribuit în timp la acutizarea ei, dar dintre acestea patru mai cu seamă se cer și relevante în contextul de față. Am în vedere aici, în primul rînd, diferența din ce în ce mai mare dintre ritmul susținut al sporirii (nivelul înalt al cheltuielilor publice ale statului și incetinirea ritmului de creștere economică, decalaj care pune sub semnul întrebării una dintre ideile fondatoare ale doctrinei Statului-Providență, și anume capacitatea sa de a asigura o creștere regulată și armonioasă a economiei. În al doilea rînd, am în vedere efortul tot mai mare pe care trebuie să-l facă statul precum și prejul din ce în ce mai ridicat pe care el trebuie să-l plătească pentru a finanța nivelul înalt al cheltuielilor publice (mai cu seamă al celor alocate protecției sociale), care ocupă la sfîrșitul anilor '60 un procent extrem de mare (între 30% și 45%) din produsul intern brut al unor state occidentale. În al treilea rînd, am putea evidenția o schimbare la nivelul exigențelor individuale, care tind acum să acorde o importanță tot mai mică egalizării condițiilor de viață, obiectiv priorității pînă atunci și să se îndrepte progresiv către alte valori individualiste. În sfîrșit, în al patrulea rînd, se cuvine să evidențiemă denaturarea progresivă a principiului redistributiv, care își pierde treptat locul central pe care-l ocupă în doctrina Statului-Providență tocmai datorită apariției unor efecte-pervers cum ar fi corporatizarea țesutului social și blocarea eficienței economice.

Ce a făcut însă posibilă dispariția consensului interventionist și cum se poate explica faptul că egalizarea condițiilor de viață începe acum (începutul deceniului opt!) să nu mai fie resimțită ca un obiectiv priorității? Dintre multiplele cauze care ar putea explica aceste fenomene aș vrea să mă opresc în continuare cu precădere la evoluția ideilor politice în această perioadă, întrucât, vectorul intelectual a fost, într-un fel, punctea de legătură dintre

The author attempts to reveal some of the causes that — at the beginning of the '70s — induced in Western Europe a resurrection of the interest in the liberal doctrine that paralleled the declining "Providential State" doctrine and Keynes' theory.

The paper points out the major role played by certain intellectual circles in doing away with the concept of "interventionist consensus", in putting on "trial" excessively interventionist State policies (both economic and social), and, last, but not least, in praising the virtues of the market as a regulating factor of the economic and social zones.

Thus, the evolution of political ideas explains the connection in time between the crisis of the "Providence State" and the resurrection of liberalism in the early '80s. In terms of the actual influence of these intellectual circles and schools of thought, the most significant element is the North-American scenario dominated by four influential groups: (1) the monetarist school grouped around Milton FRIEDMAN; (2) the "Public Choice", school, the most prominent figures of which are the now classics: James BUCHANAN and Gordon TULLOCK; (3) the neo-conservative current (T. LOWI, R. NISBET) the background of which was illustrated by the outstanding personality of Leo STRAUSS; and (4) the libertarian current (David FRIEDMAN and Murray ROTHBARD). The "conservative revolution" of the '80s was made possible by the ideas disseminated by these schools of thought that have shortly come to dominate American political circles as well official social and economic policies. Things were different as far as Continental Europe was concerned. Here (and the example of France is quite relevant in that respect) the evolution was much slower and strenuous.

criza Statului-Providență și resurrecția ideilor liberale (două fenomene distincte, chiar dacă legate între ele). Este important de subliniat faptul că declinul doctrinei Statului-Providență nu a produs automat revigorarea interesului pentru doctrina liberală. Aceasta a fost posibilă mai ales datorită activității unor cercuri intelectuale occidentale, care au reușit să impună într-un timp relativ scurt o nouă vizionă asupra politicii economice și sociale, ca și asupra societății în general. Ideile lor, răspîndite la început doar în spațiul unor cercuri reduse, vor ajunge totuși să cîștige aderență chiar la nivelul liderilor politici, deci la nivelul factorilor de decizie, fenomen caracteristic mai cu seamă în Marea Britanie și Statele Unite. Din acest punct de vedere, scenariul nord-american este ilustrativ pentru victoria și destinul ideilor liberale în întreg deceniul opt și la începutul deceniului nouă. Revoluția intelectuală care s-a produs aici a pornit din sinul a cel puțin patru grupuri influente dar și diferențite pe alocuri între ele. Este vorba despre (1) școala monetaristă grupată în jurul lui Milton Friedman (care a reușit în epocă să deplaseze accentul de la politicile fiscale de inspirație keynesiană pe cele monetare mai liberale), (2) celebra școală *Public Choice* grupată în jurul figurilor majore ale lui James Buchanan și Gordon Tullock (ideea fundamentală a acestei școli a fost de a aplica paradigmă individualui rațional și calculator din teoria economică în spațiul pieței politice, cu extensiuni și în analiza fenomenului birocratiei), (3) curentul *neo-conservator* cu o componentă extrem de variată (T. Lowi, R. Nisbet) și având în fundal personalitatea puternică a lui Leo Strauss și (4) curentul *libertarian* reprezentat în principal de David Friedman și Murray

Rothbard, un liberalism împins la extrem și având destule afinități cu gînditorii anarhiști, în apologia lor a unei societăți ultra-liberale *permisive*. La aceste patru școli am mai putea adăuga în planul teoriei economice *economia ofertei* ce a inspirat

reconvertiți la un moment dat!) pentru a sparge consensul comunității științifice și a opiniei publice, și a începe o critică a statului totalitar (și nu a Statului-Providență) în numele drepturilor fundamentale ale omului. Noi filosofi li s-a adăugat mai apoi cercul *noilor economiști* (H. Lepage, F. Aftalion), pentru că împreună să influențeze ulterior o parte a cercurilor politice franceze, mai cu seamă cele din interiorul *Adunării pentru Republică* (RPR) grupate în jurul fostului premier Jacques Chirac. Dincolo însă de diferențele și canalele diverse de difuzare a acestor noi idei, ele au condus la începerea unui adevărat proces al politicilor statale execisiv interventioniste, prin critici puternice aduse dirijismului economic, excesului de protecționism social și birocratizării societății ca o consecință a primelor două. Aceste cercuri intelectuale pun astfel în lumină mecanica perversă internă a Statului-Providență care duce în final la o dezincitare a agenților economici și la tocirea spiritului de inițiativă, intrînd astfel într-o spirală interventionistă (plasată sub logica lui *toujours plus!*) și favorizând dezvoltarea birocratiei și *autonomizarea* instituțiilor publice în raport cu cei pe care ar trebui să le servească în principiu.

Importanța cercurilor intelectuale și școlilor de gîndire în resurrecția ideilor liberale de la începutul anilor '70 nu poate fi, prin urmare, subestimată, ideile care au emanat din sinul lor ajungînd în scurt timp să influențeze spiritul și conținutul politicilor economice și sociale în special în Statele Unite și Marea Britanie. Voi încerca într-un articol viitor să analizez modul concret de difuziune a acestor idei în cele două țări.

primul mandat al președintelui Reagan.

Succesul a ceea ce nu a putut fi numită la un moment dat *revoluția conservatoare* (conservatoare în sensul liberal european al cuvîntului!) se explică, după cum aminteam anterior, prin faptul că noile idei au cucerit în scurt timp și cercurile puterii politice, ceea ce nu s-a întîmplat pe aceeași scară în spațiul europei continentale unde noile idei liberale au avut o evoluție mai sinuoasă. Să ne amintim aici doar de cazul Franței puternic ancorate, în marea ei majoritate, într-un marxism degenerativ, unde a fost nevoie de apariția la mijlocul anilor '70 a *noilor filosofi* (ei însiși

Aurelian CRĂIUȚU, 26, fellow-researcher at the Institute of National Economy, member of the Group for Social Dialogue in Bucharest. The French Government awarded. A. Crăiuțu a scholarship for one year (Oct. 1990 — Sept. 1991). He is Associate-Professor at the Chair of Political Philosophy in the International Faculty of Human Science, at the University of Bucharest

ECONOMIE ȘI LIBERTATE

NICOLAE ȚĂRAN

The paper focuses on the main explanatory paradigms of the liberal economic doctrine, based on the prevalence of the individual actions in relation to the ones which result through aggregation; the ownership right; the relations between the individual and labour, society, and free enterprise in a market framework.

In the end, there is a description of the principal measures and instruments of State's interference in the economy, accepted by the liberal doctrine.

Prăbușirea dramatică a fascismului și a comunismului în contrast cu triumful capitalismului democratic, ca unică modalitate posibilă de promovare a libertății și a prosperității, reprezentă, desigur, o evidență istorică fundamentală. Cu toate încercările recente de reactivare sau restaurație, fascismul și comunismul nu mai reprezintă astăzi decât realități latente, reziduale.

Dacă asupra cauzelor eșecului ideologiei fasciste, cu substratul său socio-rasial, nu mai trebuie insistat, este important să fie subliniate motivele care au determinat falimentul comunismului.

În primul rînd, eradicarea proprietății private și substituirea pieței prin reglementări imperitative s-au dovedit a fi presupozitii absurdă care au determinat săracie și uzurparea fără precedent a libertăților fundamentale ale omului.

În al doilea rînd, eforturile repede de reformare din interior a comunismului nu au dat nici un rezultat pozitiv. Cramponarea de comunism în speranța *umanizării* lui prin reformare a constituit o mare eroare: comunismul nu trebuia reformat ci înlocuit.

În al treilea rînd, în Asia, Africa și America Latină comunismul a sucombat sub forma unor îngrozitoare dezastre umane: Cambodgia, Angola, Etiopia, Somalia, Cuba.

În sfîrșit, țările Vest-Europene, unde puterea a fost deținută temporar de partide socialiste, social-democrate, comuniste sau laburiste, au dezavut irevocabil doctrina socialistă. Imediat după cea de-a doua conflagrație mondială, obiectivul socialistilor occidentali a fost mai cu scamă etatizarea producției și investițiilor. Se spera că aceste măsuri, sprijinite de asigurări sociale, educație socialistă și alte influențe, aveau să eliminate iraționalitățile și inechitățile capitalismului și să determine prosperitate, o distribuire echitabilă a veniturilor și șanselor, un grad înalt de armonie socială și o transformare a personalității în sensul atenuării *individualismului egoist* și orientării spre cooperare. Dar după eșecurile PARTIDULUI LABURIST din MAREA BRITANIE, determinate de etatizarea producției și planificarea centralizată a angajărilor, majoritatea acestor partide au optat pentru instituții social-economice cu caracter liberal, potrivit devizei: reformarea capitalismului — da; înlocuirea lui — nu.

Spre deosebire de fascism și comunism, capitalismul democratic presupune în ultimă instanță promovarea libertății

printr-un regim politic fundamentat pe drepturi; drepturi care creează un spațiu în care indivizi pot acționa fără constrângere, un spațiu care înseamnă libertate și demnitate, sau într-o altă acceptație — proprietate. Altfel spus, *nucleul dur* al capitalismului democratic, indiferent de nuanța sa (liberală, creștin-democrată, socialistă sau social-democrată), este liberalismul.

Ca doctrină, liberalismul sau *sistemul libertății naturale* poate fi definit astăzi în termeni politici, cît și economici. Din punct de vedere politic, liberalismul înseamnă limitarea constituțională a puterii statului și garantarea drepturilor civile și politice ale indivizilor. Liberalismul economic este în schimb inseparabil legat de garantarea proprietății private și a liberei inițiative.

Concepția economică liberală implică următoarele paradigmă fundamentale:

1. Se pleacă de la premisa că individul este elementul logic al acțiunii. Aceasta înseamnă că explicarea oricărui fenomen, fapt sau proces trebuie să se bazeze, în cele din urmă, pe acțiunile indivizilor.

2. Orice acțiune individuală presupune o finalitate. Se admite că, în marea lor majoritate, indivizi urmăresc anumite scopuri potrivit necesităților și intereselor lor (în general, în scop adaptativ), fiind dotati cu o raționalitate care să le permită — alegind mijloacele care li se par potrivite — realizarea scopurilor propuse. Această raționalitate este, totuși, imperfectă deoarece, în cele mai multe situații, individ nu dispune de suficiente informații pentru a prevedea consecințele acțiilor sale.

3. Procesele și fenomenele economice rezultă prin agregarea interacțiunilor individuale. Uneori, juxtapunerea acțiunilor individuale este în prelungirea acestora; altele, ea poate determina fenomene pe care nimici nu le-a urmărit, fiind chiar îndezirabile pentru unii sau chiar pentru toți participanții la acțiune.

4. Egalitatea condițiilor nu exclude comportamentele antitetice determinate de ambivalența naturii umane: cei care preferă competiția și riscul și cei care preferă securitatea în dauna asumării riscului.

5. Dreptul de proprietate se bazează pe muncă și orice individ este o potențială sursă de proprietate: dreptul de proprietate este, deci, un drept individual fundamental. În acest context, rațiunea instituțiilor politice constă printre altele și în garanțarea și protejarea acestui drept.

6. Raporturile dintre individ, muncă și proprietate sunt disjuncte deoarece dreptul de proprietate se detasează de drepturile individului la rezultatele muncii sale

(inclusiv a drepturilor de patent și de autor); specificul proprietății constă în conservare, pe cînd specificul muncii este producerea de valoare. Justificarea ultimă a dreptului de proprietate constă deci în utilitatea sa economică, ca purtătoare de venit (profit).

7. Realitatea esențială a oricărui sistem economic nu este dreptul absolut asupra muncii sau proprietății, ci interesul sau motivația pentru venit sau profit, ca interrelație. In *The Wealth of Nation*, Adam Smith scria: *Nu bunăvoieța măcelarului, berarului sau brutarului ne face să ne putem aștepta la cină, ci atenția pe care ei o acordă propriul lor interes.*

8. În principiu, libertatea de inițiativă implică: a) întreprinzători gata să accepte tranzacții mutual acceptabile, b) întreprinderi private, c) consumatori și d) un cadru juridic care să asigure caracterul liber al tranzacțiilor. Atât timp cît există o libertate efectivă de inițiativă, consumatorul este protejat de constrângere din partea vînzătorului prin prezența altor vînzători cu care el poate lua contact, iar cei care vînd săn protejați de constrângere din partea consumatorilor în același mod. Pe de altă parte, libertatea tranzacțiilor și a schimburilor înălță contradiction dintre cele două surse legitime de venit (munca și capitalul): veniturile angajaților nu pot fi determinate unilateral de deținătorii de capital, iar profitul acestora nu poate fi mai mare decât cel acceptat de consumatori.

9. Piața liberă determină întotdeauna relații *juste*, deoarece se bazează pe consumămintul părților. În acest sens trebuie interpretată afirmația lui Hayek că noțiunea de *justiție socială* nu are sens. Corolarul practic al libertății economice îl constituie competiția bazată pe *suveranitatea consumatorului*, care cumpărind anumite bunuri (dollar votes) determină prin aceasta structura ofertei. În această relație există o singură combinație preț-cantitate care satisfacă atât cumpărătorii, cât și vînzătorii. La prețuri mai mari, oferta devine mai mare decât cerere; la prețuri mai mici relația se inversează. Numai prețurile de echilibru pot fi considerate acceptabile pentru toată lumea: la aceste prețuri oricine vrea și poate să cumpere sau să vîndă este liber să o facă.

10. Existența întreprinzătorilor, a firmelor private și a consumatorilor nu exclude, desigur, reglementările și politicile guvernamentale la nivel micro și macroeconomic.

11. La nivel microeconomic, următoarele intervenții sunt dezirabile:

- combaterea politicilor de monopol;
- contracararea „externalităților” (efectelor exogene);

— promovarea unui cadru juridic favorabil concurenței.

Este cunoscut că în absența unui mediu concurențial competitivitatea firmelor este precară, mai ales în cadrul schimburilor internaționale.

În acest context, o serie de reglementări non-piață privind prețurile, informațiile și alocarea resurselor (subvenții, scutiri fiscale, controlul prețurilor și salariilor, taxe vamale și contingentări) determină dezavantaje esențiale, cum ar fi:

- alocarea optimă a resurselor (maximizarea „outputului” pentru un nivel dat al factorilor de producție);

- innoirea rapidă a producției și reducerea pe termen lung a costurilor;

- creșterea prosperității.

12. În condițiile cînd statul nu poate fi un întreprinzător rațional, ci doar un instrument pentru protejarea intereselor individuale, direcțiile optime de intervenție macroeconomică sănătoase:

- asigurarea stabilității prețurilor (o inflație cît mai scăzută);

- promovarea creșterii economice și a unui nivel cît mai scăzut al șomajului;

- echilibrarea pe termen lung a soldului balanței externe de plăji.

De regulă, politica fiscală, politica monetară și politica cursului de schimb a monedei naționale reprezintă cele mai adecvate mijloace pentru atingerea acestor scopuri.

13. Definită prin paradigma dezechilibrelor structurale cronice dintre cererea și oferta agregată inflația, materializată prin creșterea continuă (în termeni absoluci și relativi) a prețurilor, poate fi explicitată prin:

- devansarea creșterii productivității muncii de către cea a cheltuielilor cu salariile (inflația prin costuri);

- reglementarea monopolistă a prețurilor (inflația prin preț sau profit);

- creșterea excesivă a cererii, fie prin majorarea continuă a cheltuielilor sectorului public, fie prin dezechilibrarea raportului dintre consum, economii și investiții (inflația prin cerere);

- în sfîrșit, politica monetară a statului poate bulversa echilibrul dintre cerere și ofertă prin expansiunea necontrolată a creditului (inflația prin bani).

În afara motivelor anterioare, inflația este amplificată de o serie de „efekte perverse”, cum ar fi:

- anticiparea unor majorări de prețuri poate să-i determine pe conducătorii de întreprinderi să stocheze o parte a produselor, așteptând un moment mai

(continuare în pagina 29)

(urmăre din pagina 28)

favorabil pentru vinzarea lor, ceea ce conduce la diminuarea ofertei disponibile pe piață:

— anticipările inflaționiste îi pot convinge de asemenea să-și majoreze cererea pentru a nu fi constrânsă să suporte viitoarele majorări de prețuri; aceasta înseamnă o reducere a volumului economiilor și o creștere a cererii imediate;

— cererea de credite a întreprinzătorilor care vor să-și sporească capacitatea de producție, va determina o majorare a ratei dobânzii, mai ales dacă volumul economiilor se restringe; acesta echivalizează cu o restrângere a ofertei în viitor;

— cheltuielile de investiții determină pe termen scurt o creștere a veniturilor, deci și a cererii.

Inflația determină efecte negative atât la nivel micro, cât și la nivel macroeconomic. La nivel microeconomic inflația nu influențează la fel pe toată lumea: unii cîștișă, dar cei mai mulți pierd. La nivel macroeconomic, inflația reduce „outputul” total datorită creșterii incertitudinilor legate de rata dobânzii. În

sectorului public, a unor industrii sau subramuri ineficiente.

La întrebarea: ce tip de piață permite o creștere optimă?, analiza situației țărilor dezvoltate relevă o preferință pentru piețele concurențiale, în care rolul statului se rezumă la asigurarea condițiilor unei concurențe loiale. Totuși, nu trebuie neglijată eficacitatea unor măsuri guvernamentale de promovare a creșterii economice, cum ar fi:

— cheltuieli publice destinate învățămîntului, perfectionării forței de muncă, cercetării și dezvoltării;

— politici monetare și fiscale menite să amplifice propensiunea spre producție, economii și investiții.

Dintr-un alt punct de vedere, creșterea economică depinde de deschiderea națiunilor spre exterior.

Faptele acumulate în ultimii zece ani demonstrează că factorul predominant pentru creșterea economică a devenit economia mondială, și politica internă poate avea succes numai dacă promovează capacitatea de concurență pe piața internațională.

care va acorda o importanță exagerată locurilor de muncă din subramurile industriale va suferi inevitabil pierderi de producție, de locuri de muncă și de competitivitate. Încercarea de a conserva asemenea locuri va determina în mod sigur somaj și recesiune.

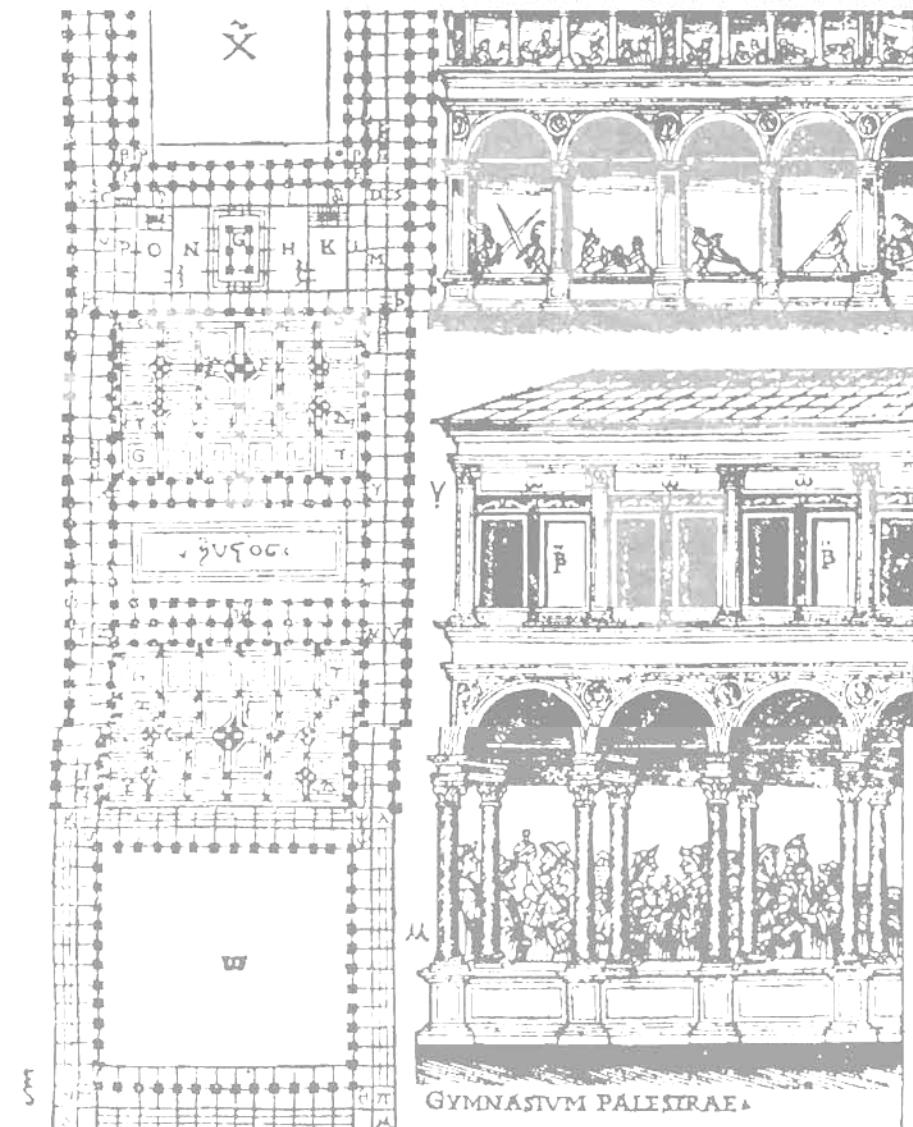
În sfîrșit, asistența externă pentru dezvoltare implică un tratament nediscriminatoriu pentru țările subdezvoltate și accesul acestora la tehnologii avansate care să amelioreze randamentul productiv al resurselor și să înlăture riscurile de poluare a ecosistemelor.

15. Echilibrarea pe termen lung a soldului balanței de plăti poate fi realizată în general prin promovarea unor rate de schimb flexibile, determinate ca rate de echilibru între cererea și oferta valutară. O completă flexibilitate se poate însă

străinătate — fie direct, fie prin interpuși — trebuie să fie în măsură să contracareze riscul fluctuațiilor ratelor de schimb atât asupra vinzărilor, cât și asupra capitalului și investițiilor din străinătate. Chiar și firmele care concurează pe piețe autohtone cu firme străine vor trebui să-și asume riscurile fluctuațiilor cursurilor valutare în care sunt calculate costurile produselor concurente.

Rezultă deci că echilibrarea soldului balanței de plăti externe este preferabil să se realizeze mai degrabă prin mecanisme de piață, decât prin intervenții de tip protecționist în economie, care, de cele mai multe ori, creează o situație de neacceptat: majorarea prosperității unei minorități și diminuarea bogăției nete a societății. □

PALESTRARVM: EXEDRARVM: PERISTILOKVM: XISTORVM QZ AC ALIORVM EORVM MEMBRORVM AFFIGVRATIO

Politicele deflaționiste utilizate în țările occidentale dezvoltate se caracterizează printr-o preferință accentuată acordată mecanismelor de piață (autoajustare) în raport cu intervenția statului în economie, respectiv o continuă reducere a cheltuielilor publice și transferarea veniturilor din sectorul public în cel privat. Din acest punct de vedere, cele mai eficace instrumente (cunoscute sub denumirea de *politica ofertei*) s-au dovedit a fi:

— liberalizarea (dezindexarea) prețurilor și salariilor;

— practicarea unor rate flexibile ale dobânzii și impozitului, în funcție de impactul asupra creșterii ofertei;

— reducerea continuă a ponderii cheltuielilor publice în totalul P.N.B., respectiv a deficitului bugetului de stat.

Ar mai fi de adăugat că politica ofertei poate crea un cadru favorabil atât pentru stabilizarea prețurilor, cât și pentru reducerea somajului (creștere economică ușoară o poftă) a ratelor flexibile (dobândă și impozit) determinată, de regulă, creșterea ofertei.

14. Reprezentind, alături de privatizare, o componentă fundamentală a noui ordini economice mondiale, creșterea economică, cunoscătoare prin indicatori PNB sau PNB/capital, reflectă gradul de dezvoltare al unui sistem economic. Reușita sau insuccesul unei guvernări depinde în primul rînd de dinamica acestor indicatori.

Sursele creșterii economice pot fi interne sau externe.

Cele mai importante surse interne sunt:

— factorii naturali;

— cantitatea și calitatea factorilor de producție;

— un mediu competitiv care să stimuleze inovațiile, innoările și schimbările în fabricație;

— nivelul economiilor, investițiilor și cheltuielilor cu activitățile de cercetare și dezvoltare.

În mod logic, cauzele interne ale declinului economic sunt, evident, complementare:

— o rată scăzută a economiilor și investițiilor;

— un volum scăzut de resurse destinate activităților de cercetare și dezvoltare;

— un sistem de învățămînt care generează o pregătire necorespunzătoare;

— menținerea, prin intervenții

internationale măresc bunăstarea tuturor participanților, chiar și a celor cu un nivel mai scăzut de productivitate, deoarece chiar și în contextul concurenței economice dintre țări există puternice forțe de echilibrare care fac ca aproape orice țară să continue să fie capabilă să vîndă pe piețele internaționale și să-și echilibreze în cele din urmă balanța comercială. Chiar și în condițiile unui nivel mai scăzut al productivității, se pot identifica avantaje comparative.

Schimbările comerciale internaționale permit fiecărui participant să-și concentreze resursele în acele bunuri pe care le produce eficient. Această specializare determină o majorare a „outputului” la nivel mondial, comerțul mondial fiind un *poc cu sună nenuță*.

Cu toate acestea, strategia avantajului comparativ este sortită eșecului dacă se bazează pe exploatarea de către firmele naționale a unor ambiguități și incertitudini de pe piața mondială pentru a cîștișă în acest mod avantaje imediate în dauna celor pe termen lung. Creșterea economică nu mai poate fi fundamentată în prezent prin costuri scăzute ale forței de muncă și compensarea importurilor de echipamente productive prin exporturi de produse primare: alimente, lemn, minerale. În condițiile în care economia produselor primare s-a „decuplat” de economia produselor finite, iar la începutul acestui deceniu prețurile materiilor prime se aflau la cel mai scăzut nivel din istoria statistică a economiei mondiale, creșterea economică la nivel național necesită în ultimă instanță strategii cu orizont mondial: nu trebuie pierdută nici o ocazie de a înființa firme sau ramuri care ar determina avantaje comparative.

Orientarea către raporturi confortabile cu chenjii externi nu poate decât să agraveze deficitul de productivitate și recesiunea. Comerțul internațional și creșterea economică implică numeroase presiuni și provocări, dar mai ales competență și dorință de contracarațare a adversităților. Orice industrie sau țară care în următorii ani nu își va spori producția și nu își va reduce substanțial forța de muncă ocupată în subramurile industriale nu va putea spera la ameliorarea sau menținerea potențialului de concurență. Oricare țară

transformă uneori într-un „cerc vicios al deprecierilor”, cu efecte contrare celor scoase. Asemenea fenomene pot să apară dacă nu există o complementaritate între exporturi și importuri, aptă să favorizeze repercutarea favorabilă a fluctuațiilor de preț asupra soldului balanței comerciale. Numai în acest caz, pentru a se opri hemoragia resurselor și a se asigura protecția industriilor *infantile*, se justifică intervențiile de tip protecționist (taxe și cote de import).

Pe termen lung, politica cursurilor de schimb flexibile trebuie coroborată cu implicarea firmelor exportatoare, atât în sfera producției, cât și în sfera schimburilor valutare. Altfel spus, firmele care vînd în

Nicolae ȚĂRAN

The graduate from the Technical University of Galați, faculty of chemistry; faculty of Economics, The University of Timișoara; Doctorate (chemistry) 1986. He works as lecturer: Management Department at the University of Timișoara.

He published: 1. Management case studies, I, II, III, University of Timișoara 1981, 1982, 1989; Optimal allocation of resources, Mirton, Timișoara, 1990; Options about the Transition to a Market Economy, Ed. de Vest, Timișoara, 1992.

SOCIETATEA DESCHISĂ ȘI DUŞMANII EI

KARL RAIMUND POPPER

Un mare spirit al veacului

Societatea deschisă și adversarii săi este fără nici o exagerare una dintre cele mai importante opere de filosofie politică ale veacului nostru. La vremea apariției ei (1945), autorul Sir Karl Popper nu era un necunoscut. Dimpotrivă, el devenise cunoscut și unanim apreciat pentru fundamentala sa *Logică a cercetării* (1934), o carte de referință în epistemologia secolului 20. Cu atât mai mare a fost însă surpriza publicului. Când a descoperit zece ani mai tîrziu în filosoful născut și educat în climatul benefic al Vienei (dar obligat ulterior să emigreze tocmai în Noua Zeelandă) un profund și inconformist filosof politic liberal, adversar înverșunat și declarat (pe față!) al marxismului ca și al oricărei alte doctrine holiste care pune colectivul înaintea individului și care se inspiră dintr-un nociv spirit utopic. O astfel de atitudine politică, larg răspîndită astăzi, nu era însă de fel nota dominantă a epocii în care a fost publicată *Societatea deschisă*. Sfîrșitul războiului care zdruncinase din temelii valorile și instituțiile Europei nu era paradoxal și cel mai bun moment pentru afirmarea tranșantă a credo-ului liberal. Dimpotrivă, spiritele liberale se aflau în minoritate, în orice caz ele erau împotriva curentului general pentru care, în bună parte, singura alternativă viabilă la fascism era un marxism cu față umană (evoluțiile politice din Franță și Anglia acelor ani confirmau această tendință). De aceea, nu e deloc o simplă întimplare că *Societatea de la Mont-Pelerin*, care și-a propus să reunescă toate spiritele liberale proeminent ale epocii să-a constituit în 1947 într-un relativ anonimat (în jurul lui Friedrich A. von Hayek), într-o mică localitate elvețiană, pierdută undeva pe harta marii Europei.

Karl Popper a fost unul dintre membrii ei. Prestigiul și autoritatea de autentic spirit liberal îi fusese conferit, firește de apariția cu doi ani înainte a *Societății deschise și adversarii săi* (două volume), o penetrantă analiză a filosofilor politice ale lui Platon, Hegel, Marx și în același timp o convingătoare pledoarie în favoarea valorilor și principiilor societății deschise, bazate pe pluralism și toleranță. Deși scrisă în urmă cu aproape 5 decenii, cartea își păstrează și astăzi, neștirbită întreaga semnificație și prospețime.

Pilonii de rezistență ai cărții lui Popper nu sunt foarte greu de detectat. În primul rînd, Popper clasicizează cele două concepte fundamentale de societate închisă și societate deschisă (lansate, se pare de Henri Bergson, într-un context cu totul diferit însă). În al doilea rînd, filosoful nostru stabilește o dichotomie fundamentală între ceea ce el numește *picemeal social engineering* (ingineria socială *bucată cu bucată*) și *utopian social engineering* (ingineria socială utopică). *Eu nu critic*, spune Popper în primul volum al cărții sale, *decit strategia utopică ce constă în a transforma totalmente societatea prin măsuri*.

radicale ale căror consecințe nu pot fi evaluate. Ingineria socială utopică ajunge în mod ineluctabil la totalitarism și monism politic, căci, pentru a prelua inspirata metaforă a unui

realistă, ea are tendința de a pune în mod priorită accentul pe calitățile charismatice ale unei persoane și nu conduce în final decît la o societate închisă din care au fost izgonite (care caracterizează dimpotrivă orice societate deschisă).

În al treilea rînd, Popper este un adversar declarat al oricărei doctrine istoriciste, cu alte cuvinte al oricărei teorii ce afirmă că istoria ar fi condus de legi inexorabile a căror descoperire ar putea permite să se prevadă cu exactitate destinul istoric al omului. Contra oricărei teze istoricești care fixează și înghează pentru eternitate tabloul lumii, Popper afirmă dimpotrivă că viitorul este *deschis*, că el depinde de noi, de acțiunile noastre spontane și libere care nu pot fi prevăzute în mod absolut de nici o schemă abstractă. Nu există deci, nici o astfel de *necesitate istorică* erijată în instanță absolută a lumii (așa cum afirmase sigur de sine, Marx, și pe urmele lui, toți epigonii săi); nu există nici o metafizică a istoriei, iar orice profeție bazată pe așa ceva este din principiu suspectă. În opinia corectă a lui Popper, istoricismul și ingineria socială utopică merg mînă în mînă și sănătatea lumii de noastre, trebuind respinse cu hotărîre de partizanii societății deschise.

În al patrulea rînd, și mă voi opri aici, din rațiuni de spațiu, cartea lui Popper este o superbă și convingătoare pledoarie în favoarea societății deschise și a democrației. Într-un fragment celebru filosoful englez (Popper trăiește din 1945 în Marea Britanie) afirmă că nu există decît două tipuri de guvernări. De unele pot scăpa fără vârsare de sânge (e vorba firește despre guvernările democratice); de altele pot scăpa numai în urma unei vârsări de sânge (guvernele totalitare). *Măreția democrației* e că permite astfel de schimbări politice în societate fără răsturnări sângeroase, fără cutremure majore. Într-un regim cu adevarat democratic accentul cade pe instituții și nu pe persoane, ca în regimurile totalitare. Problema politică fundamentală nu mai este atunci obiectul întrebării: *cine trebuie să guverneze?* ci aceea mult mai modestă în aparență: *cum trebuie concepute instituțiile politice astfel încât ele să impiedice conducători rău intenționați sau incompetenti să provoace daune colectivității*.

Alegerea este dificilă, dar trebuie să facem cu hotărîre spune în 1945 Karl Popper. Dacă vrem să rămînem ființe umane, ni se oferă o singură cale: cea care conduce către societatea deschisă. A doua jumătate a secolului nostru a confirmat pe deplin profețiile lui Popper. Societatea deschisă a devenit între timp o referință clasică în cîmpul filosofiei politice, iar extreni de apropiata apariție a traducerii ei în limba română va marca, în mod cert, un moment de referință în peisajul nostru editorial.

Aurelian CRĂIUȚU

Congener de excepție al lui Popper, Sir Isaiah Berlin, odată ce oamenii au prins gustul de a sparge ouă pentru omleta finală și imposibil să-i mai oprești punind sub semnul întrebării, impoteticul lor scop (*Vîitorul luminos*) de care vorbea (A. Zinoviev). Ingineria socială utopică este, apoi,

VI

Socrate a avut un singur succesor demn, pe vechiul său prieten Antisthenes, ultimul din Marea generație. Platon, discipolul său cel mai înzestrat, avea să se dovedească în curînd cel mai puțin fidel. El l-a trădat pe Socrate, așa cum făcuseră și unchii săi. Aceștia, pe lîngă că l-au trădat pe Socrate, au încercat și să-l implice în actele lor teroriste, dar n-au izbutit fiindcă el s-a opus. Platon a încercat să-l implice pe Socrate în grandioasa sa încercare de a edifica teoria societății imobilizate; și nu i-a fost deloc greu să izbutească, fiindcă Socrate nu mai era în viață.

Știi, firește, că această judecată li se va părea exagerat de aspră chiar și celor ce au o atitudine critică față de Platon. Dacă privim însă Apărarea... și Criton după testamentul său, să facă la bătrînețe de Socrate, și dacă le comparăm cu testamentul lui Platon din Legile, ne va fi greu să judecăm altfel. Socrate a fost condamnat, dar inițiatorii procesului n-au urmărit moartea sa. Legile lui Platon remediază această lipsă de intenție. În acest dialog al său el elaborează rețe și minuțios teoria închiziției. Gîndirea liberă, critica instituțiilor politice, propo-

văduirea la tineri a unor idei noi, încercările de introducere a unor noi practici sau fie și opinii religioase sănătate declarate, toate, crime capitale. În statul platonian, lui Socrate nu i-s-ar fi putut să-i împiedice să se apără în public; el ar fi fost dat pe mîna Conciliului nocturn pentru ca suflul său bolnav să fie tratat și în cele din urmă pedepsit.

Nu mă pot îndoia de trădarea lui Platon și nici de faptul că folosirea de către el a lui Socrate ca personaj principal în Republica a fost cea mai izbutită încercare de a-l implica. Dacă însă această încercare a fost sau nu conștientă este o altă întrebare.

Pentru a-l înțelege pe Platon trebuie să ne reprezentăm întreaga situație contemporană. După războiul peloponesiac, solițările civilizației erau resimțite cu deosebită putere. Vechile speranțe oligarhice erau încă vii, iar înfrângerea Atenei a fost de natură să le dea un nou imbold. Lupta de clasă continua. Eșuase însă încercarea lui Critias de a distrugă democrația prin realizarea programului Bătrînului oligarh. Eșecul nu s-a datorat indeciziei; recurgerea la cele mai brutale acte de violență n-a dat rezultate, în ciuda împrejurărilor prielnice create de puternicul sprijin al Spartei victorioase.

Platon a simțit că era nevoie de o reconstrucție completă a programului. Cei Treizeci fusese înfrâni în sfera luptei pentru putere pentru că lezaseră sănătatea și viața cetățenilor. Înfrângerea a fost în bună măsură o înfrângere morală. Crezul Marii generații și-a dovedit forța. Cei Treizeci nu aveau de oferit nimic comparabil; ei erau nihilisti morali. Platon a simțit că programul Bătrînului oligarh nu putea fi resuscitat fără a-l așeza pe fundația unui alt crez, pe o convingere ce reafirma vechile valori ale tribalismului, opunându-le crezului societății deschise. Oamenii trebuie învățați că dreptatea este inegalitate și că tribul, colectivul se află mai presus de individ. Cum însă crezul socratic era prea puternic pentru a putea fi contestat pe față, Platon s-a văzut nevoit să-l reinterpretze ca fiind o pledoarie pentru societatea închisă. Lucrul era greu de făcut; dar nu imposibil. În fond, nu democrația l-a ucis pe Socrate? N-a pierdut democrația, astfel, orice drept de a și-l revindica? și n-a criticat Socrate cu orice prilej mulțimea anonimă, ca și pe lidei deputate pentru lipsa lor de înțelegere? și apoi, nu era chiar atât de greu ca Socrate să fie reinterpretat în sensul de a fi recomandat cîrmuirea celor cultivati,

a filosofilor cunoscători. Platon a fost mult încurajat să procedeze la o atare interpretare atunci când a descoperit că ea facea parte și din străvechiul crez pitagoric; și mai cu seamă, când a descoperit în Archytas din Tarent un înțeles pitagoric și în același timp un om de stat incununat de succes. Aici, a simțit el, se află soluția enigmei. Nu i-a încurajat Socrate însuși pe discipolii sănătatei să participe la viața politică? Nu însemna aceasta că el dorea să-i vadă la cîrmă pe cei luminați și înțelepți? Cîtă deosebire între grosolania gloatei guvernante din Atena și demnitatea unui Archytas! În mod sigur Socrate, care n-a formulat niciodată soluția sa la problema constituțională, trebuie că se gîndește la pitagoreism.

Pe această cale e posibil ca Platon să îl descoperă că poate să dea treptat un nou înțeles doctrinei lui Marii generații și să se încerce să convinsă pe sine că un adversar a cărui forță copleșitoare nu ar fi cucerit niciodată s-o atace direct era un aliat. Aceasta este, cred, cea mai simplă interpretare care se poate da faptului că Platon l-a păstrat pe Socrate drept principalul său purtător de cuvînt chiar și

(continuare în pag. 31)

(urmare din pag. 30)

după ce s-a îndepărtat astă de mult de doctrina acestuia încit nu se mai putea amăgi în privința acestei devieri. Dar astă nu este întreaga poveste. El a simțit, cred, în adîncul sufletului, că doctrina lui Socrate era mult deosebită de prezentarea pe care i-o făcea el; că, de fapt, el îl trădează pe Socrate. și cred că străduințele neîncetate ale lui Platon de-a-l face pe Socrate să se reinterpreteze pe sine săt în același timp eforturi de a-și liniști propriile mustări de conștiință. Încercând întruna să demonstreze că doctrina sa nu-i decât o dezvoltare logică a adevărării învățării socraticice, el căuta să se convingă pe sine că nu este un trădător.

Si mă căndu-l pe Platon, sănsem martorii unui conflict lăuntric, ai unei lupte cu adevărări titanice ce se dă în spiritul său. Chiar și faimoasa sa rezervă fastidioasă, refuzarea propriei sale personalități, sau, mai degrabă, încercarea de refuzare — pentru că nu este deloc greu să cîtim printre rînduri — este o expresie a acestei lupte. și cred că influența lui Platon se poate explica în parte prin fascinația ce o exercită acest conflict dintre două lumi înăuntrul aceluiași suflet, luptă ale cărei represuni puternice asupra lui Platon se simt sub acea suprafață de rezervă fastidioasă. Această luptă atinge sentimentele noastre, pentru că ea are loc încă în noi înșine. Platon a fost copilul unui timp care este încă și al nostru. (Nu trebuie să uităm că, la urma urmei, n-a trecut decât un secol de la abolirea sclaviei în Statele Unite, și un răstimp și mai scurt de la abolirea iobagiei în Europa Centrală). Nicăieri nu se dezvăluie mai lîmpede această luptă decât în teoria platoniană a sufletului. Faptul că Platon, care înținea după unitate și armonie, a închisit structura sufletului omeneșc ca fiind analoga celei a unei societăți împărțite în clase arată că de adînc trebuie că a suferit.

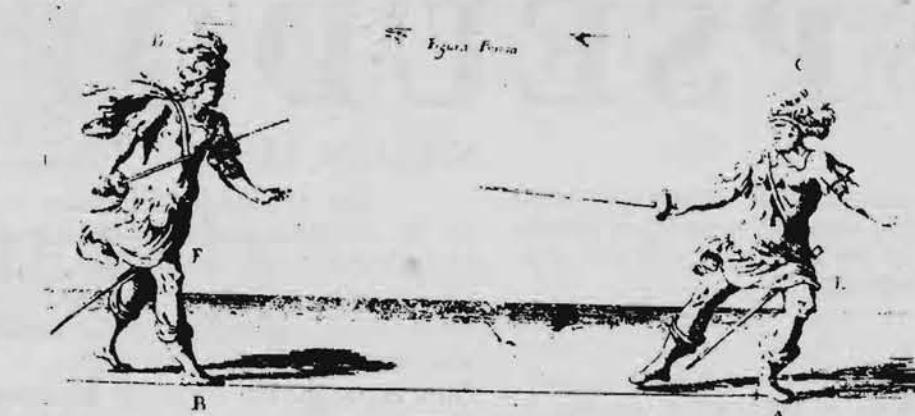
Cel mai mare conflict al lui Platon se naște din impresia profundă pe care a produs-o asupra sa exemplul lui Socrate, căreia propriele sale înclinații oligarhice îl s-au împotrivit cu succes. Pe planul argumentării rationale lupta se poartă folosind argumentul umanitarismului lui Socrate împotriva lui însuși. Pesemne că primul exemplu de acest fel se întâlnescă în Euthyphron. N-am să fiu niciodată ca Euthyphron, caută Platon să se liniștească pe sine; n-am să mă apuc să-i acuz pe tatăl meu, pe venerabilii mei străbuni, de a fi păcătuil împotriva unei legi și a unei moralități umanitare ce se situează la nivelul pietății vulgare. Chiar dacă uneori curmări vieții umane, era vorba, la urma urmei, de viețile proprietelor lor slugi, care nu prețuiau mai mult decât niște criminali; și nu e treaba mea să-i judec pentru asta. Oare n-a arătat Socrate că este de greu să știi ce e drept și ce e nedrept, ce este cucernic și ce este nelegit? și oare n-a fost el însuși acuzat de impietate de către acești așa-zisi umanitari? Alte simptome ale luptei lui Platon se pot găsi, cred, în aproape toate locurile unde el atacă ideile umanitare, îndeosebi în Republica. Stilul său evaziv și faptul că în combatarea teoriei egalității a dreptății recurge la persiflare, prefață sa excludă la argumentarea menită să legitimeze minciuna, introducerea rasismului și definiția pe care o va da dreptății au fost menționate toate în capitolele precedente. Dar poate că expresia cea mai clară a conflictului de care vorbesc se găsește în Menexenos, această replică sarcastică la discursul funebre al lui Pericle. Impresia mea și aici Platon se dă de gol. În ciuda încercării sale de a-și ascunde sentimentele în spatele ironiei și disprețului, răzbaze totuși impresia profundă lăsată asupra sa de sentimentele lui Pericle. Iată felul malitios în care Socrate descrie în acest dialog impresia pe care i-a produs-o discursul lui Pericle: *Un simțămînt de exultare stâruire în mine de mai bine de trei zile; abia în a patra sau a cincea zi, și nu fără efort, mi-am revenit în simțiri și mi-am dat seama unde înă afflu*. Cine s-ar putea îndoia că Platon dezvăluie aici că de serios a fost impresionat de crezul societății deschise și ce sfârșire a trebuit să facă pentru a-și reveni și a-și da seama unde se află — în tabăra dușmanilor.

VII

Argumentul cel mai puternic adus de Platon în această luptă a fost, cred, sincer. Conform crezului umanitar, spune el, trebuie să fim dormici să-i ajutăm pe semenii noștri. Oamenii au mare nevoie de ajutor, ei sunt neferici și apăsați de o grea încordare, de un sentiment de derivă. În viață nu există nici o certitudine, nici o siguranță cind totul e cuprins de schimbare. Eu sunt gata să le vin în ajutor. Însă nu pot să-i fac fericiți dacă nu mă pînă la rădăcina răului.

Și Platon a descoperit rădăcina răului: este vorba de căderea omului, de prăbușirea societății închise. Această descoperire l-a convins că Bătrînul oligarh și discipolii săi avuseseră în esență dreptate favorizînd Sparta împotriva Atenei și imitînd programul spartan de împiedicare a schimbării. Dar n-au mers destul de departe; analiza lor n-a coborât destul de adînc. N-au fost conștienți sau n-au luat în seamă faptul că pînă și Sparta manifesta semne de decadere, în ciuda efortului ei eroic de a bloca orice schimbare; că pînă și Sparta a fost rezistătoare în încercările ei de a controla creșterea și educația cetățenilor ei cu scopul de a elimina cauzele Decăderii, ale variaților și irregularităților în numărul și deopotrivă în calitatea rasei dominante. (Platon a înțeles că una din cauzele Decăderii era creșterea populației). Tot așa, Bătrînul oligarh și discipolii săi au crezut, în superficialitatea lor, că prin intermediul tiraniei, așa cum a fost a Celor Treizeci, puteau să readucă vremurile bune de altă dată. Platon știa că lucrul acesta nu este posibil. Marele sociolog a văzut clar că aceste tiranii erau sprijinite de spiritul revoluționar modern, pe care, la rîndul lor, îl alimentau; că ele erau nevoie să facă concesii aspirațiilor egalității ale poporului; și că de fapt au jucat un rol important în surparea tribalismului. Platon ura tirania. Numai ura poate să vadă cu atită acuitate cum a văzut el, în celebra sa descriere a tiranului. Numai un dușman adevărat al tiraniei putea să spună că tiranii sunt nevoiți să aplece un război după altul, pentru a-i face pe oameni să simtă nevoie unui comandanță, a unui care să-i salveze de primejdia extremă. Tirania, sublinia Platon, nu e o soluție, după cum nu este nici vreuna din oligarhiile obișnuite. Deși este neapărat necesar ca oamenii să fie ținuți fierbinte la locul său, îngădirea lor nu este un scop în sine. Scopul trebuie să fie totală întoarcere la natură, stergerea completă a pinzei.

Deosebirea dintre teoria lui Platon, pe de o parte, și cea a Bătrînului oligarh și a Celor Treizeci, pe de alta, se datorează influenței Marii generații. Individualismul, egalitarismul, credința în rău și dragoste de libertate erau sentimente noi, puternice și, din punctul de vedere al dușmanilor societății deschise, sentimente periculoase ce trebuiau combatute. Platon simțise el însuși influența lor și în sinea sa se luptase cu ele. Răspunsul dat de el Marii generații a însemnat un mare efort. Efortul de a închide o poartă ce fusese deschisă și de a opri în loc societatea aruncînd asupra ei vraja unei filosofii ademenitoare, de o neegală profunzime și bogăție. În domeniul politic Platon a adăugat prea puțin la vechiul program oligarhic împotriva căruia argumentase odinioară Pericle. Dar el a descoperit, probabil în mod inconștient, marele secret al revoltei împotriva libertății, formulat în zilele noastre de Pareto: *Să profiți de sentimente, neirosindu-ji energiile în eforturi zadarnice de a le distruge*. În loc să-și arate ostilitatea față de rău și de a-și arata ostilitatea față de rău, el i-a fermecat pe intelectuali cu strălucirea scrișului său, flatindu-i și emționindu-i prin cerința sa ca cei învățăti să guverneze. Deși a argumentat împotriva dreptății, el i-a convins pe iubitorii dreptății că e un apărător al ei. Nici chiar în sinea sa nu recunoaște pînă la capăt că de fapt combatea libertății de gîndire pentru că murise Socrate; și făcind din Socrate purtătorul său de cuvînt, i-a convins pe toți ceilalți că lupta și el pentru această libertate. Platon a devenit

astfel, în mod inconștient, antemeritorul atitor propagandisti care, deseori cu bună credință, au dezvoltat tehnica apelului la sentimente morale, umanitare, în scopuri antiumanitare, imorale. și a obținut efectul oarecum surprinzător de a convinge pînă și pe unii expioni de seamă ai umanitarismului de imoralitatea și egoismul crezului lor. Nu mă îndoiesc că a izbutit să se convingă pe sine. Ura sa față de inițiativa individuală și dorința sa de a împiedica orice schimbare el le-a transfigurat într-o iubire a dreptății și a cumpătării, a unui stat ceresc în care toată lumea este mulțumită și fericită și în care grosolania avariției este înlăcută de legile generozității și prieteniei. Visul acesta de unitate, de frumusețe și perfecție, acest estetism, holism și colectivism sunt produsul și deopotrivă simptomul pierdutului spirit de grup al tribalismului. Ele sunt expresia sentimentelor celor ce suferă de solicitările civilizației; și totodată un apel la aceste sentimente. (Tine de aceste solicitări faptul că devenim din ce în ce mai durerosi conștienți de flagrancele imperfecțiunii din viața noastră, de imperfecțiunile personale ca și de cele instituționale; de suferința evitabilă, de faptul că nu este cu neputință să facem ceva pentru a îndrepta toate aceste lucruri, dar că ameliorările, pe că sunt de importanță, pe atât sunt de greu de realizat. Conștiința acestui fapt sporește povara responsabilității personale, povara condiției de a fi om).

VIII

Socrate refuzase să negocieze în privința integrității sale personale. Platon, cu toată revendicarea sa întransigentă privind curățirea pînzei, a alunecat pe un drum pe care a fost silit să cedeze din integritatea sa cu fiecare nou pas pe care-l facea. A fost silit să combată libertatea de gîndire și căutarea adevărului. A fost silit să apere minciuna, miracolele politice, superstiția tabuistă, îmbăsuirea adevărului și, în cele din urmă, violența brutală. În ciuda avertismentului socratic împotriva mizantropiei și misologiei, a ajuns să-și piardă încrederea în om și să se teamă de rațiونamente. Cu toate că el însuși ura tirania, a ajuns să aștepte ajutor de la un tiran și să apere măsurile cele mai tiranice. Logica internă a scopului său antiumanitar, logica internă a puterii l-au adus în punctul în care fuseseră aduși odinioară Cei Treizeci și în care avea să ajungă, mai tîrziu, și prietenul său Dion și alții dintre numerosii săi discipoli-tirani. Schimbarea socială nu-a izbutit să

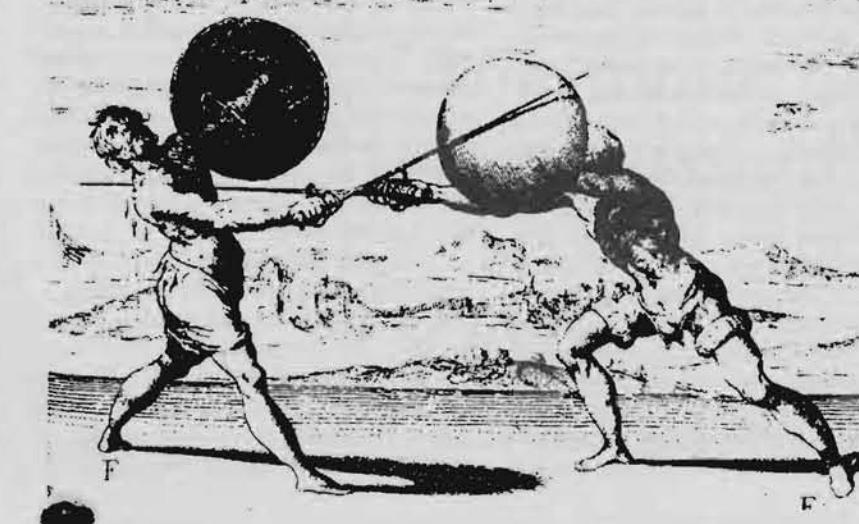
impiedice. (Abia mult mai tîrziu, în veacurile de întuneric, ea a fost împiedicată prin magia esențialismului platonico-aristotelic). A izbutit, în schimb, să se lege pe sine, prin propria sa vrajă, de puteri pe care odinioară le urise.

Lecția pe care ar trebui să o învățăm de la Platon este exact opusul celei pe care el încearcă să ne-o transmită. Este o lecție ce nu trebuie uitată. Oricăr de remarcabil a fost diagnosticul pus de Platon, propria sa evoluție dovedește că terapia recomandată de el este mai rea decât răul pe care era menită să-l combată. Soluția nu este blocarea schimbărilor politice; ea nu poate să aducă fericeirea. Nu ne mai putem întoarce niciodată la pretinsa inocență și frumusețea a societății închise. Visul paradisei nu poate fi realizat pe pămînt. O dată ce am început să ne buzuim pe răjuine și să facem uz de facultățile noastre critice, o dată ce am simțit chemarea responsabilităților personale și, o dată cu ea, responsabilitatea de a contribui la progresul cunoașterii, nu ne mai putem întoarce la o stare de implicită supunere față de magia tribală. Pentru cei ce au gustat din pomul cunoașterii, paradisele e pierdut. Cu că încercăm mai mult să ne întoarcem la vremurile eroice ale tribalismului, cu astă mai sigur ajungem la Inchiziție, la Poliția secretă și la un banditism romanticizat. Începînd cu îmbăsuirea răjuinii și a adevărului, nu putem să înțelegem decât cu cea mai brutală și violentă distrugere a tot ce-i omenesc. Nu există întoarcere la o armonioasă stare de natură. Dacă ne întoarcem, vom fi siliți să străbatem pînă la capăt drumul înapoi — să revenim între animale.

Este o problemă pe care trebuie să o privim în față, oricăr de greu. Dacă visăm să ne întoarcem în copilărie, dacă sperăm să dobîndim fericeirea bizuindu-ne pe alții, dacă dăm înapoi în față sarcinii de a ne purta crucea — crucea condiției de om, a răjuinii, a responsabilității —, dacă ne pierdem curajul și dăm înapoi în față poverii, atunci trebuie să ne fortificăm cu o clară înțelegere a deciziei care ne așteaptă. Putem să ne întoarcem printre animale. Dacă însă dorim să rămînem oameni, atunci nu putem urma decât o singură cale, calea spre societatea deschisă. Trebuie să mergem înainte spre necunoscut, spre incert și nesigur, folosindu-ne răjuinea, astă că avem, pentru a planifica securitatea și libertatea.

(Volum în curs de apariție la Editura Humanitas)

Traducere de Dragan Stoianovici

PSEUDOPOLITICA

STELIAN TĂNASE

Leslie Lipton: *Prețul pe care-l plătim pentru că nu înțelegem politica este servitutea în raport cu alții și cu împrejurările.*

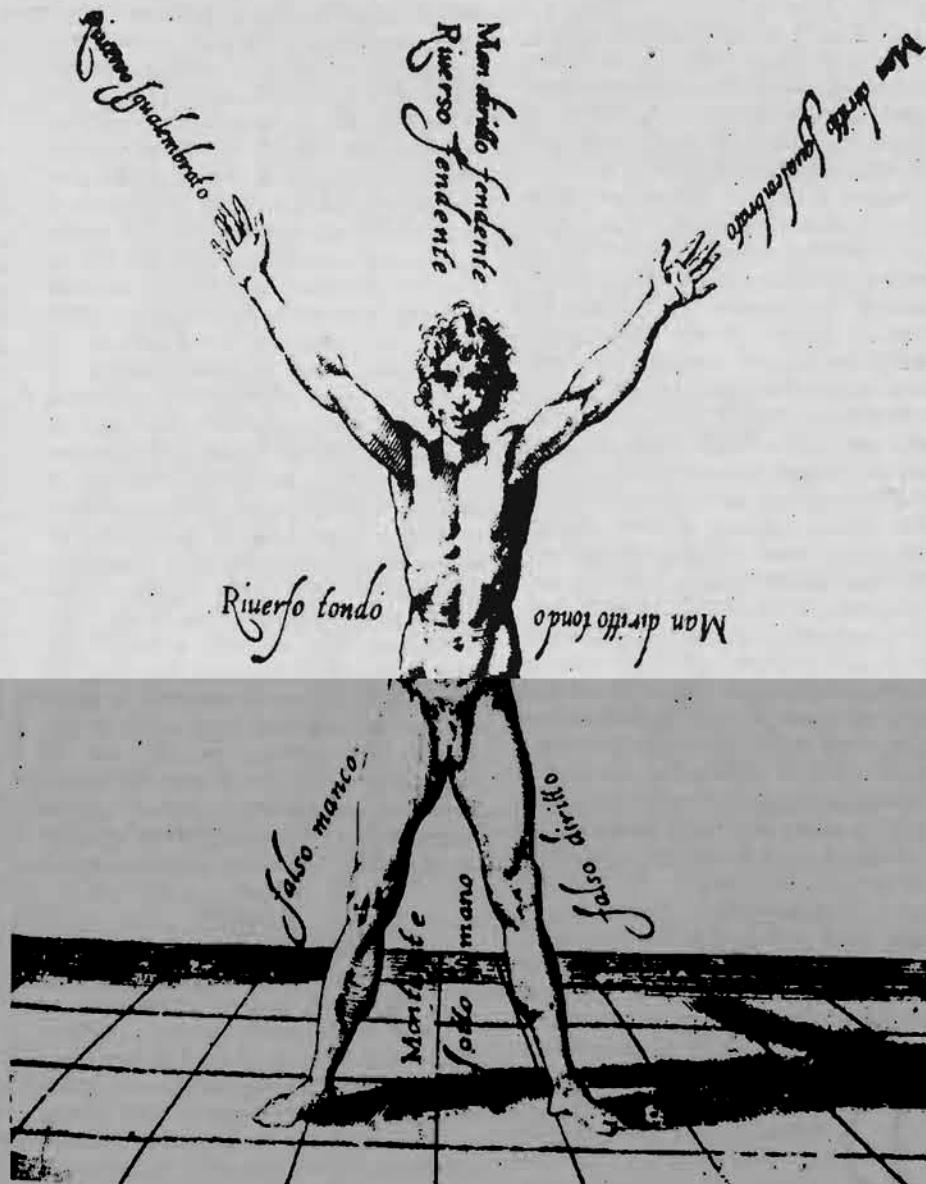
(The Great Issues of Politics)

Instituțiile românești sînt în principal de trei tipuri în procesul de transformare care cuprinde — încet și discontinuu — societatea. Unele dintre ele sunt anacronice, vestigii ale Vechiului Regim. Ele au supraviețuit căderii din decembrie, ca și evenimentelor care au urmat. Alte instituții sunt hibrizi, un amestec de trăsături autoritariste și democratice, de ierarhie rigidă pe verticală și dezvoltări orizontale. În sfîrșit, au apărut instituții noi, fie ca reliure a unor dispărute în anii '40, odată cu ocupația sovietică, fie creații postcomuniste, còpii ale unor instituții occidentale.

Sistemul politic în contextul pre-carei instituționalizări pe ansamblu are aceleași caracteristici de interregn. Nivelul politic atins de o societate este consecința relației dintre instituțiile sale și forțele sociale pe care le cuprinde. O forță socială este un grup etnic, religios, teritorial, economic. Modernizarea înseamnă, în mare parte, multiplicarea și diversificarea forțelor din societate. Grupurile de rudenie, rasiale și religioase sunt completate de grupuri ocupaționale, de clasă, după calificare. O organizație politică sau o procedură, pe de altă parte, este un aranjament pentru a „mări” crederea, „rezolvă” disputele, a selecta liderii, și, astfel să promoveze interesele comune între două sau mai multe forțe sociale. O comunitate politică simplă poate să aibă o bază pur etnică, religioasă sau ocupațională și atunci avem puțină nevoie de instituții politice cu un înalt grad de dezvoltare. Este, după Durkheim, unitatea solidarității mecanice. Cu cît societatea este mai complexă și mai eterogenă, cu atât menținerea și realizarea stabilității politice devine dependentă de funcționarea instituțiilor politice. (Samuel P. Huntington *Political Order in Changing Societies*). Crizele politice și sociale din România anilor '90 se datorează contrastului între gradul ridicat de participare politică (mine-riade, mitinguri etc.) al populației (cel puțin în prima parte a intervalului) și nivelul scăzut de instituționalizare. Treptat, pe măsura creșterii gradului de instituționalizare, odată cu parcurgerea a mai multor scrutinuri, raportul s-a inversat. Gradul de participare la viața politică s-a redus o dată cu creșterea nivelului de instituționalizare a sistemului politic. Dar nu numai instituționalizarea a dus la scăderea gradului de participare, ci și oboseala opiniei publice, dezamăgirile produse de evoluția evenimentelor, de generalizarea sărăciei, de lipsa perspectivei și a dinamismului social și politic. și timpul joacă un rol în acest proces. Orice schimbare radical-revoluționară produce în primele luni de la căderea Vechiului Regim o succesiune rapidă de schimbări, evenimente, noi realități politice. Pe măsura trecerii timpului în mod normal ritmul schimbărilor scade, duratele se lungesc, ampolarea schimbărilor se limitează. Instituțiile (ale societății civile mai întâi — apoi ale sistemului politic) preiau aceste energii și le structurează în raport cu forțele sociale și grupurile de interes care au acces la nouă putere, dar și cu celelalte, rămase în afara nucleului puterii politice abia organizate.

Institutionalizarea este un proces care trece prin anumite stadii inevitabile, iar timpul este un factor important. O instituție politică este stabilă, structurată, dacă a

The institutionalisation of the political system is going on in all former **Soviet** block countries. This process will be completed when the political system is connected to the forces of society. For the time being, hybrid forms prevail; at the same time, there are pre, para and pseudo political forms. The analyst is studying the degree of participation / institutionalisation ratio in the case of **Romanian** parties, and he considers that one of the causes underlying the weakness of the political system is the political party isolation phenomenon. Three years after the downfall of the dictatorship, the parties are still looking for their own electoral base and identity.

supraviețuit crizelor și a reușit să-și lărgească gama rolurilor pe care și le asumă în raport cu societatea. Ceea ce asigură supraviețuirea este *gradul de complexitate* la care a ajuns, capabil să preia șocurile produse de factorii exogeni. Instituțiile mai puțin rezistente la crizele unei societăți (politice, economice, sociale, organizaționale) sunt cele ierarhizate rigid, simple, care funcționează nu astăzi pe autonomie și structuri autonome și neutrale, ci pe concentrarea centrilor de decizie la vîrf. Acest tip de instituții dispare odată cu epuizarea rolului asumat. Partidele, de exemplu, se impun și intră în declin în măsura în care exprimă anumite forțe sociale (noi, în situații postrevoluționare) care participă la distribuția puterii. Legat de o singură forță socială, un partid depinde de forță respectivă și va împărtăși exact soarta acesteia. Cu cît partidul exprimă categorii sociale mai restrânse numericește sau se identifică cu o singură forță socială, șansa sa de a supraviețui este proporțional mai redusă.

Ce produce instabilitatea cronică a instituțiilor politice? Ne ocupăm aici doar de partide. În primul rînd se observă estomparea activităților *pre* și *para* politice din anii 1990-92. Miscările de tip civic,

grupurile de intelectuali, lobby-urile NGO-urilor și-au redus mult prezența politică pe măsura instituționalizării și cristalizărilor de tip politic. Alegerile din februarie și septembrie au așezat sistemul politic mai aproape de cerințele lui normale. Instituțiile politice sunt mai capabile astăzi să asimileze impulsurile societății decât erau în urmă cu trei ani. În același timp, observăm că sistemul politic este într-un stadiu incipient. Cauzele, în ce privește partidele, sunt multiple. Vom enumera câteva. Principala este necuplarea acestora la forțele sociale care se manifestă în societatea românească. Forțele sociale au o dinamică proprie și o manifestă în diferite moduri (mitinguri, regrupări, proteste publice, negocieri cu guvernul sau alte instanțe, scrisori adresate autorităților etc.) dar între dinamica forțelor sociale și partide este o zonă a nimănui unde legăturile sunt insuficiente, cînd nu absente. Partidele nu preiau interesele forțelor sociale, fapt care produce insularizarea lor. Slăbiciunea lor, izolarea de societate, duce la feudalizarea și personalizarea partidelor. Lipsa lor de relevanță în ce privește societatea se transformă în plan politic în golirea de conținut real a dezbatelor politice. Unele sunt preocupările partidelor, altele sunt problemele societății. Această

ruptură se observă lejer consultind un sondaj de opinie privind problemele care frămîntă populația (IMAS / septembrie 1992) și temele dezbatelor parlamentare și dintre partide. Nu întîmplător ultimele sondaje indică o însemnată creștere a celor care se pronunță pentru un regim de mînă forte. Tocmai faptul că segmente largi ale populației nu se simt reprezentate în parlament, și pe eșicherul politic, faptul că interes multiple nu se exprimă prin instituții politice produce acest rapel la autoritate. Crește riscul apariției liderului charismatic căruia să i se poată trece răspunderile și să i se ceară un miracol economic mai apoi. La aceasta a dus și pronunțata personalizare a vieții politice românești. Partidele se identifică cu liderii lor. Dezbatările pentru moțiunea de cenzură, s-au desfășurat nu atât între partide, ci între lideri (motivați de competiția cu alți lideri, și de nevoia lor de a cîștiga capital politic și imagine) și grupurile parlamentare (mai realiste, motivate diferit). Cîștigul a fost de partea liderilor care și-au impus autoritatea. Se cunoaște de pildă votul grupului parlamentar PNȚCD opus voinței politice a d-lui Corneliu Coposu. Este doar un exemplu. Deocamdată sunt sacrificeate partidele pe argumentul păstrării unității, al dependenței complete a partidului de imaginea liderului. Același Samuel P. Huntington (ale cărui analize le urmărим în general în acest mic studiu) notează: „slăbiciunea partidelor *tine de dominația liderilor asupra organizației*“.

O altă cauză a gradului scăzut de instituționalizare a partidelor este capacitatea lor redusă de a mobiliza populația, și de a determina o participare mai mare a celor pe care-i reprezintă. Odată cu părăsirea străzilor și piețelor publice de mulțimile *spontane*, s-a pierdut și contactul cu societatea și multiplele ei interese. Refuzul de a mai acționa politic în afara instituțiilor a produs reversul situației: acestor forțe, reale, li s-a intors complet spatele. Si acest lucru, aşa cum arătam, slăbește partidele ca și celelalte instituții ale sistemului politic.

Puteam spune aşadar că mulți din protagonistii conflictelor politice nu au atins stadiul politic propriu-zis. Una din cauze a fost analizată aici: gradul redus de *institutionalizare*. Formele *pre* și *para* politice, deși mai reduse decât în urmă cu trei ani, sunt încă prezente. Astfel condiționate, partidele se rezumă la a face o falsă politică. Ele sunt incapabile deocamdată să-și depășească, pe de o parte, datele impuse de context, pe de altă parte, propriile inhibiții și determinări, care țin de lipsa culturii politice, a cadrelor și structurilor, de dominația liderilor asupra partidelor, de izolarea lor în raport cu fortele sociale.

Stelian TĂNASE (born 1952), writer. He graduated from the Faculty of philosophy of the Bucharest University. He published two novels. Underground activities under Ceaușescu's regime. Founder of 22 weekly magazine in January 1990. leader of the Parliamentary Group of CAP, and vice-president of the Chamber of Deputies of the Parliamentary Foreign Affairs Committee.